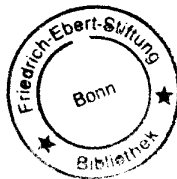

Paweł Wyczański
Marta Gołajewska

POLSKI SYSTEM BANKOWY
1990-1995

A 96 - 05002

Warszawa 1996

FUNDACJA im. FRIEDRICHA EBERTA

Paweł Wyczański
Marta Gołajewska

POLSKI SYSTEM BANKOWY
1990-1995

Warszawa 1996

Publikacja będąca drugim, rozszerzonym wydaniem książki tych samych autorów pt. "Polski system bankowy 1990-1994", wydanej przez Fundację im. Friedricha Eberta w 1995 roku, przedstawia ewolucję systemu bankowego w Polsce w okresie transformacji gospodarki: powstanie dwuszczeblowego modelu bankowości u progu lat dziewięćdziesiątych i jego rozwój na gruncie reform zapoczątkowanych w roku 1989. Autorzy omawiają ważniejsze akty prawne, szczególną uwagę zwracając na obowiązujące normy przezorności oraz nadzorowanie działalności banków. Przedstawiono rodzaje prowadzonej przez banki działalności oraz wpływ instrumentów polityki pieniężnej NBP na funkcjonowanie banków komercyjnych. Oceniając sytuację finansową banków w kontekście zmian otoczenia gospodarczego i rosnącej konkurencji, autorzy podnoszą ważną kwestię restrukturyzacji portfeli kredytowych i współtworzenia przez banki instytucji rynku kapitałowego. Końcowa analiza przyszłości polskiego systemu bankowego dotyczy zwłaszcza stojących przed nim wyzwań w perspektywie otwarcia instytucjom nieskrępowanego dostępu do polskiego rynku.

Publikacje Fundacji w językach polskim, angielskim i niemieckim można otrzymać w biurze warszawskim:

Fundacja im. Friedricha Eberta, ul. Podwale 11, 00-252 Warszawa
tel./Fax: (22) 311303, 317861, 6350393, komertel: 39120960, 391216067

© 1996 Friedrich Ebert Foundation Poland

DTP **TRAF** Warszawa

ISBN 83-86088-45-1

Spis treści

Wstęp	9
-------------	---

ROZWÓJ POLSKIEGO SYSTEMU BANKOWEGO W LATACH OSIEMDZIESIĄTYCH I DZIEWIĘDZIESIĄTYCH	11
1.1. Powstanie dwuszczeblowego systemu bankowego	11
1.2. Powstanie i rozwój działalności nowych banków	16
1.3. Pavo bankowe z 1989 r.	23

NARODOWY BANK POLSKI JAKO BANK CENTRALNY	27
2.1. Podstawy prawne działalności Narodowego Banku Polskiego	27
2.2. Polityka pieniężna lat 1990-1995	29
2.3. Instrumenty banku centralnego	32
2.3.1. Rezerwy obowiązkowe	32
2.3.2. Refinansowanie banków	37
2.3.2.1. Kredyt redyskontowy	40
2.3.2.2. Kredyt lombardowy	41
2.3.3. Bony pieniężne NBP	42
2.3.4. Wykorzystywanie bonów skarbowych	44
2.3.5. Operacje otwartego rynku	44
2.3.6. Stopy procentowe NBP	47
2.3.7. Kurs walutowy	50
2.3.8. Metody dyskrecyjne i administracyjne	53
2.4. Nadzór bankowy, podstawy prawne, zadania i metody działania ..	55
2.4.1. Normy i współczynniki przezorności bankowej	55
2.4.1.1. Zalecenia Prezesa NBP	55
2.4.1.2. Zarządzenia Prezesa NBP	59
2.4.2. Bankowy plan kont i system sprawozdawczy	65
2.4.3. Działalność nadzoru bankowego w Polsce	66
2.4.4. Uprawnienia Prezesa NBP w stosunku do zagrożonych banków	67
2.4.5. Bezpośrednie i pośrednie formy zaangażowania NBP w ratowanie zagrożonych banków	69

BANKOWOŚĆ KOMERCYJNA	71
3.1. Rodzaje banków działających w Polsce	71
3.1.1. Banki państwowe	73
3.1.2. Banki — spółki akcyjne Skarbu Państwa	75
3.1.3. Banki — spółki akcyjne o kapitale państwowo-prywatnym ..	75
3.1.4. Spółdzielczy sektor bankowy	76

3.2. Zakres i formy działania banków komercyjnych	77
3.2.1. Zmiany podstawowych pozycji bilansów banków w latach 1990-1995	77
3.3. Działalność depozytowa	79
3.3.1. Depozyty złotowe i walutowe	79
3.3.2. Inne metody pozyskiwania funduszy pożyczkowych przez banki	83
3.4. Polityka kredytowa	84
3.4.1. Rodzaje udzielanych kredytów	84
3.4.1.1. Kredytowanie działalności gospodarczej i inwestycji	84
3.4.1.2. Kredyty dla gospodarstw domowych	86
3.4.1.3. Kredyty mieszkaniowe	88
3.4.2. Kredyt dyskontowy	89
3.4.3. Kredyty dewizowe	90
3.4.4. Finansowanie inwestycji centralnych	90
3.4.5. Banki a sektor prywatny	91
3.4.6. Ocena zdolności kredytowej podmiotów gospodarczych	91
3.4.7. Prawne formy zabezpieczania kredytów	94
3.4.8. Gwarancje, poręczenia, ubezpieczenia kredytów	95
3.5. Polityka stopy procentowej banków	96
3.6. Konkurencja międzybankowa	100
3.7. Rynek międzybankowy i jego instrumenty	101
3.8. Główne zagrożenia polskiego systemu bankowego	102
3.9. Sytuacja finansowa banków w latach 1990-1995	106
3.9.1. Wyniki finansowe i efektywność grup banków	115
3.10. Komercjalizacja i prywatyzacja banków państwowych	120
3.10.1. Komercjalizacja banków „9”	122
3.10.2. Prywatyzacja banków	123
3.11. Działalność banków zagranicznych w Polsce	125

RESTRUKTURYZACJA PORTFELA KREDYTOWEGO BANKÓW 127

4.1. Wprowadzenie ustawy o restrukturyzacji finansowej	128
4.2. Zasilenie banków — spółek akcyjnych Skarbu Państwa, BGŻ i PKO BP w dodatkowy kapitał	130
4.3. Przebieg procesów restrukturyzacji	131
4.3.1. Ugody bankowe i ich uwarunkowania	131
4.3.2. Zamiana wierzytelności banków na akcje i udziały	133
4.3.3. Inne formy restrukturyzacji zadłużenia	133
4.3.4. Efekty restrukturyzacji dla gospodarki i banków	134

BANKI NA RYNKU KAPITAŁOWYM	137
5.1. Działalność bankowych biur maklerskich	137
5.2. Inwestycje kapitałowe banków	139
5.3. Rola i możliwości udziału banków w przekształceniach własnościowych	141
5.4. Papiery wartościowe banków w obrocie publicznym, pozyskiwanie nowego kapitału przez banki	142

PERSPEKTYWY I PROBLEMY

POLSKIEGO SYSTEMU BANKOWEGO	145
6.1. Opodatkowanie a wyniki finansowe banków	145
6.2. Podnoszenie kwalifikacji specjalistów bankowych	145
6.3. Współpraca międzybankowa — dziedziny i formy	146
6.3.1. Rozliczenia międzybankowe	147
6.3.2. Telekomunikacja międzybankowa	148
6.3.3. Wymiana informacji między bankami	148
6.4. Współpraca z bankami zagranicznymi	149
6.5. Międzybankowy rynek pieniężny i dewizowy	149
6.6. Propozycje zmian prawa bankowego i ustawy o banku centralnym	150
6.6.1. Problem ubezpieczenia wkładów w bankach	151
6.6.2. Problem zabezpieczeń prawnych	154
6.7. Rozwój rynku usług bankowych — nowe produkty i usługi	154
6.8. Pozostałe sfery działalności banków	155
6.9. Przyszłość polskiego systemu bankowego i model bankowości w Polsce	155
6.9.1. Dostosowanie polskiego systemu bankowego do przepisów międzynarodowych	156
6.9.2. Konsolidacja polskiego systemu bankowego	156
6.9.2.1. Przejmowanie banków słabych i upadających przez banki silniejsze	157
6.9.2.2. Koncentracja w systemie bankowym	158

PODSUMOWANIE I WNIOSKI	159
LITERATURA I NIEKTÓRE ŹRÓDŁA	162
MATERIAŁY I STUDIA, DEPARTAMENTU ANALIZ I BADAŃ NBP	164
ANEKS STATYSTYCZNY	165

Wstęp

W 1993 r. wydana została książka „Polski System Bankowy 1990-1992”. Była to pierwsza próba całościowego, ale i zwięzłego ukazania procesu przebudowy systemu bankowego w Polsce w tamtym okresie. Jednakże szybkie zmiany, jakie wciąż następują w polskiej gospodarce, a zwłaszcza w jej systemie finansowym, nowe wydarzenia, których byliśmy świadkami od 1993 r. zmuszają do uzupełnień, a nawet nowego potraktowania niektórych spraw. Autorom wydawało się, że niniejsza książka powinna w mniejszym stopniu być poświęcona opisowi historycznych przemian systemu, co było przedmiotem poprzedniego wydania, a w większym — zająć się opisem stanu obecnego. Stąd trzeba będzie pominąć pewne elementy, którym dano wiele miejsca w poprzedniej wersji, aby znaleźć miejsce dla spraw zupełnie nowych. W związku z tym większy nacisk zostanie położony na sprawy regulacji działalności systemu bankowego, politykę pieniężną i funkcjonowanie rynku międzybankowego, restrukturyzację portfela kredytowego banków, jak też sytuację finansową banków. Natomiast znacznie mniej miejsca zajmują zagadnienia badania zdolności kredytowej, oferowanych przez banki produktów i usług czy rozliczeń międzybankowych.

Od momentu wydania poprzedniej wersji opracowania na rynku pojawiło się szereg pozycji książkowych, artykułów i innych publikacji, które świadczą o rozwoju albo postulują dalszy rozwój usług finansowych w Polsce, a dotyczą np. funkcjonowania rynku pieniężnego, kapitałowego, bankowości inwestycyjnej. Zmieniają się również obszary zainteresowań osób badających stan systemu bankowego. O ile w latach 1993-1994 najważniejszymi wydarzeniami były restrukturyzacja portfeli banków i prywatyzacja, to od końca 1994 r. coraz więcej uwagi i prac poświęca się sprawom modelu bankowości w Polsce, konsolidacji w systemie bankowym, pobudzania konkurencji oraz przygotowaniom do otwarcia dostępu do rynku usług bankowych dla podmiotów zagranicznych, co wiąże się z przygotowaniem do wejścia Polski do Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) oraz do Unii Europejskiej.

Przemiany polityczne, jakie nastąpiły w Polsce pod koniec lat 80-tych stworzyły warunki do dokonania gruntownych przeobrażeń polskiego systemu gospodarczego¹. Proces transformacji napotykał jednak na wiele barier i przeszkód wynikających tak z minionych 40 lat, jak też z nieuniknionych błędów, będących skutkiem doświadczenia i umiętności.

¹ Nie można także pominąć znaczenia przystąpienia Polski do Międzynarodowego Funduszu Walutowego i Banku Światowego oraz rozpoczęcia negocjacji z tymi instytucjami w sprawie programu dostawawczego i reform strukturalnych.

Jednak za najpoważniejszą przeszkodę na drodze przekształceń systemowych uznawano często niedorozwój polskiego systemu finansowego. W gospodarce nakazowo-rozdzielczej pieniądź odgrywał tylko bierną rolę, tzn. strumienie pieniężne płynęły śladem strumieni rzeczowych, co powodowało, iż nie wykształciły się w Polsce instytucje finansowe, których istnienie niezbędne jest dla prawidłowego funkcjonowania gospodarki opartej o zasady rynkowe.

Autorzy będą starali się podjąć próbę odpowiedzi na pytania, które uznali za kluczowe dla dokonania oceny przebudowy i modernizacji polskiego systemu bankowego:

- Czy po kilkuletniej obserwacji można stwierdzić, że polskie banki komercyjne rzeczywiście spełniają funkcje efektywnych pośredników finansowych zachowujących się w sposób świadczący o komercyjnym podejściu do klientów?
- Czy istnieje konkurencja pomiędzy bankami i jakie przybiera formy?
- Jak układają się stosunki bank-kredytobiorca?
- Jakie są perspektywy rozwoju bankowości komercyjnej, biorąc pod uwagę zgromadzone doświadczenia i dotychczasową ewolucję banków w Polsce?

Zaś w zakresie wpływu na funkcjonowanie podmiotów gospodarczych i gospodarki jako całości:

- Czy banki wymuszały upadłość przedsiębiorstw nieefektywnych?
- Czy banki spełniały rolę instytucji narzucających twarde ograniczenia budżetowe kredytowanym podmiotom gospodarczym?
- Czy banki przyczyniły się w jakimś stopniu do poprawienia struktury polskiej gospodarki, jej modernizacji i przygotowania do działania w warunkach konkurencji?

Całość opracowania kończy prezentacja wniosków i propozycji pod adresem polityki gospodarczej i władz prawodawczych.

ROZWÓJ POLSKIEGO SYSTEMU BANKOWEGO W LATACH OSIEMDZIESIĄTYCH I DZIEWIĘDZIESIĄTYCH

1.1. Powstanie dwuszczeblowego systemu bankowego

W gospodarce centralnie planowanej, jaka funkcjonowała w Polsce od końca lat czterdziestych, pieniądź odgrywał prawie wyłącznie bierną rolę. W sferze przedsiębiorstw państwowych służył do kalkulacji i rejestrowania zachodzących zjawisk i zdarzeń gospodarczych, których przebieg determinowany był głównie czynnikami pozafinansowymi. W ślad za strumieniem rzeczowym, o którego wielkości, strukturze i kierunkach decydował centralny planista, przy czym kryterium wyboru najczęściej nie była wcale efektywność zastosowania środków, automatycznie następował strumień pieniądza w ilości niezbędnej do realizacji zadań rzeczowych. Wysiłek państwowych przedsiębiorstw nie koncentrował się więc na pozyskiwaniu źródeł finansowania swojej działalności i dbałości o racjonalność ekonomiczną projektów, na które należało przeznaczyć fundusze, a wielkość zasobów pieniężnych pozostających w gestii danego podmiotu gospodarczego w małym stopniu decydowała o jego funkcjonowaniu i rozwoju. Decydowała o tym raczej ilość zasobów rzeczowych, jakie z ogólnokrajowej puli udało się przedsiębiorstwu otrzymać².

System bankowy, rozumiany jako sieć różnorodnych, niezależnych i świadczących wiele różnych usług instytucji finansowych, był elementem całkowicie zbędnym. Do realizacji funkcji „okienka kasowego”, do której to funkcji sprowadzało się istnienie „socjalistycznego banku”, w zupełności wystarczał monobank — Narodowy Bank Polski, łączący w sobie funkcje centralnej instytucji emisyjnej państwa i banku komercyjnego. Oprócz niego istniały jeszcze trzy wyspecjalizowane banki ogólnokrajowe (Powszechna Kasa Oszczędności utraciła swą samodzielność w latach siedemdziesiątych i została włączona w struktury NBP): Bank Handlowy SA obsługujący prawie cały handel zagraniczny Polski, Bank Polska Kasa Opieki SA obsługujący operacje dewizowe ludności (głównie przekazy z zagranicy) i przyjmujący wkłady oszczędnościowe a vista i terminowe w walutach obcych oraz Bank Gospodarki Żywnościowej (BGŻ) działający w sektorze rolniczym³. Były to banki niezależne tylko

² Oczywiście abstrahujemy tutaj od konkurencji przedsiębiorstw o dostęp do dóbr inwestycyjnych (konieczność załatwienia sobie wpisu na listę priorytetowych inwestycji).

³ Przez wiele lat funkcjonowały jeszcze inne banki państwowe tj. Bank Inwestycyjny, Bank Rolny, ponadto trwał w uśpieniu Bank Gospodarstwa Krajowego.

formalnie, faktycznie stanowiły agendy NBP, czy raczej Ministerstwa Finansów (któremu przez długie lata podporządkowany był również NBP — a Prezes NBP był wiceministrem finansów). Samodzielność i forma prawna Banku Handlowego SA oraz Banku Pekao SA wynikały z faktu, że oba te banki działały na rynkach zagranicznych, przez co musiały mieć zrozumiałą dla partnera zagranicznego formę prawną — w obydwu przypadkach były to i wciąż są spółki akcyjne z prawie 100 % udziałem Skarbu Państwa. Obie instytucje posiadały poważną bazę klientów i partnerów oraz cieszyły się zaufaniem jako firmy. Jeśli zaś chodzi o Bank Gospodarki Żywnościowej, w strukturze którego znajdowało się na początku 1990 r. ponad 1660 małych i bardzo małych lokalnych banków spółdzielczych, to jego istnienie związane jest ze specyficzną, krańcowo różną od innych działów gospodarki, sytuacją polskiego rolnictwa. Myląc może być tu fakt, że na BGŻ składały się banki spółdzielcze, co mogłoby sugerować ich względną niezależność od centralnego planisty. Były to jednak spółdzielnie głównie z nazwy, bo w praktyce pozostawały one podobnie jak większość innych „spółdzielni” w Polsce, w rzeczywistości przedsiębiorstwami państwowymi.

Świadomość faktu, że zmiany w systemie bankowym są niezbędnym elementem szerokokierunkowych reform gospodarczych pojawiła się w dyskusjach nad reformą gospodarczą z lat 1980-1981. Efektem przyjętych wówczas ustaleń było Prawo Bankowe z 1982 r.⁴. Umożliwiło ono tworzenie nowych banków, w tym z udziałem kapitału niepaństwowego. Jednocześnie jednak, bez względu na to, kto byłby założycielem banku, tylko Rada Ministrów była upoważniona do decydowania o przedmiocie i zakresie działania takiego banku, a nawet o jego nazwie i siedzibie. W efekcie od 1982 r. do 1989 r. nie powstało w Polsce wiele banków jako rezultat oddolnej inicjatywy — powołano tylko trzy nowe instytucje bankowe. Jednym z nowo założonych banków był wyspecjalizowany Bank Rozwoju Eksportu SA, powstały w 1986 r. z inicjatywy NBP, Ministerstwa Finansów, Banku Handlowego, Banku Pekao SA i grupy przedsiębiorstw handlu zagranicznego⁵, a drugim — uniwersalny Bank Inicjatyw Gospodarczych SA, założony na początku 1989 r. przez grupę przedsiębiorstw państwowych przy udziale pewnej liczby podmiotów prywatnych. Trzecim bankiem był Łódzki Bank Rozwoju SA — stanowiący efekt inicjatyw lokalnych władz i przedsiębiorstw z Łodzi oraz Agencji Rozwoju Przemysłu (wcześniej noszącej nazwę Funduszu Zmian Strukturalnych w Przemysle).

Obszary działania banków już istniejących określono w taki sposób, aby nie zachodziły na siebie, co wyeliminowało jakąkolwiek, potencjalną choćby, konkurencję. Dodatkowo, stosunkom banków z państwowymi podmiotami gospodarczymi nadano charakter przymusowych związków nie podlegających rozwiązaniu w jakimkolwiek trybie — przedsiębiorstwo nie tylko nie mogło wybrać sobie banku, ale nawet oddziału

⁴ Zob. ustawy: Prawo Bankowe i o statucie NBP z dnia 26 lutego 1982 r. Dz.U. z 1989 r., Nr 7, poz. 56 i 57.

⁵ Bank ten powołano w celu finansowania inwestycji proekspansyjnych oraz zarządzania Funduszem Rozwoju Eksportu, pochodzącego z opłat celnych oraz obciążeń eksportowych i importowych oraz dochodów z przetargów walutowych, na których sprzedawano dewizy po kursie zapewniającym zrównoważenie popytu i podaży (dochodem Funduszy była nadwyżka wpływów ze sprzedaży aukcyjnej ponad kurs oficjalny).

w ramach danego banku. Konsekwencją takiego ubezwłasnowolnienia banków musiały być więc rezygnacja z objęcia ich zasadą samofinansowania. Banki pozostawały dalej „okienkami kasowymi” biernie finansującymi przedsięwzięcia inicjowane bądź bezpośrednio przez Centrum, bądź przez „samodzielne” przedsiębiorstwa z błogosławieństwem centralnego planisty. Kredyty były więc przedmiotem racjonowania władz centralnych (alokowano je na podstawie planu kredytowego), a ich koszt wynikał z decyzji administracyjnych. Banki starano się wykorzystywać jako jeszcze jeden organ nadzoru nad przedsiębiorstwami, kontrolujący ich produkcję, wydatki, zapasy materiałów i wyrobów czy wynagrodzenia pracowników.

W sektorze bankowym podjęto próbę stworzenia hybrydy planowania centralnego z elementami rynku, czyli protezy rynku, która — jak miano nadzieję — funkcjonować będzie skutecznie w innych sferach gospodarki — przez zobowiązanie banków, w przepisach ustawy z 1982 r. do udzielania kredytów tylko tym przedsiębiorstwom, które dysponowały tzw. **zdolnością kredytową**⁶.

Prawo Bankowe z 1982 r. oddzieliło ponadto formalnie Narodowy Bank Polski od Ministerstwa Finansów, co mogło stanowić krok wstępny do ewolucji w kierunku jego uniezależnienia.

Brak głębszych pozytywnych efektów prowadzonej od 1981 r. reformy gospodarczej doprowadził do przeorientowania opinii i sądów ekonomistów akademickich oraz niektórych działaczy gospodarczych na temat skuteczności stosowania metod nakazowo-rozdzielczych oraz pewnych instrumentów rynkowych w kierowaniu gospodarką. Coraz szersza stawała się świadomość, że:

- nadrzędnym regulatorem procesów gospodarczych powinien być pieniądź, a nie centralny planista,
- dla zwiększenia znaczenia finansów w gospodarce niezbędna jest zasadnicza reforma systemu bankowego⁷,
- konieczne jest powstanie prawdziwego banku centralnego — niezależnej od rządu instytucji ze statutowym zadaniem chronienia wartości polskiego pieniądza⁸.

⁶ Zdolnością kredytową nazwano możliwość spłaty przez kredytobiorcę kredytu wraz z odsetkami w ustalonych w umowie terminach.

⁷ Sytuację w systemie bankowym w końcu lat osiemdziesiątych można podsumować krótko jako:

- brak konkurencji i dbałości o klienta — wynikający z ograniczonej liczby banków oraz ich ścisłej specjalizacji, przy pełnym podziale rynku,
- brak przepisów prawnych regulujących funkcjonowanie systemu bankowego (m.in. podstawowych norm przezorności bankowej),
- niska efektywność i brak bodźców do jej podnoszenia,
- brak zainteresowania oferowaniem nowych produktów i usług przez banki,
- przeważnie niskie kwalifikacje pracowników bankowych oraz niski prestiż zawodu.

⁸ To przekonanie legło u podstaw opracowania w NBP w 1987 r. „Programu umocnienia pieniądza”, stanowiącego pierwszą całościową próbę nakreślenia programu działania banku centralnego w warunkach gospodarki tracącej powoli charakter nakazowo-rozdzielczy.

To ostatnie było szczególnie ważne, gdyż w latach 80-tych pojawiło się zjawisko nieznanie dotychczas w gospodarce socjalistycznej, a mianowicie otwarta inflacja. Presja inflacyjna o różnicowanym natężeniu występowała od początku funkcjonowania systemu nakazowo-rozdzielczego⁹, ujawniała się w postaci długotrwałych braków wielu towarów, kolejek i zjawisk patologicznych, znacznych odchyłen cen wolnorynkowych od cen kontrolowanych przez państwo, w funkcjonowaniu czarnego rynku walutowego i przemytu. Dochodziło też do skokowych zmian cen towarów konsumpcyjnych, co przywracało równowagę na krótki czas. Inflacja w skali dwucyfrowej pojawiła się w 1981 r. Poziom cen podniósł się średnio o przeszło 20% (przy przeważających niedoborach podstawowych towarów¹⁰ oraz administracyjnym kontrolowaniu cen), aby w 1982 r. osiągnąć przeszło 200% wzrostu¹¹. W następnych latach udało się obniżyć skalę inflacji, ale nie na długo. Ponownie zaczęła ona rosnać w drugiej połowie lat osiemdziesiątych. W roku 1987 uległo przyspieszeniu jej tempo — o ile stopa średnioroczna wyniosła 25%, to mierząc jej poziom z grudnia do grudnia poprzedniego roku było to już 30%, w 1988 — średniorocznie 61%, a w końcu grudnia 73%.

Tabela 1

**Stopy wzrostu cen detalicznych towarów i usług konsumpcyjnych
w latach 1980-1988**

Rok	Stopa inflacji (a)
1980	8,9
1981	21,2
1982	104,5
1983	21,4
1984	14,8
1985	15,0
1986	17,5
1987	25,3
1988	61,3

Uwagi: (a) — zmiany średniego poziomu cen w porównaniu z poziomem w poprzednim roku

Źródło: Roczniki Statystyczne za lata 1981-1989, GUS, Warszawa 1992 — 1990.

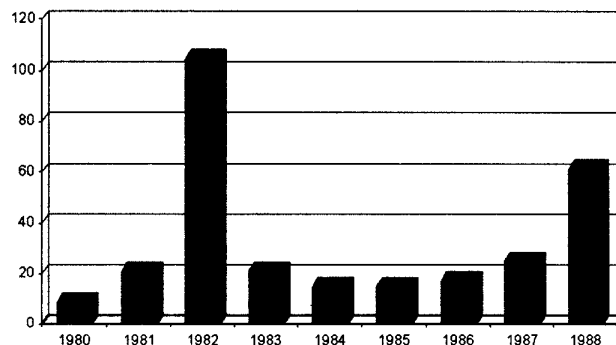
⁹ Zmiany w natężeniu presji inflacyjnej były ściśle związane z cyklami inwestycyjnymi w gospodarce nakazowo-rozdzielczej, presja rosła w okresie wzrostu nakładów inwestycyjnych i malała, gdy zmniejszano tempo inwestowania.

¹⁰ Z powodu braków podstawowych towarów konsumpcyjnych wprowadzono ich racjonowanie, które zostało ostatecznie zniesione dopiero w połowie 1989 r.

¹¹ Było to wynikiem bardzo wysokiej podwyżki cen kontrolowanych przez państwo, mającej na celu przywrócenie równowagi na rynku towarów konsumpcyjnych oraz obniżenie realnych dochodów gospodarstw domowych, które bardzo silnie wzrosły w poprzednim roku.

Rysunek 1

Wzrost cen detalicznych w latach 1980 — 1988

Główną przyczyną utrzymywania się wysokiej inflacji w latach osiemdziesiątych była liberalizacja znacznej części cen przy zachowaniu tzw. miękkiego finansowania państwowych przedsiębiorstw, czyli łatwego ich dostępu do zewnętrznych źródeł pieniądza. Łatwość ta brała się stąd, że w strukturze monobankowej i braku samodzielności banku niezwykle trudno było oprzeć się presji przedsiębiorstw (ukierunkowanej na zwiększanie kredytu ponad granice wyznaczone możliwościami systemu bankowego, a więc oznaczającej emisję pieniądza) na oddziały operacyjne banków, a tych z kolei na oddziały wojewódzkie i centralę. Nie istniał bowiem mechanizm samoograniczania kredytu w poszczególnych jednostkach bankowych. W dodatku rząd, pomimo, że prawo nie dawało mu takich uprawnień, bezpośrednio ingerował w działalność banków ustalając wysokość oprocentowania kredytów, zobowiązując banki do finansowania pewnych wybranych przedsięwzięć, do umarzania zadłużenia przedsiębiorstw w bankach, zawieszania spłaty rat kapitałowych, rezygnacji z pobierania odsetek itd. Z drugiej strony, administracyjnie ustalano stopy procentowe od wkładów gromadzonych przez banki. Zjawiska te oznaczały nadmierny i niekontrolowany wypływ pieniądza do gospodarki, powodujący wysoką inflację.

Uznano, że dla stworzenia instytucjonalnych barier chroniących przed presją na zwiększanie akcji kredytowej (wywieraną tak przez przedsiębiorstwa, jak i przez rząd) konieczne jest oddzielenie bezpośredniej działalności depozytowo-kredytowej od funkcji banku centralnego. U podstaw tej decyzji legło przekonanie, że:

— samodzielne banki będą znacznie bardziej troszczyły się o efektywność kredytowanych przedsięwzięć niż dotychczasowe oddziały regionalne NBP,

- zlikwidowanie wzajemnego przypisania przedsiębiorstw i banków pozwoli tym drugim na ułożenie równorzędnych stosunków z kredytobiorcami, co oznaczać będzie odejście od zasady automatyzmu kredytowego,
- uczynienie z NBP niezależnego od rządu banku centralnego z podstawowym zadaniem dbania o kondycję złotego umożliwi poddanie procesów pieniężnych skuteczniejszej kontroli (a przede wszystkim wyeliminuje zbyt duży wpływ administracji rządowej na podaż pieniądza), dzięki oddzieleniu funkcji kredytowej od emisyjnej.

Pierwszym krokiem na drodze generalnej przebudowy polskiego sektora bankowego było dokonane w 1988 r. wyodrębnienie ze struktury NBP — dawniej niezależnej — Powszechnej Kasy Oszczędności (tzw. PKO BP), gromadzącej depozyty ludności oraz obsługującej budownictwo mieszkaniowe. Ze względu na rozbudowaną sieć placówek i oddziałów terenowych (dysponuje siecią przeszło 1000 placówek, z czego przeszło 400 to oddziały), bank ten do dzisiaj zajmuje dominującą pozycję, jeśli chodzi o wkłady oszczędnościowe gospodarstw domowych; pozostaje też nadal najważniejszym bankiem kredytującym budownictwo mieszkaniowe, a ostatnio stał się najważniejszą instytucją oferującą kredyty hipoteczne.

1.2. Powstanie i rozwój działalności nowych banków

Zasadnicze zmiany w strukturze instytucjonalnej i funkcjonalnej polskiego systemu bankowego nastąpiły dopiero w 1989 r. wraz z wejściem w życie nowego, długo opracowywanego Prawa Bankowego oraz Ustawy o Narodowym Banku Polskim¹². Na bazie kilkudziesięciu oddziałów wojewódzkich i dawnych powiatowych NBP utworzono z dniem 1 lutego 1989 r. dziewięć państwowych banków komercyjnych, które przejęły od NBP prowadzenie działalności depozytowo-kredytowej. Banki przejęły ponadto z NBP prowadzenie części depozytów gospodarstw domowych w walutach obcych. Ustalenie liczby oddziałów i siedzib central banków kredytowych nastąpiło w wyniku analizy aktywności oddziałów NBP. Wzięto przede wszystkim pod uwagę liczbę przedsiębiorstw posiadających w oddziale rachunki, ponadto liczbę podmiotów kredytowanych przez oddział i ich stan zadłużenia, łączną liczbę udzielonych kredytów oraz średnią miesięczną ilość operacji realizowanych w oddziale. Wyliczając średnie krajowe dla ww. wielkości zidentyfikowano województwa, w których aktywność miejscowych oddziałów była wyższa od średniej ogólnopolskiej oraz miasta stanowiące lokalne ośrodki życia gospodarczego¹³. Nie mniej istotne dla ustalenia siedzib nowych banków były starania władz lokalnych w wielu województwach,

dla których powstanie centrali banku komercyjnego w danym mieście miało duże znaczenie nie tylko ekonomiczne, ale przede wszystkim prestiżowe¹⁴.

Aby umożliwić nowym bankom prowadzenie działalności także poza terenem macierzystego regionu, a przez to pobudzić konkurencję, oraz stworzyć przedsiębiorstwom możliwość wyboru banku przyjęto zasadę, że pojedynczy bank posiadać będzie nie tylko większość oddziałów zlokalizowanych w danym regionie, ale również pewną liczbę oddziałów znajdujących się na innych terenach, w tym także odległych od siedziby jego centrali (także w miejscowości, gdzie znajdowała się centrala innego banku „dziewiątki”). Dzięki temu, już na wstępnym etapie funkcjonowania, kilka banków dysponowało placówkami w Warszawie, podczas gdy pozostałe musiały takie placówki dopiero organizować.

Jeszcze jedna przyczyna oparcia nowych banków na strukturze regionalnej wynikała, jak się wydaje, w dużej mierze z problemów łączności i zarządzania, a w tym rozliczeń międzyoddziałowych, przeprowadzanych za pośrednictwem oddziałów okręgowych NBP. Powstanie banków ogólnopolskich napotkałoby szybko barierę przekazu informacji, ze względu na niedorozwój telekomunikacji w Polsce oraz pojawiłby się problem koordynowania działalności sieci oddalonych placówek. Było to tym istotniejsze, że banki musiały się dopiero zintegrować i stworzyć własną kulturę organizacyjną, gdyż dotychczasowe związki wynikające z przynależności do struktury NBP nie mogły stanowić wystarczającej więzi i czynnika identyfikacji dla pracowników nowych instytucji.

Banki stopniowo uzyskiwały prawa do decydowania o przedmiocie swej działalności, wielkości akcji kredytowej (stosownie do możliwości banku), wysokości stóp procentowych od depozytów i kredytów. A przede wszystkim wprowadzono zasadę dobrowolności w nawiązywaniu stosunków bank - przedsiębiorstwo oraz zniesiono niektóre formy podporządkowania banków organom administracji państwowej (choć w dalszym ciągu prezesi banków państwowych powoływani byli przez Prezesa Rady Ministrów). Do koordynacji polityki banków służyła w latach 1989-1990 Rada Banków, kierowana przez Prezesa NBP.

Na mocy nowego ustawodawstwa NBP miał skoncentrować swoją działalność na pełnieniu roli banku centralnego, prowadzącego politykę pieniężną za pomocą ekonomicznych instrumentów pośrednich (wielkość i stopa oprocentowania kredytu refinansowego, stopa rezerw obowiązkowych, operacje otwartego rynku) i metod dyskrecjonalnych (np. określanie dopuszczalnych wysokości stóp procentowych i prowizji pobieranych przez banki, limitowanie akcji kredytowej banków), a także przez regulowanie funkcjonowania systemu bankowego w drodze wydawania odpowiednich zarządzeń i innych przepisów oraz sprawowanie nadzoru nad całym systemem

¹² Zob. Ustawa Prawo Bankowe z dnia 31 stycznia 1989 r. (Dz.U. 1989 r., Nr 4, poz. 21, z późniejszymi zmianami; tekst jednolity ogłoszony w Dz.U. z 1992 r., Nr 72, poz. 359) i Ustawa o Narodowym Banku Polskim z dnia 31 stycznia 1989 r. (Dz.U. 1989 r., Nr 4, poz. 22, z późniejszymi zmianami, Dz.U. z 1992 r., Nr 72, poz. 360).

¹³ Za takie miejsca uznano: Gdańsk, Katowice, Kraków, Lublin, Łódź, Poznań, Szczecin, Warszawę i Wrocław.

¹⁴ Wiele słabości banków regionalnych dało się zauważyć dopiero po kilku latach tworzenia nowego systemu bankowego, a należały do nich — nadmierna koncentracja działalności i ryzyka w jednym regionie, słaba baza kapitałowa i ograniczona możliwość udzielania kredytów największym firmom oraz względnie słaba pozycja negocjacyjna w stosunku do największych przedsiębiorstw, ograniczone środki na inwestycje, małe możliwości uzyskania korzyści skali, niska pozycja w stosunkach z bankami zagranicznymi, niewielkie zasoby pracowników o wysokich kwalifikacjach.

bankowym i egzekwowaniem od banków postępowania zgodnego z odpowiednimi przepisami prawa¹⁵.

Podział NBP i ogórne stworzenie 9 banków regionalnych stanowiło pierwszy element próby demonopolizacji sektora bankowego. Drugim krokiem było przyjęcie bardzo liberalnych rozwiązań oraz stosowanie nierestrykcyjnej polityki w zakresie tworzenia nowych banków — w tym z udziałem kapitału prywatnego — czyli obniżenie bariery dostępu do podejmowania działalności bankowej¹⁶. Aby uzyskać zgodę Prezesa NBP na założenie banku wymagane było spełnienie kilku względnie nieskomplikowanych warunków. Po pierwsze, założyciele banku musieli zagwarantować wyposażenie banku w odpowiedniej wysokości kapitał własny. W 1989 r. wielkość ta wynosiła 4 mld PLZ, a w następnych latach podwyższana była do 10 i 20 mld PLZ¹⁷. W 1992 r. podniesiono minimum kapitałowe do 70 mld PLZ, a obecnie stanowi ono równowartość 5 mln ECU. Ponadto założyciele banku zobowiązani byli do:

- przedstawienia projektu statutu banku z listą założycieli,
- przedstawienia planu działania banku (organizacji, przedmiotu działalności, zarysu polityki) początkowo na 1 rok, a następnie na pierwsze 3 lata działalności, w tym także prognozowanych bilansów i rachunków wyników za ten okres,
- dysponowania odpowiednimi dla prowadzenia działalności bankowej pomieszczeniami, z prawem kontroli przez przedstawicieli NBP środków podjętych dla ochrony wartości pieniężnej i zapewnienia właściwej obsługi klientów,
- powierzenia stanowisk kierowniczych w banku osobom nie karanym za przestępstwa karno-skarbowe, posiadającym odpowiednie wykształcenie i doświadczenie zawodowe.

W wyniku tych regulacji nastąpił gwałtowny wzrost liczby funkcjonujących w Polsce banków. Pod koniec 1990 r. istniało już 61 banków ogólnokrajowych (w tym 47 z większościovym udziałem kapitału prywatnego), 104 banki spółdzielcze, które odłączyły się od Banku Gospodarki Żywnościowej i 1562 małe banki spółdzielcze zrzeszone w BGŻ¹⁸. NBP udzielił także kilku licencji na działalność banków z udziałem kapitału zagranicznego.

¹⁵ Do końca I kwartału 1993 r., zgodnie z Ustawą o NBP, miała zostać zakończona bezpośrednia działalność komercyjna banku centralnego. Podkreślić należy, że NBP nagromadził wiele wkładów w walutach obcych — w końcu 1992 r. znajdowała się na nich równowartość prawie 660 mln dolarów.

¹⁶ Zdawano sobie sprawę z ryzyka związanego z możliwością powstania banków słabych, ale uznano, że należy to traktować jako efekt uboczny liberalizacji.

¹⁷ Przytoczone w całym opracowaniu kwoty wyrażone są w starych złotych (PLZ).

¹⁸ W grudniu 1992 r. w Banku Gospodarki Żywnościowej zrzeszonych było 1259 banków spółdzielczych na 1663 banków spółdzielczych funkcjonujących w Polsce. Pozostałe banki zrzeszyły się w kilku regionalnych bankach, utworzonych w formie spółek akcyjnych, albo pozostały niezależne, rejestrując się bezpośrednio w NBP.

Zob. *Bank Spółdzielczy* nr 1 (337), styczeń 1993, Warszawa oraz *Rzeczpospolita* nr 46 (3390) z dnia 24 lutego 1993 r.

Już w drugiej połowie 1991 r. polityka licencjonowania uległa zmianie, a kryteria i wymagania wobec założycieli nowych instytucji bankowych zostały poważnie zaostreżone. Stawianie przez NBP poważniejszych niż uprzednio wymagań miało za przyczynę złe doświadczenia dotyczące działalności kilku banków, w których doszło do powstania strat z różnych przyczyn i załamania zaufania publicznego, połączonego z krótkotrwałym naporem na wycofywanie wkładów.

W końcu 1992 r. funkcjonowało w Polsce przeszło 90 banków w formie spółek akcyjnych, z tego 84 krajowych i kilka oddziałów banków zagranicznych. W stadium organizacji znajdowały się kolejne banki, które otrzymały licencję na prowadzenie działalności.

Tabela 2

Liczba banków w latach 1989-1994

Lata	Banki razem	Banki państwowo-prywatne	Banki nowopowolane
1989	21	7	12
1990	61	47	40
1991	78	64	17
1992	82	68	6
1993	83	70	1
1994	84	72	1
1995	86	70	4

Źródło: Sprawozdania z działalności NBP za lata 1990-1995.

W latach 1989-1992 liczba banków, które otrzymały licencję na działalność bankową szybko rosta. Wśród banków nowopowstających najwięcej było jednostek o kapitale prywatno-państwowym, czyli tzw. mieszanym. Jednak tylko w części można je uznać za naprawdę prywatne instytucje, gdyż w większości z nich ponad 50% kapitału akcyjnego wniosły albo Skarb Państwa, albo instytucje lub przedsiębiorstwa państwowe. Od 1991 r. tempo wzrostu liczby banków spadło, a w następnych latach wydawano bardzo mało nowych zgód na utworzenie banków. W kilku przypadkach — mimo otrzymania zezwoleń — banki nie podejmowały działalności. Wynikało to z trudności organizacyjnych, wycofania się niektórych inwestorów, braku pieniędzy na poniesienie kosztów organizacyjnych, czy też braku kandydatów na stanowiska kierownicze. Z kolei rosła liczba banków, które nie sprostaly warunkom, a konsekwencją tego było zgłaszanie przez Prezesa NBP wniosku o zawieszenie działalności, likwidację czy wręcz o ogłoszenie upadłości. Kilka banków utraciło samodzielność, tzn. zostały przejęte przez inne, silniejsze instytucje.

W latach 1994-1995 nastąpiła pewna zmiana polityki licencyjnej, polegająca na dopuszczeniu kilku banków zagranicznych do założenia banków, choć odbywało się to przeważnie pod warunkiem przejęcia albo pomocy finansowej w sanowaniu banku polskiego. Obniżyło to koszty potencjalnych upadłości albo restrukturyzacji banków zagrożonych.

Obecnie w systemie bankowym widoczna jest tendencja do koncentracji działalności bankowej. Listę 20 największych, pod względem sumy bilansowej i funduszy własnych, polskich banków według stanu na koniec 1995 r. przedstawia tabela 3.

Tabela 3

Największe polskie banki według wielkości sumy bilansowej oraz kapitału (stan na koniec 1995 r.)

Lp.	BANKI	AKTYWA OGÓŁEM		FUNDUSZE WŁASNE	
		w mln PLN	w mln dol.(a)	w mln PLN	w mln dol.(a)
1	Powszechna Kasa Oszczędności BP	28043	11363	1063	426
2	Bank Polska Kasa Opieki SA	19476	7891	729	295
3	Bank Gospodarki Żywnościowej SA	9416	3815	1602	649
4	Bank Handlowy w Warszawie SA	8821	3574	1489	602
5	Powszechny Bank Gospodarczy SA (Łódź)	8634	3498	200	81
6	Powszechny Bank Kredytowy SA (W-wa)	7362	2963	578	234
7	Bank Śląski SA (Katowice)	6981	2829	583	236
8	Bank Przemysłowo-Handlowy SA (Kraków)	6657	2697	571	209
9	Wielkopolski Bank Kredytowy SA (Poznań)	4262	1727	272	110
10	Bank Gdański SA	4019	1628	567	230
11	Bank Zachodni SA (Wrocław)	3769	1527	354	143
12	Polski Bank Inwestycyjny SA	3490	1414	179	73
13	Pomorski Bank Kredytowy SA (Szczecin)	3153	1278	257	104
14	Bank Depozytowo-Kredytowy SA (Lublin)	2821	1143	297	120
15	Bank Rozwoju Eksportu SA	2586	1048	317	128
16	Bank Inicjatyw Gospodarczych SA (BIG)	1688	684	310	126
17	CITIBANK (Poland)	1263	512	162	66
18	Pierwszy Komercyjny Bank w Lublinie	1210	490	174	71
19	Polski Bank Rozwoju	1198	485	258	105
20	Kredyt Bank	1134	459	127	51
Razem 20 największych banków		125983	51047	10021	4060
Udział banków notowanych na giełdzie		27391	21.7%	2824	28.2%

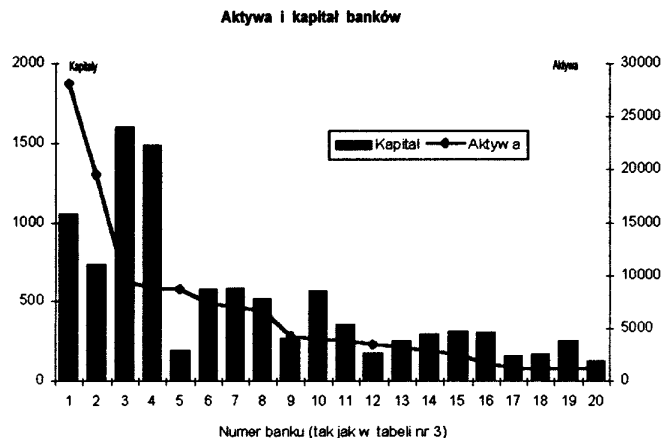
Uwagi: (a) — Złote przeliczone są według kursu na koniec miesiąca (2.468 zł/dol.)
(b) — Kursywną podane zostały nazwy banków notowanych na Warszawskiej Giełdzie Papierów Wartościowych.

Źródło: Bank, Nowa Europa, Edycja Specjalna, marzec 1996

Wśród największych banków w Polsce należy wymienić te, które działają nieprzerwanie od dłuższego czasu, czyli Powszechną Kasę Oszczędności, Bank Pekao SA, Bank Gospodarki Żywnościowej i Bank Handlowy. Zalicza się do nich również banki wyłonione z NBP w 1989 r. Dopiero na 7 miejscu pod względem wielkości aktywów mieści się sprywatyzowany Bank Śląski i na dalszych pozostałe banki — spółki giełdowe. W końcu 1995 r. banki notowane na giełdzie miały 22% udział w aktywach największych banków w Polsce, ale nieco więcej w kapitale, bo 28%.

Pod względem wyposażenia w kapitał w najlepszej sytuacji znajdują się banki spółki akcyjne Skarbu Państwa, które zgromadziły znaczny kapitał w 1990 r. Gorsza pod tym względem jest sytuacja Powszechnej Kasy Oszczędności, będącej jednak specyficzną instytucją korzystającą z pełnej ochrony wkładów ze strony Skarbu Państwa. Porównanie kapitałów własnych banków z wysokością ich aktywów przedstawia rysunek nr 2.

Rysunek 2

Z wykresu przedstawiającego porównawcze dane o aktywach i kapitałach 20 największych banków widać, że w grupie kilku dominujących banków występowało duże zróżnicowanie — i relacje kapitału do aktywów nie były proporcjonalne.

Rozpatrując polskie banki pod względem wielkości trzeba pamiętać, że w końcu 1995 r. największą grupą banków (44) były instytucje niewielkie, których aktywa mieściły się w przedziale 1 mld złotych. Banki te stanowiły przeszło połowę ogólnej liczby banków. Znaczny udział liczbowy (24 czyli 28%) miały banki najmniejsze, o aktywach do 100 milionów złotych. Banków względnie dużych, to znaczy z aktywami ponad 1 miliardów złotych było tylko 22, przy czym aż 14 z nich miało aktywa większe od 2,5 miliardów złotych (czyli większe niż 1 mld dolarów). Należały do nich wymienione wcześniej duże banki z kapitałem państwowym — PKO BP, Pekao SA, BGŻ i Bank Handlowy.

Tabela 4

Rozkład banków według wielkości aktywów na koniec 1995 r.

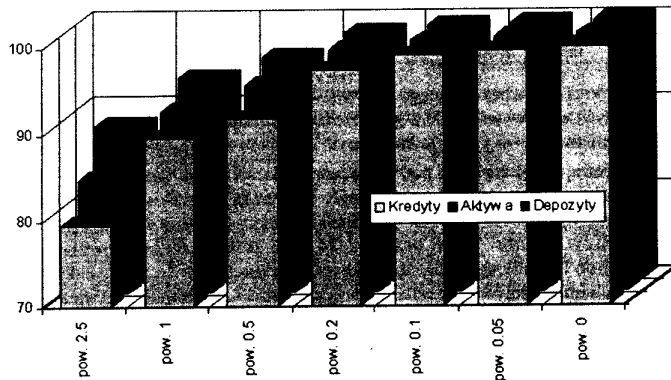
Zakres wielkości aktywów	Liczba banków	Udział % w aktywach	Udział % w kredytach	Udział % w depozytach
do 50 mln zł	16	0,4%	0,5%	0,3%
od 50 do 100 mln zł	8	0,4%	0,5%	0,3%
od 100 do 200 mln zł	13	1,3%	1,8%	0,8%
od 200 do 500 mln zł	7	2,9%	2,2%	2,4%
od 500 do 1000 mln zł	18	4,0%	5,6%	2,9%
od 1000 do 2500 mln zł	8	8,1%	10,0%	5,5%
powyżej 2500 mln zł	14	83,0%	79,4%	87,9%
Razem	84	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: Jak w poprzedniej tabeli

Ze względu na wspomniane wyżej rozdrobnienie banków w Polsce, w systemie bankowym występuje bardzo wysoka koncentracja działalności w grupie kilkunastu instytucji — na koniec 1994 r. 14 banków o wielkości aktywów powyżej 1 miliarda złotych posiadało 83% aktywów, 80% kredytów i 88% depozytów ogółem wszystkich banków. Zjawisko to obrazuje dokładnie rysunek nr 3.

Rysunek 3

Narastający udział banków w poszczególnych przedziałach wielkości sum bilansowych wg stanu na koniec 1995 r.

1.3. Prawo bankowe z 1989 r.¹⁹

Prawo Bankowe, które weszło w życie w 1989 r., nie zawierało bezpośredniego określenia, czym jest bank. Definicja banku została sformułowana pośrednio, przez określenie jego czynności: „Do podstawowej działalności banku należy gromadzenie środków pieniężnych, udzielanie kredytów i pożyczek pieniężnych oraz przeprowadzanie rozliczeń pieniężnych” (art. 4). Zawarto tam również zobowiązanie banków do ochrony mienia przyjętego na przechowanie oraz utrzymywania płynności płatniczej, zapewniającej wykonanie wszystkich zobowiązań w terminach płatności.

Czynności, wymienione w art. 11 jako tzw. czynności bankowe, obejmowały m.in. prowadzenie rachunków bankowych, przyjmowanie wkładów oszczędnościowych i lokat terminowych, przeprowadzanie rozliczeń pieniężnych, udzielanie i zaciąganie kredytów i pożyczek pieniężnych, wykonywanie operacji czekowych i wekslowych, przyjmowanie i dokonywanie lokat w bankach krajowych i zagranicznych, udzielanie oraz przyjmowanie poręczeń i gwarancji bankowych, emitowanie papierów wartościowych, dokonywanie obrotu tymi papierami, przechowywanie przedmiotów i papierów wartościowych oraz udostępnianie skrytek sejfowych,

Prawo Bankowe wprowadziło podstawy prawne do ustalania norm i zasad przezroczności bankowej, przez odpowiednie zarządzenia Prezesa NBP²⁰. Należy dodać, że poprzednio zupełnie nie istniały regulacje tego typu. Bezpośrednio wprowadzone przepisy dotyczące norm przezroczności to przede wszystkim:

- *normy dopuszczalnej koncentracji należności* od jednego klienta, mające na celu uniknięcie nadmiernej zależności od kilku klientów, których kondycja finansowa może mieć zbyt duży wpływ na ogólną sytuację banku (zwłaszcza w momencie pogorszenia sytuacji gospodarczej); banki muszą ponadto dbać o unikanie nadmiernej koncentracji geograficznej i branżowej swojego portfela — całe zaangażowanie banku w stosunkach z jednym podmiotem albo podmiotami związanymi powinno wynosić nie więcej niż 15% równowartości funduszy własnych banku, a pojedyncza umowa — nie więcej niż 10%,
- *normy dopuszczalnego poziomu inwestycji w udziały, akcje i inne papiery wartościowe* (poza rządowymi), mające na celu ograniczenie ryzyka innego typu niż przy działalności kredytowej, wynikającego z braku doświadczeń banków w dziedzinie bezpośredniego zarządzania czy nadzorowania działalności przedsiębiorstw; ustalona norma wynosi 25% kapitału własnego banku.

¹⁹ Ustawa Prawo Bankowe z dn. 31 stycznia 1989 r. (Dz.U. z 1989 r. Nr 4, poz. 21, z późniejszymi zmianami, tekst jednolity ogłoszony w Dz.U. z 1992 r., Nr 72, poz. 359, Dz. U. z 1993 r., Nr 6, poz. 29, Nr 28, poz. 127, Nr 134, poz. 646, Dz. U. 1994 r., Nr 80, poz. 369, Nr 121, poz. 591)

²⁰ Należą do nich Zarządzenia Prezesa NBP: Nr 16 92 w sprawie przeciwdziałania praniu pieniędzy, Nr 14 92 w sprawie ograniczenia ryzyka bankowego w drodze tworzenia rezerw celowych, Nr 4 93 na temat dopuszczalnej pozycji dewizowej, Nr 7 93 w sprawie współczynnika wypłacalności banków itd. Treść tych zarządzeń jest opublikowana w dzienniku urzędowym NBP oraz w książkach: Prawo Bankowe oraz Kostro.E. Prawo bankowe, część II.

Przepisy Prawa Bankowego zawierają zobowiązanie do przestrzegania zasad tajemnicy bankowej (objęte nią są stany rachunków bankowych, obroty, stany udzielonych kredytów), uprawnienie do udzielania informacji tylko innym bankom, albo na wniosek sądu, a także uprawnienie banków do egzekucji należności na podstawie ksiąg banku — stanowiących tytuły wykonawcze — bez potrzeby uzyskiwania sądowych klauzul wykonalności.

Prawo Bankowe zawiera określenie zasad prowadzenia rachunków bankowych, definiuje zasadnicze typy rachunków (bieżące, pomocnicze, rachunki lokat terminowych) oraz ogólne warunki ich otwierania i prowadzenia. Natomiast formy i tryb rozliczeń między bankami określa Prezes NBP. Artykuły Prawa Bankowego regulują zasady przyjmowania wkładów oszczędnościowych osób fizycznych, wydawania dowodów — imiennych i na okaziciela, ustalają zasadę ochrony wkładu oszczędnościowego przed zajęciem na podstawie tytułu wykonawczego (do wysokości 3-krotności średniej płacy), jak też obowiązek wypłaty wkładu oszczędnościowego po śmierci wkładcy na koszt pogrzebu oraz do wypłaty na rzecz spadkobierców (w wysokości średniej płacy w gospodarce w okresie pięcioletnim).

Kolejnym zagadnieniem podlegającym przepisom Prawa Bankowego jest ustalenie zasad udzielania kredytów, co dokonano przez:

- zdefiniowanie umowy kredytowej,
- określenie zasadniczych punktów jej treści — kwoty, terminu spłaty, oprocentowania,
- ustalenie uprawnień banku związanych z wykorzystaniem kredytu i zabezpieczeniem jego zwrotu, terminu postawienia do dyspozycji kredytobiorcy środków pieniężnych,
- ustalenie zasad oceny zdolności kredytowej,
- określenie uprawnień banków do żądania zabezpieczenia prawnego dla zapewnienia spłaty kredytu,
- określenie uprawnień banku do otrzymywania informacji od kredytobiorcy w celu oceny jego sytuacji gospodarczej,
- określenie warunków wypowiedzenia kredytu (zły stan majątkowy zagrażający terminowej spłacie kredytu, niespełnienie warunków określonych w umowie kredytowej),
- uprawnienie banku do zażądania przedstawienia programu uzdrowienia gospodarki kredytobiorcy.

W celu ochrony konkurencji na rynku bankowym prawo przewiduje obowiązek powiadamiania NBP przez banki o posiadaniu ponad 10-procentowych pakietów akcji banku przez jednego akcjonariusza oraz zawiadomienie o zamiarze przejęcia 10% akcji, a ponadto uzyskania zgody na przeniesienie akcji przekraczających 20%, 33%, 50% lub 75% głosów na walnym zgromadzeniu.

W celu ochrony banków przed nieuczciwymi klientami do Ustawy o ochronie obrotu gospodarczego²¹ wprowadzono kilka artykułów dotyczących czynności bankowych. Artykuł 3 tej ustawy przewiduje karalność podawania fałszywych informacji w celu uzyskania kredytu lub gwarancji kredytowej. Inny artykuł przewiduje kary za działanie na szkodę wierzycieli przez uszczuplenie majątku w momencie powstania zagrożenia niewypłacalnością (lub upadłością), albo uprzywilejowane traktowanie jednych wierzycieli kosztem innych. W ustawie przewidziano również wyciąganie konsekwencji za przestępstwo tzw. „prania pieniędzy”, to znaczy legalizacji środków pieniężnych pochodzących z działalności przestępczej. Przepisy dotyczące ochrony banków przed obrotem nielegalnie uzyskanymi środkami pieniężnymi wprowadzono wcześniej Zarządzeniem Prezesa NBP²². Obejmowały one również zagadnienie wysokich wpłat gotówkowych — nakazując bankom sprawdzanie pochodzenia środków i prowadzenie rejestru operacji bankowych.

²¹ Ustawa z dnia 12 października 1994 r. o ochronie obrotu gospodarczego i zmianie niektórych przepisów prawa karnego (Dz.U. z 1994 r., Nr 126, poz. 615).

²² Zob. Zarządzenie Nr 16 92 Prezesa Narodowego Banku Polskiego z dnia 1 października 1992 r. w sprawie zasad postępowania banków w razie ujawnienia okoliczności wskazujących na lokowanie w banku środków pieniężnych lub innych wartości majątkowych pochodzących lub mających związek z przestępstwem oraz przy dokonywaniu wpłat gotówkowych przekraczających określoną kwotę (Dz. Urzędowy NBP Nr 9, poz. 20).

NARODOWY BANK POLSKI JAKO BANK CENTRALNY

2.1. Podstawy prawne działalności Narodowego Banku Polskiego

Działalność polskiego banku centralnego regulowana jest Ustawą z dnia 31 stycznia 1989 r. o Narodowym Banku Polskim²³. NBP wykonuje, zgodnie z art. 6 ustawy, funkcje centralnego banku państwa, banku emisyjnego i banku banków. Według zamysłu projektodawców podstawowym celem działalności NBP jest umacnianie pieniądza polskiego (art. 5, pkt. 1), natomiast do głównych zadań należy określanie kierunków i kształtowanie polityki pieniężnej i walutowej. Bank centralny jest również zobowiązany do współdziałania z rządem w realizacji polityki gospodarczej państwa (art. 5, pkt. 2).

Do obowiązków NBP należy opiniowanie ustawy budżetowej, przedstawianie opinii na temat planu bilansu płatniczego, opracowywanie *Raportu o stanie pieniądza* i projektu *Założeń polityki pieniężnej*, przedstawianej Sejmowi równocześnie z rządowym projektem budżetu państwa. Jednocześnie NBP jest zobowiązany przedstawiać Sejmowi coroczne sprawozdanie z własnej działalności, jak również plan finansowy na nadchodzący rok. Sejm omawia również kwartalne *Sprawozdania z realizacji polityki pieniężnej*.

Do podstawowych zadań NBP zalicza się również czuwanie nad prawidłowym funkcjonowaniem i właściwym rozwojem systemu bankowego przez wykonywanie czynności nadzoru nad bankami, licencjonowanie działalności bankowej, wydawanie zarządzeń wykonawczych do ustaw i podejmowanie środków władczych. Do zadań NBP w tej dziedzinie należy również nadzorowanie polityki kredytowej banków, gromadzenie i przekazywanie informacji o systemie bankowym, jego sytuacji finansowej i płynności oraz przeciwdziałanie nieprawidłowym zjawiskom w systemie bankowym, które mogłyby podważyć zaufanie do jego wypłacalności i uczciwości. Trzeba pamiętać, że banki, jako instytucje zaufania publicznego opierają swe funkcjonowanie właśnie na wierze deponentów w ich rzetelność i dobre gospodarowanie powierzonymi wkładami.

²³ Zob. Ustawa z dnia 31 stycznia 1989 r. o Narodowym Banku Polskim (Dz.U. z 1989 r., Nr 4, poz. 22 z późniejszymi zmianami; tekst jednolity ogłoszony w Dz.U. z 1992, Nr 72, poz. 360).

NBP ma uprawnienia do udzielania bankom, osobom prawnym i fizycznym zezwoleń dewizowych oraz wykonywania kontroli dewizowej. Dotyczy to także prowadzenia działalności polegającej na skupie i sprzedaży walut zagranicznych w gotówce, czyli funkcjonowania tzw. kantorów walutowych.

Ponadto NBP współpracuje z międzynarodowymi instytucjami bankowymi i bankami zagranicznymi w celu realizacji interesów państwa.

Wreszcie Narodowy Bank Polski pełni funkcję pożyczkodawcy ostatniej instancji, udzielając bankom kredytu refinansowego — w tym w formie kredytu redyskontowego i pod zastaw papierów wartościowych.

Niezależność Narodowego Banku Polskiego jako banku centralnego zapewnia sposób powołania Prezesa NBP. Mianowicie powołuje go Sejm na wniosek Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na okres 6 lat. Odwołanie Prezesa jest możliwe tylko w przypadkach zrzeczenia się przez niego obowiązków, utraty zdolności do sprawowania funkcji wskutek długotrwałej choroby, skazania wyrokiem sądu za popełnione przestępstwo lub na skutek orzeczenia Trybunału Stanu.

Tak obowiązująca tzw. Mała Konstytucja, jak i Ustawa o NBP gwarantują więc dużą samodzielność banku centralnego. Mimo składania sprawozdań Sejmowi, dyskusji na temat polityki pieniężnej, to NBP opracowuje jej założenia i środki realizacji postawionych w nich celów. Sejm ani organy rządu nie mogą narzucać bankowi centralnemu kierunków polityki pieniężnej. Z drugiej strony, polityka ta musi być spójna z ogólną polityką gospodarczą, a zwłaszcza z polityką finansową i budżetem, wielkością oczekiwanego deficytu i sposobami jego finansowania.

Prezes NBP ma prawo, na podstawie ustawowych upoważnień, do wydawania zarządzeń w zakresie następujących kwestii:

- ustalania zasad rachunkowości bankowej,
- typowego planu kont banków,
- zasad rozrachunków międzybankowych,
- przekazywania informacji przez banki.

W NBP działa zarząd, który ma prawo do podejmowania uchwał o charakterze wiążącym. Dotyczy to następujących zagadnień:

- bilans płatniczy,
- funkcjonowanie systemu kredytowego i pieniężnego,
- obiegu pieniężnego i rozliczeń pieniężnych,
- projektów podstawowych aktów normatywnych i przepisów dotyczących działalności NBP,
- okresowych ocen sytuacji pieniężnej państwa,
- polityki stóp procentowych, prowizji i opłat bankowych,
- bilansów oraz planów finansowych NBP,
- organizacji i rachunkowości,
- instrumentów oddziaływania NBP na inne banki,
- rocznych sprawozdań z działalności NBP.

Przy Prezie NBP działają dwa organy opiniodawczo-doradcze: Rada Ekonomiczna i Rada Naukowa. Zbierają się one co kwartał, a przedmiotem ich dyskusji są sprawy polityki pieniężnej, zmiany ważniejszych przepisów prawnych, sytuacja sektora bankowego.

Co roku bilans Narodowego Banku Polskiego podlega badaniu przez specjalną Komisję powołaną przez Ministra Finansów i jest zatwierdzany przez Radę Ministrów. W ciągu 30 dni po przyjęciu bilansu NBP odprowadza do budżetu państwa zysk za miniony rok obrachunkowy (w praktyce stanowi to co najmniej 85% zysku brutto).

2.2. Polityka pieniężna lat 1990-1995²⁴

Jednym z podstawowych celów realizowanej od 1990 r. polityki gospodarczej było tworzenie warunków dla gruntownej przebudowy gospodarki polskiej i przejścia od systemu opartego na centralnym planowaniu, a dokładniej i właściwiej, od tak zwanego systemu nakazowo-rozdziałczego do systemu rynkowego. Polityka przekształceń systemowych wiązała się z rozpoczęciem wprowadzania uzgodnionego z Międzynarodowym Funduszem Walutowym programu stabilizacji gospodarki czyli programu dostosowawczego, którego główną część stanowiły ustalenia dotyczące polityki pieniężnej, budżetowej i dochodowej. Pierwszym zadaniem programu stabilizacyjnego było przywrócenie równowagi w gospodarce, a przede wszystkim ograniczenie hiperinflacji panującej w drugiej połowie 1989 r. Polityka pieniężna banku centralnego była narzędziem, które miało służyć do tego celu wraz z innymi instrumentami polityki gospodarczej i fiskalnej.

Najważniejszymi celami polityki pieniężnej było ograniczanie inflacji przez kontrolowanie wzrostu podaży pieniądza, utrzymanie realnie dodatniej stopy procentowej zapewniającej zwiększenie oszczędności w gospodarce oraz wprowadzenie wewnętrznej wymiennalności złotego²⁵ przy początkowo sztywnym kursie 9500 złotych za 1 dolara USA.

Łtumenie inflacji było bardzo skuteczne w 1990 i 1991 r. Stopa wzrostu cen poważnie się obniżyła. W 1992 r. spadek stopy inflacji był słabszy, a tempo inflacji było o 17 punktów procentowych niższe niż w poprzednim roku. Było to efektem utrzymującej się presji inflacyjnej, wynikającej tak z silnego popytu, jak i przyczyn leżących po stronie podaży. Wysokie koszty produkcji wielu towarów w Polsce wiązały

²⁴ Treść tego podrozdziału potraktowana została skrótowo, ze względu na dużą liczbę opracowań powstałych na ten temat, zob. np. Kalicki, K., *Polityka pieniężna w okresie gospodarczej transformacji*, Warszawa 1991, Fundacja im. F. Eberta w Polsce oraz Polański, Z., *Pieniądz i system finansowy w Polsce*. Lata 1982-1993, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995, a także regularnie wydawane i publicznie dostępne *Sprawozdania z realizacji polityki pieniężnej, za lata 1990-1994*, NBP, Warszawa

²⁵ Użyte w opracowaniu pojęcie wewnętrznej wymiennalności dotyczy wymiennalności ograniczonej do sfery obrotów bieżących bilansu płatniczego (swoboda zakupu walut na cele importu towarów i usług oraz wyjazdów turystycznych), przy pozostawieniu ograniczeń w sferze obrotów kapitałowych oraz niestosowaniu waluty krajowej jako waluty rozliczeń z nierezydentami.

Tabela 5

Stopy inflacji mierzone indeksami cen towarów, usług konsumpcyjnych i cen produkcji, deficyt/nadwyżka budżetu państwa oraz zmiana stanu oficjalnych rezerw dewizowych w latach 1989-1995

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Indeks cen konsumpcyjnych (CPI) (a)	351,1	685,8	170,3	143,0	135,3	132,2	127,8
Indeks cen konsumpcyjnych (CPI) (b)	739,6	349,3	160,4	144,3	137,6	129,5	121,6
Indeks cen produkcyjnych (PPI) (a)	312,8	722,4	148,1	128,5	132,3	125,3	127,1
Indeks cen produkcyjnych (PPI) (b)	752,6	292,8	135,7	129,7	137,0	127,9	125,4
Dochody-wydatki budżetu (w mld PLN)	-3 579	2 439	-30 973	-89 115	-43 420	-57 399	-76 874
Roczna zmiana stanu oficjalnych rezerw dewizowych (w mln dol.)	258,0	1 698,0	-1 188	473,0	-6,0	1 748	8 800

Uwagi: (a) — wielkości średnioroczne
(b) — grudzień pop. roku = 100

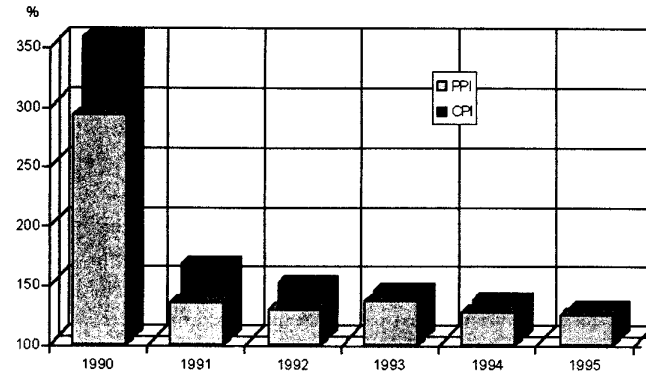
się z niskim wykorzystaniem zdolności produkcyjnych przedsiębiorstw przemysłowych, które utraciły rynki zbytu w kraju i za granicą i często nie potrafiły się przystosować do nowych warunków gospodarczych. Z kolei zwiększenie dochodów gospodarstw domowych przyczyniało się do wzrostu popytu na towary żywnościowe, których ceny — z racji mało elastycznej podaży — szybko rosły. W następnych latach tempo ograniczania inflacji malało, wzrost cen w 1993 r. był o 7 punktów procentowych niższy niż w poprzednim roku, a w 1994 r. o 8 punktów (por. rysunek nr 4), ale różnica stóp inflacji, mierzona indeksami średniorocznymi wyniosła tylko 3 punkty.

W porównaniu z 1990 r., w latach następnych udało się doprowadzić do pewnego ograniczenia inflacji, ale pojawił się bardzo szybko rosnący deficyt budżetu państwa. W 1991 r. krajowy dług publiczny zwiększył się o prawie 32 bln PLN, a w 1992 r. już o 70 bln PLN. Deficyt wzrósł w 1992 r. głównie z powodu malejących wpływów podatkowych od przedsiębiorstw, stosowanych często odroczeń i występujących zaległości wpływów. Natomiast nie udawało się równolegle obniżyć wydatków budżetowych, w związku z rosnącymi dopłatami do świadczeń społecznych — emerytur i rent oraz zasiłków dla bezrobotnych²⁶. Coraz większy staje się koszt bieżącej obsługi długu publicznego — przez bezwzględną wielkość długu i wysokie stopy

²⁶ Do 1993 r. bezrobocie wzrosło do 16% siły roboczej i w 1994 r. jego wielkość i udział ustabilizowały się, liczba osób pobierających emerytury rosła wskutek zmian w strukturze demograficznej i zwiększania się udziału ludności w wieku poprodukcyjnym.

Rysunek nr 4

Indeksy cen w latach 1990-1995

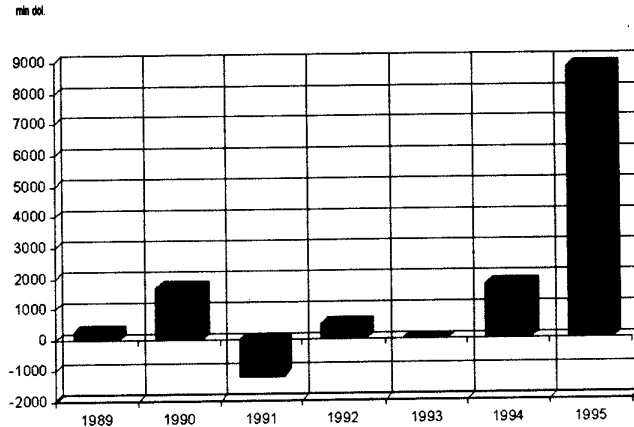

procentowe. Przewiduje się, że w najbliższych latach stanie się on główną, obok świadczeń społecznych, pozycją wydatków budżetowych. Jednakże, dzięki poprawie koniunktury oraz wzrostowi wpływów podatkowych (także w rezultacie wprowadzenia podatku od towarów i usług — VAT, podwyżek wielu opłat i ceł), udział deficytu budżetowego w produkcie narodowym spadał — w 1991 r. relacja ta wyniosła 3,8%, a w latach następnych odpowiednio: 6,0%, 2,8% i 2,8%.

W okresie 1990-1995 tylko w jednym roku doszło do odpływu rezerw dewizowych, w pozostałych — rezerwy przeważnie rosły. Działo się tak w wyniku napływu kapitału, zmniejszania się nadwyżki importu nad eksportem oraz dzięki rozwojowi eksportu niewidzialnego, tzn. — zakupom dokonywanym w Polsce przez przyjezdnych. Trafiło to do banków w postaci skupu walut obcych w gotówce.

Wzrost oficjalnych rezerw dewizowych w 1995 r., wynoszący 8,8 mld dolarów, był najwyższym wynikiem osiągniętym kiedykolwiek w Polsce.

Zmiany stanu rezerw dewizowych w latach 1990-1995

2.3. Instrumenty banku centralnego

Odchodzenie od dyrektywnych metod zarządzania gospodarką oraz zaprzestanie pełnienia przez NBP funkcji monobanku na rzecz wypełniania roli banku centralnego musiały znaleźć swoje odbicie w doborze środków realizacji polityki pieniężnej. Ustawa o NBP wyposażała ten bank w możliwość wykorzystywania szeregu instrumentów służących do wypełniania funkcji banku centralnego za pomocą narzędzi rynkowych.

Jakkolwiek z wielu przyczyn NBP nie zrezygnował zupełnie z administracyjnego sterowania polityką finansową banków komercyjnych, to jednak większego znaczenia nabrały narzędzia oddziaływania pośredniego: stopa rezerw obowiązkowych, wielkość kredytu refinansowego i stopy jego oprocentowania, kurs walutowy i operacje otwartego rynku.

2.3.1. Rezerwy obowiązkowe

Ustawa o Narodowym Banku Polskim w Rozdziale VI, w artykułach 30 i 31 zawiera upoważnienie NBP do gromadzenia rezerw obowiązkowych, które mają służyć kształtowaniu obiegu pieniężnego i działalności kredytowej banków. Wysokość tych rezerw nie może przekroczyć 30% środków zgromadzonych w złotych i w walutach obcych na rachunkach bankowych, w tym na rachunkach oszczędnościowych. Po nowelizacji tej ustawy w 1992 r. przyjęto, że podstawowa część rezerw wynosząca

10% nie będzie podlegać oprocentowaniu, natomiast kwoty ponad tę granicę będą oprocentowane według stawki stanowiącej co najmniej połowę stopy redyskontowej weksli²⁷ (art. 31 pkt. 2).

W przypadku wkładów w walutach obcych do końca 1993 r. stosowana była stawka 0%, co oznacza, że w rzeczywistości banki nie musiały utrzymywać z tego tytułu żadnych rezerw w banku centralnym. W lutym 1994 r. po raz pierwszy wprowadzono obowiązek odprowadzania rezerw od wkładów gromadzonych w walutach obcych. Zastosowano wówczas stawkę 0,75% dla depozytów a vista i 0,5% dla terminowych²⁸. Natomiast od października 1994 r. obowiązywała jednolita stawka 1% od obu rodzajów wkładów, zmieniona w lutym 1996 r. na 2%.

Przyjęto także zasadę, że do 50% kwoty należnej rezerwy banki będą mogły przechowywać w kasie, po uprzednim złożeniu odpowiedniej deklaracji w banku centralnym.

Rezerwy obowiązkowe pozostawały jednym z podstawowych instrumentów kontroli pieniężnej realizowanej przez NBP w latach 1990-1992. Ten instrument był wykorzystywany również ze względu na powolny rozwój rynku krótkoterminowych papierów wartościowych i wynikającą stąd niemożność prowadzenia operacji otwartego rynku. Niewiele zmieniło pojawienie się w lipcu 1990 r. drugiego sposobu redukcji płynności sektora bankowego, a mianowicie bonu pieniężnego NBP. Rozwój sytuacji pieniężnej w 1990 r. i wynikająca z niej konieczność częstego posilkowania się zmianami stóp rezerw obowiązkowych spowodowały, że możliwości prowadzenia polityki NBP w tym zakresie stały się ograniczone, a występujący w 1990 r. nadmiar płynności banków zmuszał NBP do ciągłego podwyższania stawek rezerw obowiązkowych (por. Tabela 6). Nadwyżka wolnych środków pieniężnych była zjawiskiem w dużej mierze niezależnym od NBP, gdyż ważnym źródłem dużej płynności gospodarki, a więc i banków, był wzrost rezerw dewizowych przy utrzymywaniu sztywnego kursu złotego do dolara, a w konsekwencji szybszy od zamierzonego wzrost podaży pieniądza i inflacji. Nie mniej ważnym czynnikiem wpływającym na nadmierną płynność w systemie bankowym był bardzo duży napływ depozytów, głównie terminowych, lokowanych przez gospodarstwa domowe.

W rezultacie, w październiku 1990 r. osiągnięto najwyższe pułapy stóp rezerw obowiązkowych dopuszczane przez przepisy Prawa Bankowego dla wkładów a vista, a w grudniu tego roku — dla wkładów oszczędnościowych. Możliwości dalszego ograniczania płynności banków przez zwiększanie wymogów dotyczących rezerw obowiązkowych stały się praktycznie wyczerpane. W późniejszym okresie dochodziło raczej do obniżania stóp rezerw obowiązkowych, choć nie w takiej skali, aby wpłynęło

²⁷ W znolizowanej na początku 1992 r. Ustawie Prawo Bankowe przyjęto, że od kwietnia 1992 r. należne z tego tytułu odsetki będą przekazywane na Fundusz Restrukturyzacji i Oddłużenia Rolnictwa.

²⁸ Zob. Zarządzenie Nr 9 94 Prezesa Narodowego Banku Polskiego z dnia 9 sierpnia 1994 r. w sprawie rezerwy obowiązkowej banków (Dz.Urządowy NBP Nr 16, poz. 27), Zarządzenie Nr 11 92 Prezesa Narodowego Banku Polskiego z dnia 14 października 1994 r. zmieniające zarządzenie w sprawie rezerwy obowiązkowej banków (Dz.Urządowy NBP nr 19, poz. 30)

to znacząco, w krótkim okresie, na koszt kredytu. Manipulowanie tą wielkością nie jest zresztą zalecanym sposobem sprawowania przez bank centralny kontroli pieniężnej nad systemem bankowym. Częste zmiany stawek rezerw obowiązkowych destabilizują bowiem politykę banków w zakresie zarządzania portfelem ich aktywów oraz gospodarowania płynnością.

Tabela 6

Stawki rezerw obowiązkowych od wkładów w złotych w latach 1989-1994
(w %)

Okres obowiązywania		Rodzaje wkładów		
Od	Do	a vista — bieżące	oszczędnościowe	terminowe
1 marca 1989	28 lutego 1990	15	10	5
1 marca	31 marca	9	9	9
1 kwietnia	31 lipca	15	15	15
1 sierpnia	14 października	27	17	7
15 października	30 listopada	30	20	8
1 grudnia	31 sierpnia 1991	30	30	10
1 września	31 marca 1992	30	25	10
1 kwietnia	30 czerwca	25	25	10
1 lipca	24 października 94	23	23	10
25 października	21 lutego 1995	20	20	10
22 lutego 1995		20	20	9

Źródło: Biuletyn Informacyjny NBP za lata 1990-1995

Jak wiadomo, wysokie stawki rezerw obowiązkowych stanowią znaczny ciężar dla banków — pewna część aktywów, jaką są rezerwy, nie przynosi bowiem dochodu. W końcu 1991 r. ok. 9% całych aktywów banków depozytowo-kredytowych stanowiły środki w NBP i gotówka. Dopiero w 1993 r. nastąpiło poważne obniżenie udziału tych pozycji w aktywach banków (por. rysunek nr 6).

Malejący, m.in. na skutek stopniowych obniżek stawek rezerw obowiązkowych, koszt płynności²⁹ w systemie bankowym stał się widoczny pod koniec 1993 r. Wydaje się jednak, że czynnikiem, który odegrał ważniejszą rolę była poprawa gospodarowania środkami płynnymi w bankach oraz zwiększenie możliwości lokowania wolnych środków płynnych na rynku. Również Narodowy Bank Polski podjął kroki mające ułatwić bankom zmniejszenie kosztu płynności. W II półroczu 1994 r. wprowadzono zmianę naliczania i przechowywania rezerw³⁰. Od tej pory banki mają możliwość korzystania z nieoprocentowanej części rezerw do regulowania bieżących rozliczeń pieniężnych.

²⁹ Rozumiemy przez to malejący udział środków banków odprowadzanych do banku centralnego w sumie ich aktywów, pozostawiający większą swobodę w dysponowaniu pozyskanymi przez banki środkami.

³⁰ Zob. Zarządzenie Nr 9 94 Prezesa Narodowego Banku Polskiego...

Rysunek 6

Udział środków w NBP w aktywach sektora bankowego w latach 1990-1995

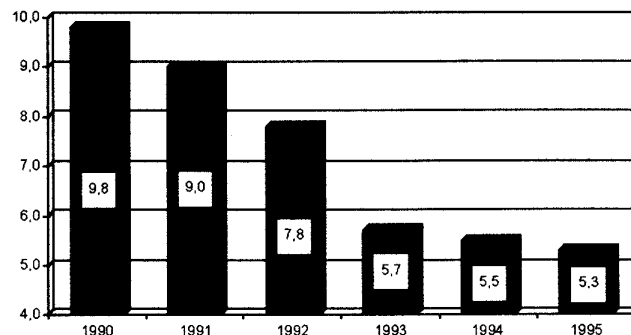

Tabela 7

Kwota rezerw obowiązkowych oraz stan rachunku bieżącego w NBP na koniec lat 1990-1995 (w mld PLN)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995
1. Rezerwy obowiązkowe	17 422	21 149	24 435	31 941	6 049	7 404
2. Rachunek bieżący w NBP	10 877	11 255	15 848	5 824	42 208	50 367
3. Zadeklarowana kwota gotówki w kasach banków	4 974	8 081	10 444	14 791	17 813	22 846
4. Razem (1+2+3)	33 173	40 485	50 727	52 556	66 070	80 418

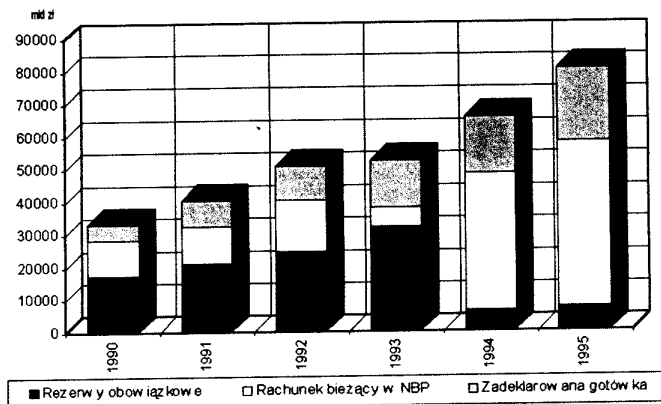
Z danych zamieszczonych w tabeli nr 7 wynika, że pod koniec 1994 r. wzrosła kwota środków banków na rachunku bieżącym w NBP, a jednocześnie zmniejszyła się kwota rezerwy obowiązkowej. Było wynikiem dwóch czynników. Po pierwsze, w listopadzie uległy skonsolidowaniu na jeden rachunek środki, jakie banki trzymały w NBP (środki rezerwy nieoprocentowanej przesunięto z konta „rezerw obowiązkowych” na konto „rachunek bieżący w NBP”). Po drugie, pod koniec grudnia 1994 r. przeprowadzono dodatkową sesję rozliczeniową KIR-u³¹. Z tych powodów, dla

³¹ Dodatkowa sesja Krajowej Izby Rozliczeniowej została przeprowadzona w celu ułatwienia bankom przejścia na nową jednostkę pieniężną, która miała wejść w życie od dnia 1 stycznia 1995 r. Pociągało to za sobą konieczność dokonania zamknięcia roku w starych jednostkach i zminimalizowania pozycji nierozliczonych (w drodze).

dokładniejszego prześledzenie skutków zmian w systemie odprowadzania rezerw obowiązkowych, lepiej posłużyć się danymi na koniec I kwartału 1995 r., gdy nie wystąpiły okoliczności nadzwyczajne, jak to było w grudniu 1994 r.

Rysunek nr 7

Stan rezerw obowiązkowych i rachunków bieżących banków w NBP

Uwagi: „Gotówka” obejmuje jedynie zadeklarowaną część rezerw obowiązkowych pozostającą w kasach banków.

Należy dodać, że z powodu wysokich stawek rezerwy obowiązkowej, jak też braku możliwości wykorzystania środków odprowadzanych do banku centralnego, banki, aby utrzymać marżę oprocentowania na poziomie zapewniającym satysfakcjonujący zysk, były zmuszone bądź podwyższać stopę od udzielanych kredytów, bądź obniżać stopę od depozytów, albo stosować oba te posunięcia jednocześnie. W rozwiniętym systemie finansowym, tak wysokie, jak w Polsce obciążenie banków tego rodzaju podatkiem, w formie nieoprocentowanych rezerw doprowadziłoby do wyeliminowania ich z rynku na skutek utraty konkurencyjności wobec innych źródeł pozyskiwania kapitału. Dotyczy to zwłaszcza sytuacji, gdy poza bankami inne instytucje finansowe mają prawo do gromadzenia oszczędności — m.in. fundusze powiernicze, fundusze wspólnego inwestowania czy emerytalne, jak też domy maklerskie (oferujące w USA prowadzenie rachunków bieżących).

2.3.2. Refinansowanie banków

W 1989 r., w pierwszym roku funkcjonowania nowej struktury polskiej bankowości, kredyt refinansowy był podstawowym kanałem zasilania systemu bankowego w pieniądź. Dziewięć banków komercyjnych, w momencie wydzielienia z banku centralnego, odziedziczyło po oddziałach NBP portfele kredytowe obejmujące m.in. kredyty na inwestycje centralne. Ponieważ decyzje o kontynuowaniu bądź zaniechaniu finansowania tych przedsięwzięć nie były suwerennymi decyzjami banków „9” (musiały one wywiązać się z zawartych jeszcze przez NBP umów kredytowych, a w przypadku inwestycji centralnych dostosować się do ustaleń podejmowanych na szczeblu rządu), to na NBP spoczywał obowiązek zapewnienia tym bankom takiej ilości środków finansowych, która wystarczałaby do pokrycia w 100% potrzeb związanych z inwestycjami centralnymi i w dużej części (różnej w zależności od banku i przedsięwzięcia) z innymi odziedziczonymi projektami.

Istniała przy tym jeszcze jedna sfera działalności gospodarczej poza przedsięwzięciami ze starego portfela i inwestycjami centralnymi, która uzależniona była od kredytu refinansowego. Było nią rolnictwo. Obsługujący ten sektor Bank Gospodarki Żywnościowej, wraz z siecią będących jego częścią składową banków spółdzielczych, nie był w stanie zgromadzić takiej sumy depozytów, która pozwoliłaby zaspokoić zgłaszany przez rolnictwo popyt na kredyt. Względny polityczno-społeczny zażalenie o tym, że luka ta wypełniana była tanim, bo oprocentowanym poniżej stopy od depozytów, kredytem refinansowym z NBP. W 1989 r. ok. 80% akcji kredytowej BGŻ miało pokrycie właśnie w kredycie refinansowym.

Konsekwencją wszystkich powyższych okoliczności był fakt, że w końcu 1989 r. bezpośrednie refinansowanie banków przez NBP stanowiło ok. 65% całości kredytu udzielonego gospodarce. Negatywne implikacje takiego stanu rzeczy były oczywiste:

- po pierwsze, ograniczona była sfera rynkowej alokacji kredytu,
- po drugie, automatyzm w refinansowaniu stanowił przeszkodę w powstawaniu międzybankowego rynku pieniężnego, a banki wykazujące deficyt środków nie szukały ich w innych bankach, lecz występowały o kredyt refinansowy,
- po trzecie, sytuacja ta stwarzała antybodźce do pozyskiwania nowych depozytów.
- po czwarte, tak duży zakres refinansowania kredytem o stopie oprocentowania niższej od stopy inflacji powodował zniekształcenia generalnego poziomu stóp procentowych, co z kolei hamowało wzrost oszczędności i proces mobilizacji kapitału w gospodarce.

Pod koniec 1989 r. NBP zaprzestał automatyzmu w refinansowaniu. Utrzymano kredyt refinansowy jako instrument zasilania systemu bankowego, ale tylko na specjalnie określone cele. Dążenie NBP do zmiany charakteru i znaczenia kredytu refinansowego oznaczało przede wszystkim konwersję podstawowego kredytu refinansowego, czyli kredytu przeznaczanego na finansowanie „starego portfela przedsięwzięć” i rolnictwa, a także wprowadzenie w 1990 r. nowego rodzaju kredytu refinansowego — kredytu redyskontowego i kredytu lombardowego — w celu

promowania bezgotówkowych form regulowania zobowiązań oraz rozwoju rynku papierów wartościowych. Konwersja tzw. kredytu podstawowego polegała m.in. na rozłożeniu spłaty istniejącego zadłużenia na sześć rocznych rat — do końca 1995 r. Zakładano, że po tym roku NBP nie będzie już prowadził refinansowania banków w tej najprostszej formie³². Podjęto też decyzję, że kredyt w rachunku bieżącym wykorzystywany będzie jedynie do regulowania zobowiązań z tytułu rozliczeń międzybankowych.

Tabela 8

Kredyt refinansowy wykorzystany przez banki w latach 1989-1995 (stan na koniec roku) (w mld PLN)

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Kredyt refinansowy, w tym:	20 051	26 321	34 008	35 101	46 311	53 845	64 357
— podstawowy	3 278	3 614	2 957	2 694	1 4067	585	15
— preferencyjny ³³	11 564	x	x	x	x	x	x
— na inwestycje centralne	3 146	8 321	14 478	20 573	27 633	34 527	43 292
— w r-ku bież.	1 931	4 765	9 645	6 995	12 574	15 227	17 589
— redyskontowy	30	8 756	5 034	2 259	3 514	2 808	2 785
— lombardowy	x	x	143	87	47	697	675

Dane: Biuletyny Informacyjne NBP za lata 1990-1995

W kolejnych latach systematycznie zmniejszał się udział procentowy kredytu refinansowego we wszystkich formach w sumie bilansowej systemu bankowego (por. rysunek nr 8). Oprócz zaprezentowanych wyżej kroków podjętych przez NBP, zadecydowały o tym także inne czynniki. Po pierwsze, o czym już wspominaliśmy, przez cały okres 1990-1994 utrzymywała się wysoka płynność sektora bankowego, co zmniejszało zapotrzebowanie banków na kredyt refinansowy. W 1990 r. niski popyt na kredyt refinansowy wynikał z powstrzymywania się wielu podmiotów gospodarczych od brania drogiego kredytu. W następnym okresie spadek zapotrzebowania na refinansowanie wynikał z napływu depozytów do banków i nadmiaru środków płynnych.

³² Zob. Borys, G., *Przekształcenia mechanizmu refinansowania banków przez bank centralny*, Bank i Kredyt Nr 7-9, lipiec-wrzesień 1992 r.

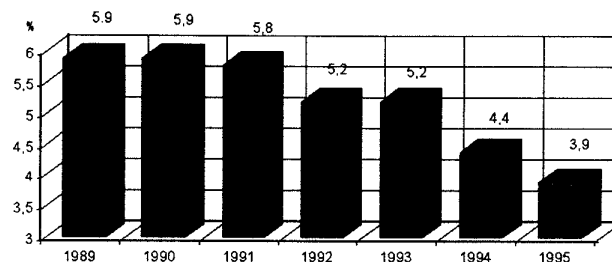
³³ Preferencyjny kredyt refinansowy przyznany był przede wszystkim Bankowi Gospodarki Żywnościowej, za pośrednictwem którego NBP zasilał rolnictwo w kredyt. W następnych latach kredyt preferencyjny zastąpiony został kredytem redyskontowym na cele rolne, natomiast rząd wprowadził dopłaty ze środków budżetu państwa do oprocentowania kredytów udzielanych przez poszczególne banki. Ogólne zasady korzystania z dopłat określiła ustawa, a szczegółowo — rozporządzenia Rady Ministrów.

Zob. np. Ustawa z dnia 5 stycznia 1995 r. o dopłatach do oprocentowania niektórych kredytów bankowych (Dz.U. z 1995 r., Nr 13, poz. 60).

Natomiast rosnąca kwota kredytu w rachunku bieżącym dotyczy w całości³⁴ tylko jednego banku — Banku Handlowo-Kredytowego, znajdującego się od 1991 r. w likwidacji, zadłużonego od tego czasu w NBP, a którego należności wobec NBP powiększają się z tytułu naliczanych odsetek.

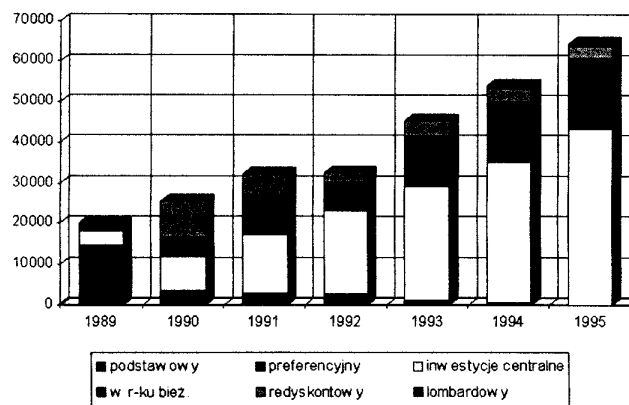
Rysunek 8

Udział kredytu refinansowego w pasywach systemu bankowego

Rysunek 9

Wybrane formy kredytu refinansowego w latach 1989-1995

³⁴ Od 31.12.92 r.

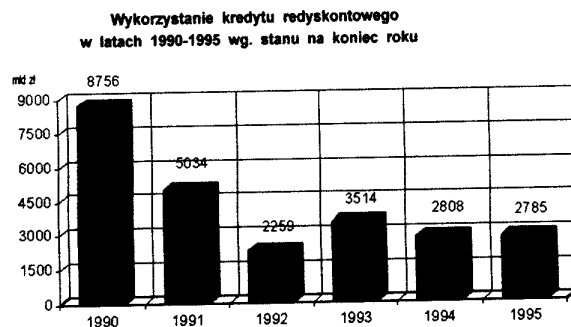
Zmniejszające się znaczenie kredytu refinansowego jako sposobu zasilania systemu bankowego należy uznać za tendencję prawidłową. NBP powinien bowiem stać się kredytodawcą ostatniej instancji dokonując bezpośredniego finansowania tylko w wyjątkowych przypadkach, np. w sytuacji tymczasowej utraty płynności przez jedną z instytucji finansowych. Niemniej jednak kredyt refinansowy w dalszym ciągu pozostaje ważnym instrumentem sprawowania kontroli monetarnej przez NBP, a to ze względu na fakt, że stopa procentowa tego kredytu jest jednym z czynników wpływających na generalny poziom stóp procentowych na rynku.

2.3.2.1. Kredyt redyskontowy

Kredyt redyskontowy wprowadzony został zarządzeniami Prezesa NBP wydanymi w 1989 roku, ale pierwszych operacji dokonano dopiero na początku 1990 roku. Do redyskonta przyjmowane są weksle z terminami płatności do 3 miesięcy. Materiał wekslowy musi być prawidłowo wystawiony i opodatkowany, a jego oceny dokonują komitety redyskontowe oddziałów okręgowych NBP.

W celu zwiększenia zainteresowania tym instrumentem uruchamiania kredytu bank centralny oferował nieco niższą stopę oprocentowania niż w przypadku kredytu refinansowego. W 1990 r. kredyt redyskontowy wykazywał dynamiczny wzrost, a jego stan na koniec roku dochodził do 9 bilionów złotych, co stanowiło ponad 33% całego kredytu refinansowego. Pomimo popierania rozwoju tej formy refinansowania, w kolejnych latach traciła ona jednak na znaczeniu. Przyczyny tego stanu leżały jednak poza systemem bankowym. Wynikały przede wszystkim z braku zainteresowania kredytem dyskontowym ze strony podmiotów gospodarczych. Było to spowodowane m.in. uproszczonym trybem dochodzenia praw z weksla, co przy trudnej sytuacji wielu przedsiębiorstw nie skłaniało ich do finansowania działalności kredytem wekslowym. Inną przyczyną mogło być niedostateczne przygotowanie do korzystania z weksli handlowych w przedsiębiorstwach.

Rysunek 10

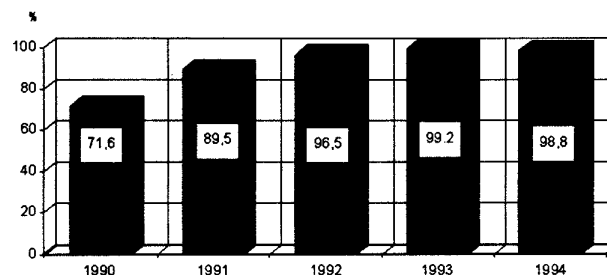

Odrębnej wzmianki wymaga zastosowanie weksli w rozliczeniach z tytułu skupu produktów rolnych. Ten rodzaj kredytu przeznaczony jest na redyskonto weksli zdyskontowanych uprzednio przez banki, a wystawionych przez państwowe i spółdzielcze przedsiębiorstwa zajmujące się zakupem i przechowywaniem produktów rolnych. Kredyt skupowy ma charakter sezonowy, wynikający z okresu wegetacji roślin i stopniowej wyprzedaży produktów rolnych. Najwyższe zaangażowanie z tego tytułu notuje się w miesiącach listopad — grudzień, a najniższe — w połowie roku kalendarzowego.

W ostatnim okresie kredyt redyskontowy niemal w całości składał się z kredytu skupowego (por. rysunek nr 11).

Rysunek 11

Udział kredytów skupowych w kredycie redyskontowym

2.3.2.2. Kredyt lombardowy

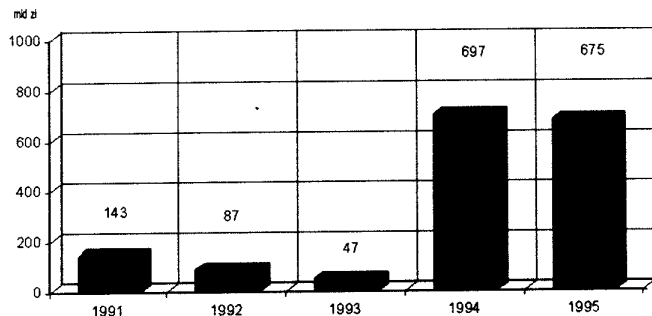
Preferowaną przez NBP formą refinansowania banków jest od pewnego czasu kredyt lombardowy. Daje on możliwość uzyskania przez banki kredytu pod zastaw papierów wartościowych (bony skarbowe, bony NBP i weksle). Maksymalna kwota kredytu może osiągnąć 90% sumy zabezpieczenia — w przypadku kredytu do 3 miesięcy i 80% — w przypadku kredytu dłuższego niż 3 miesiące. Natomiast, gdy przedmiotem zastawu są weksle, kredyt może wynieść najwyżej 75% ich wartości. Okres spłaty kredytu lombardowego nie może przekraczać 12 miesięcy.

W czerwcu 1992 r. NBP zastrzył kryteria dostępu do kredytu lombardowego obniżając jego wysokość do 80% wartości przyjętych w zastaw papierów wartościowych emitowanych przez rząd w imieniu Skarbu Państwa lub NBP oraz podwyższając do 500 miliardów złotych próg kapitałowy banków, które mogą mieć dostęp do tej formy refinansowania. Dawniej wymagano, by kapitał własny banku wynosił co najmniej 100 miliardów złotych.

Słaby rozwój instrumentów finansowych oraz nadmiar środków płynnych w bankach i jednocześnie limitowanie wielkości kredytu lombardowego powodowały, że skala kredytowania w tej formie nie miała wielkiego znaczenia. W latach 1991-1993 zadłużenie banków z tego tytułu było bardzo niskie (nie przekraczało 150 mld PLZ). Dopiero rok 1994 przyniósł wzrost znaczenia kredytu lombardowego, ale kwota zadłużenia nadal była niewielka i osiągnęła niecałe 700 mld PLZ.

Rysunek 12

Wykorzystanie kredytu lombardowego w latach 1990-1995
wg. stanu na koniec roku

Banki posługiwały się tym instrumentem dla gospodarowania płynnością, gdy w wyniku minimalizacji stanu gotówki w kasie i środków na rachunkach w NBP znalazły się w sytuacji chwilowego braku środków. Silną, konkurencyjną formą refinansowania dla kredytu lombardowego jest rozwijający się rynek międzybankowy.

2.3.3. Bony pieniężne NBP

Wspomnieliśmy już wcześniej, że traktowanie stopy rezerw obowiązkowych jako najważniejszego regulatora ilości pieniądza rezerwowego w systemie bankowym wynikało z faktu nieistnienia otwartego rynku pieniężnego, na którym bank centralny mógłby dokonywać operacji zakupu lub sprzedaży odpowiednich instrumentów. W 1990 r. sytuację komplikował dodatkowo fakt, że w czasie całego roku występowała nadwyżka budżetowa, przez co nie mógł pojawić się podstawowy instrument rynku pieniężnego — weksel (bon) skarbowy.

W tych warunkach bank centralny podjął decyzję o emitowaniu własnych papierów mobilizacyjnych w postaci bonów pieniężnych z miesięcznym terminem wykupu (o nominalach 10 mld PLZ, 1 mld PLZ, 100 mln PLZ). Sprzedawane z dyskontem bony oferowane były krajowym bankom i podmiotom gospodarczym oraz

osobom fizycznym na cotygodniowych przetargach. Nabywca miał prawo odsprzedania bonów bankowi centralnemu przed terminem ich zapadalności, po cenie ogłaszanej przez emitenta. Również NBP ogłaszał oferty odkupu bonów od banków zawierające maksymalną cenę odkupu danego typu bonu oraz kwotę, jaką gotowy był wydatkować na ten cel. Po pewnym czasie bank centralny stracił swą pozycję jedyne go kontrahenta przy sprzedaży i zakupie krótkoterminowych papierów rynku pieniężnego, a w 1991 r. pojawiły się pierwsze informacje o transakcjach międzybankowych tymi papierami.

Rynek bonów NBP nie był na tyle szeroki, by mógł w istotny sposób wpływać na sytuację na rynku pieniężnym, jakkolwiek w okresie sierpień-grudzień 1990 r. zakupy bonów angażowały poważną część nadwyżek płynności banków.

W 1991 r., gdy rozpoczęto emisję bonów skarbowych, bony pieniężne NBP stawały się coraz mniej potrzebne, toteż ich udział w sprzedaży papierów wartościowych stopniowo zmniejszał się. Ponadto podaż bonów skarbowych była na tyle duża, że oferowanie dodatkowo bonów NBP zaczynało być zbędną konkurencją. Ostatecznie na początku 1992 r. zawieszono ich sprzedaż. Przywrócono ją pod koniec 1994 r. dla uzupełnienia podaży papierów wartościowych, które mogłyby służyć do absorbowania nadwyżek płynności w systemie bankowym³⁵.

Tabela 9

Bony pieniężne NBP — sprzedaż, stopa dochodu, udział w rynku
krótkoterminowych papierów wartościowych

Pozycja	Grudzień 1994	Czerwiec 1995	Wrzesień 1995	Grudzień 1995
Sprzedaż 26 tygodniowych bonów NBP (mld PLZ)	14 550,0	4 400,0	9 210,0	4 740,0
Stopa dochodu z bonów NBP	27,61%	26,31%	25,27%	24,34%
Relacja sprzedaży bonów NBP do całej sprzedaży bonów skarbowych	90,7%	18,8%	28,8%	12,9%
Relacja sprzedaży bonów NBP do sprzedaży bonów skarbowych o tym samym terminie	387,3%	119,8%	122,8%	73,4%

Dane: Biuletyn Informacyjny NBP za 1995 r.

³⁵ Zob. Zarządzenie Nr A 2 93 Prezesa Narodowego Banku Polskiego z dnia 22 lipca 1993 r. w sprawie emisji oraz zasad i trybu sprzedaży i wykupu bonów pieniężnych Narodowego Banku Polskiego (Dz. Urzędowy NBP Nr 10, poz. 17).

2.3.4. Wykorzystywanie bonów skarbowych

Rozpoczęcie wykorzystywania bonów skarbowych, jako podstawowego instrumentu polityki pieniężnej banku centralnego do sterowania podażą kredytu i wysokością stopy procentowej w ramach operacji otwartego rynku nastąpiło w połowie 1991 r.

Tak późne wprowadzenie tego instrumentu nie było wynikiem braku przygotowania ze strony NBP czy braku potencjalnego zapotrzebowania, ale raczej wahań ze strony organów rządowych. Zdecydowały się one na emisję bonów skarbowych w momencie powstania konieczności sfinansowania szybko rosnącego deficytu budżetu państwa. Już wcześniej NBP nauczył się sterować do pewnego stopnia płynnością systemu bankowego przez operowanie własnymi bonami pieniężnymi i był przygotowany do prowadzenia aukcyjnej sprzedaży bonów o różnych terminach.

Początkowo bankowi centralnemu przyznano pasywną rolę sprzedawcy papierów skarbowych. Na kolejnych aukcjach bonów — począwszy od 1992 r. — oferty sprzedaży bonów przekraczały znacznie popyt na nie (zwłaszcza dotyczyło to bonów o krótszych terminach wykupu). Szybki wzrost stanu bonów w portfelach banków był dowodem na traktowanie tych papierów w niezgodzie z ich normalnym przeznaczeniem, tzn. nie jako form gospodarowania płynnością, lecz jako działalności zastępującej udzielanie kredytów. Natomiast z punktu widzenia rządu sprowadzało się to do stosowania krótkoterminowych instrumentów w zastępstwie instrumentów o dłuższym horyzoncie czasowym.

Obserwacje sytuacji na pierwotnym rynku bonów wskazywały na stopniowe obniżanie się stopy dochodu, czyli wzrost płynności systemu bankowego, który — przy malejącym popycie na kredyt — osiągał pewne korzyści z tej formy lokowania wolnych nadwyżek. Przy czym była to korzyść podwójna, w związku z brakiem ryzyka inwestowania w rządowe papiery wartościowe i ich wysoką dochodowością i płynnością.

2.3.5. Operacje otwartego rynku³⁶

Pierwszą próbą wykorzystania techniki operacji otwartego rynku do regulowania środków płynnych pozostających w dyspozycji banków były operacje prowadzone za pomocą bonów pieniężnych. W praktyce polegały one na zasileniu banków w tzw. kredyt aukcyjny pod zastaw papierów wartościowych, lub na przyjmowaniu przez bank centralny tzw. lokaty aukcyjnej od banków³⁷. Instrument ten nie był stosowany

³⁶ Szerzej zob. Osipiński, J., *Operacje otwartego rynku Narodowego Banku polskiego*, referat na konferencji: Rynek finansowy w Polsce, Narodowy Bank Polski, Stara Wieś, 1995 r.; Sławiński, A., Pietrewicz, J., *Rola rynku pieniężnego w zarządzaniu płynnością*, referat na konferencji: Rynek finansowy w Polsce...; Sławiński, A., *Rynek pieniężny, w System finansowy w Polsce*, praca zbiorowa, SGH, (w druku).

³⁷ Zob. Zarządzenie Nr A 3 91 Prezesa Narodowego Banku Polskiego z dnia 6 kwietnia 1991 r. w sprawie wprowadzenia „Regulaminu aukcyjnej sprzedaży i odkupu przez banki od Narodowego Banku Polskiego papierów wartościowych” (Dz. Urzędowy NBP Nr 3, poz. 7, Nr 4, poz. 9 i Nr 7 poz. 19).

szeroko przede wszystkim ze względu na dostateczną płynność systemu bankowego w 1990 r. Istniały także inne przeszkody — natury technicznej, np. niedoskonały system rozliczeń międzybankowych. Brak innych instrumentów rynku pieniężnego, w tym przede wszystkim bonów skarbowych, również należał do czynników wstrzymujących rozwój tego typu operacji.

W 1992 r. zostały zapoczątkowane zmiany, które doprowadziły do zastosowania operacji otwartego rynku w dojrzałej formie. Po pierwsze, rynek pieniężny zaczął rozwijać się w szybszym tempie (m.in. ze względu na deficyt budżetowy), a po drugie, NBP podjął reformę systemu rozliczeń międzybankowych. Rachunki bieżące banków komercyjnych zostały scentralizowane w centrali NBP, a ponadto w 1993 r. rozpoczęła działalność Krajowa Izba Rozliczeniowa.

W grudniu 1992 r. Prezes NBP wydał zarządzenie regulujące obrót papierami wartościowymi między Narodowym Bankiem Polskim a bankami komercyjnymi³⁸. Zarządzenie precyzowało zasady i tryb dwóch typów operacji:

- warunkowego zakupu przez NBP od banków papierów z obowiązkiem ich odkupu przez banki w uzgodnionym w umowie terminie tzw. operacji REPO (od ang. *repurchase agreement*) oraz
- warunkowej sprzedaży przez NBP papierów bankom z obowiązkiem ich odkupu przez NBP w uzgodnionym w umowie terminie tzw. operacji Reverse REPO (od ang. *reverse repurchase agreement*).

Operacje prowadzone są w formie aukcji, w których mogą uczestniczyć wyłącznie banki będące dealerami rynku pieniężnego (ograniczenie to dotyczy aukcji bonów skarbowych). Czas trwania warunkowego zakupu lub sprzedaży papierów (mieszczący się w przedziale od 2 do 14 dni) określa bank dokonujący zakupu (raz jest nim NBP, innym razem bank komercyjny).

Począwszy od połowy 1993 r. operacje otwartego rynku zaczęły zyskiwać na znaczeniu. Praktycznie od tego czasu dominowały operacje warunkowej sprzedaży papierów przez NBP, dokonywane w celu zmniejszenia ilości wolnych środków banków komercyjnych. W 1994 r. liczba wszystkich operacji REPO wynosiła 15 (w 1993 r. — 39), a przeciętna wielkość operacji na jednej aukcji ukształtowała się na poziomie 1,4 bln PLN (w 1993 r. — 0,8 bln PLN). Natomiast liczba operacji Reverse REPO wzrosła z 90 w 1993 r. do 196 w 1994 r., przy jednoczesnym znacznym powiększeniu się przeciętnej wielkości operacji: z 1,1 bln PLN w 1993 r. do ponad 3 bln PLN w 1994 r., a z kolei w 1995 r. przeprowadzono 193 operacje warunkowej sprzedaży papierów wartościowych oraz 31 operacji sprzedaży z własnego portfela NBP i 28 przetargów własnych instrumentów finansowych.

³⁸ Zob. Zarządzenie Nr A 7 92 Prezesa Narodowego Banku Polskiego z dnia 17 grudnia 1992 r. w sprawie wprowadzenia „Regulaminu aukcyjnego obrotu papierami wartościowymi pomiędzy Narodowym Bankiem Polskim a bankami” (Dz. Urzędowy NBP Nr 14, poz. 27).

Tabela 10

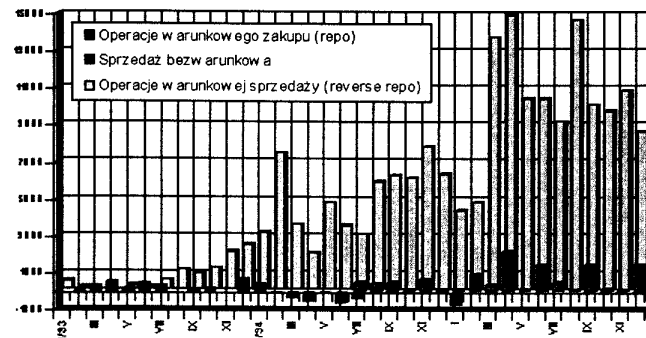
Operacje otwartego rynku w poszczególnych miesiącach lat 1994-1995

	Liczba operacji warunkowych NBP	Operacje warunkowego zakup (repo)	Operacje warunkowej sprzedaży (reverse repo)	Sprzedaż bezwartunkowa
I/94	17	457,12	3 158,78	
II	19	0,00	7 432,78	
III	19	278,64	3 540,74	
IV	16	497,33	2 021,20	
V	17	0,00	4 708,95	
VI	19	549,40	3 504,55	
VII	17	332,02	3 023,72	490,80
VIII	22	0,00	5 833,39	435,38
IX	18	0,00	6 208,01	500,75
X	17	0,00	6 075,43	0,00
XI	20	0,00	7 764,34	634,43
XII	10	0,00	6 322,86	0,00
I/95	10	648,59	4 295,79	0,00
II	13	0,00	4 744,28	934,84
III	19	0,00	13 612,43	329,30
IV	19	0,00	14 844,44	2 193,25
V	15	0,00	10 357,37	0,00
VI	15	0,00	10 338,62	1 447,49
VII	16	0,00	9 132,58	476,61
VIII	18	0,00	14 571,12	0,00
IX	19	0,00	10 006,51	1 434,02
X	20	0,00	9 702,55	141,34
XI	18	0,00	10 782,81	0,00
XII	22	0,00	8 583,49	1 477,41

W latach 1994-1995 nadwyżka płynnych środków w bankach była zjawiskiem utrzymującym się trwale. Zwrotny charakter operacji warunkowej sprzedaży bonów skarbowych, absorbujących środki banków tylko na pewien czas, spowodował konieczność zastosowania nowego sposobu skutecznie ograniczającego płynność systemu. W lipcu 1994 r. NBP wprowadził zatem kolejny instrument — operacje bezwarunkowego kupna lub sprzedaży papierów wartościowych z własnego portfela (ang. *outright sale*)³⁹. Pierwsza bezwarunkowa sprzedaż bonów skarbowych miała miejsce 12 lipca 1994 r.

³⁹ Zob. Zarządzenie Nr A 1 94 Prezesa Narodowego Banku Polskiego z dnia 7 lipca 1994 r. w sprawie wprowadzenia „Regulaminu bezwarunkowej sprzedaży oraz zakupu przez Narodowy Bank Polski w trybie aukcyjnym papierów wartościowych od banków” (Dz. Urzędowy NBP Nr 14, poz. 22).

Wielkość operacji warunkowych otwartego rynku zwiększających (-) bądź zmniejszających (+) płynność systemu bankowego w latach 1993-1995

W latach 1993-1994 operacje otwartego rynku stały się najważniejszym instrumentem oddziaływania NBP na płynność systemu bankowego, a zatem na kształtowanie się podaży pieniądza kreowanej przez banki. Instrument ten, aczkolwiek nie wywiera bezpośredniego wpływu na podaż pieniądza, to jednak pozwala na bardzo elastyczne dostosowywanie się banku centralnego do bieżącej sytuacji na rynku. Operacje otwartego rynku uważane są więc powszechnie za najbardziej dogodny instrument polityki pieniężnej. Ich wykorzystanie nie łączy się z wywieraniem nacisku na banki komercyjne — obie strony przystępują do umowy dobrowolnie — a zarazem inicjatorem operacji jest zawsze bank centralny.

Wydaje się, że z powodu spłat rat zadłużenia zagranicznego Polski, które łączą się z odkupem walut obcych od banków depozytowo-kredytowych, w najbliższych latach będzie nam towarzyszyć nadwyżka płynności w bankach. Stąd NBP będzie prawdopodobnie wykorzystywać operacje otwartego rynku w coraz szerszym zakresie, zmniejszając stopniowo rolę pozostałych instrumentów, w tym ograniczając znaczenie (i wysokość) stopy rezerw obowiązkowych.

2.3.6. Stopy procentowe NBP

Stopy procentowe od instrumentów NBP były przez długi czas najważniejszymi stopami w całym systemie finansowym, ale w miarę zmniejszania udziału refinansowania banków przez NBP zaczęły stawać się tylko jednym z elementów uwzględnianym przez banki handlowe w kształtowaniu ich własnej polityki stóp procentowych, a nie wyłączną stopą odniesienia. Najważniejsze stopy procentowe NBP w latach 1990-1994 zawiera poniższa tabela.

Tabela 11

Zmiany podstawowych stóp procentowych NBP w latach 1990-1995

Okres obowiązywania		Kredyt		
Od	Do	refinansowy	redyskontowy	lombardowy
1 stycznia 1990	31 stycznia 1990	432	196	
1 lutego	28 lutego	240	96	
1 marca	31 marca	120	64	
1 kwietnia	30 kwietnia	96	52	
1 maja	31 maja	86	36	
1 czerwca	30 czerwca	48	28	
1 lipca	14 października	34	28	34
15 października	20 listopada	43	36	43
21 listopada 1990	31 stycznia 1991	56	48	55
1 lutego	30 kwietnia	72	60	72
1 maja	4 lipca	59	51	59
5 lipca	1 sierpnia	50	44	50
2 sierpnia	14 września	44	39	44
15 września 1991	31 maja 1992	40	36	40
1 czerwca	do 30 czerwca	40	36	39
1 lipca 1992	21 lutego 1993	38	32	37
22 lutego	13 maja 1994	35	29	33
14 maja 1994	21 lutego 1995	33	28	31
22 lutego 1995	28 maja	35	31	34
29 maja	17 września 1995	31	27	30
18 września 1995	7 stycznia 1996	29	25	28
8 stycznia 1996		27 *	23	26

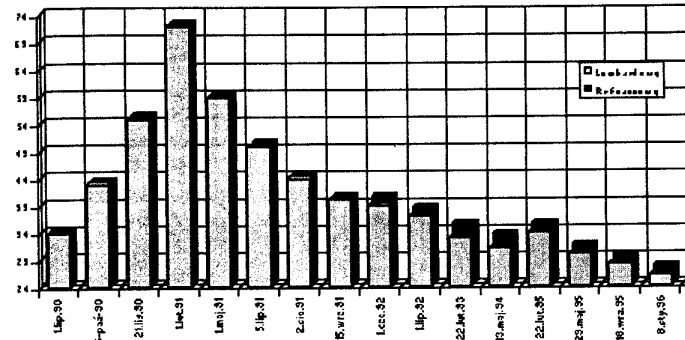
* dotyczy tylko refinansowania inwestycji centralnych, bez poręczenia rządu

Graficzny obraz zmian stóp procentowych w okresie VI 1990 — I 1996 r. przedstawia rysunek nr 14.

Podstawowymi czynnikami branymi przez NBP pod uwagę przy określaniu polityki stóp procentowych były przede wszystkim:

- bieżąca i oczekiwana stopa inflacji,
- stopy procentowe na rynku międzybankowym,
- sytuacja budżetu państwa, zapotrzebowanie na finansowanie przez system bankowy,
- tendencje w kształtowaniu się rezerw dewizowych,
- relacje tendencji stóp procentowych i cen w Polsce do relacji za granicą (przede wszystkim utrzymywanie tzw. realnie dodatniej stopy procentowej i stopy dochodu z wkładów złotych wyższej od stopy dochodu z wkładów w walutach obcych, dla uniknięcia ucieczki od waluty krajowej do walut obcych).

Rysunek 14

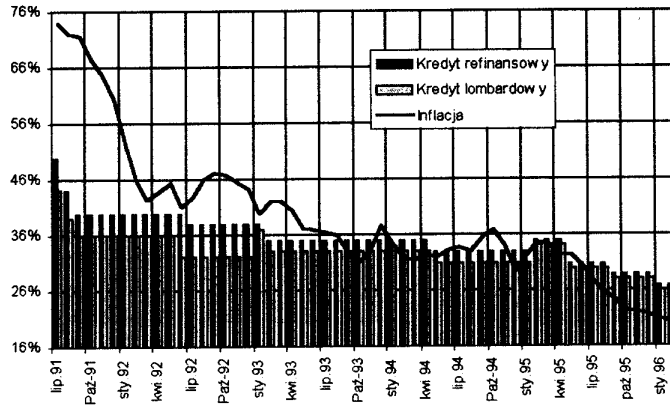
Stopy kredytu refinansowego i lombardowego
od czerwca 1990 r. do stycznia 1996 r.

Analizując politykę stóp procentowych należałoby uwzględnić co najmniej kilka z wymienionych wyżej czynników, choć najważniejsze wydaje się sprawdzenie, czy rzeczywiście przestrzegano zasady tzw. realnie dodatniej stopy procentowej. W tym celu konieczne jest przyjęcie, jako bazy odniesienia, pewnego miernika inflacji. Najlepiej byłoby oczywiście zweryfikować porównując wysokość stóp inflacji i inflacji oczekiwanej. Jednakże mierzenie oczekiwań sprawia zasadniczą trudność, tym bardziej, że dopiero od niedawna publikowane są przewidywania inflacyjne niezależnych instytucji badawczych i banków. Natomiast występowanie poważnych odchyleń między stopą inflacji prognozowaną przy sporządzaniu ustawy budżetowej a rzeczywistością osiąganą zmusza do rezygnacji z przyjęcia oficjalnej stopy inflacji jako przybliżenia oczekiwanej. Można zauważyć, że na oczekiwania inflacyjne bardzo silny wpływ wywiera przeszła inflacja, czyli indeks cen z minionego okresu jest przedmiotem ekstrapolacji. Takie porównanie dwóch stóp procentowych NBP i stopy inflacji zawiera rysunek 15.

W 1991 r. i pierwszych dwóch miesiącach 1992 r. podstawowe stopy NBP były niższe od stopy inflacji z poprzednich 12 miesięcy. Było to wynikiem umyślnie prowadzonej polityki, mającej na celu obniżanie oczekiwań inflacyjnych i brania pod uwagę inflacji prognozowanej, a nie zrealizowanej w przeszłości. Jednakże tempo ograniczania inflacji słabło i występowały okresy, gdy stabilizowała się ona w granicach 30-35%.

Jak można zauważyć na rysunku, w okresie od początku 1992 r. do końca 1994 r. stopa inflacji przeważnie przekraczała wysokość podstawowych stóp NBP. Tylko w kilku miesiącach było inaczej — wrześniu, październiku i listopadzie 1993 r., od lutego

Stopy procentowe NBP i stopa inflacji

do sierpnia 1994 r. i w grudniu 1994 r. Tendencja szybkiego spadku inflacji pod koniec 1995 r. przyspieszyła decyzję o 2-procentowej redukcji stóp NBP w styczniu 1996 r. Ponieważ stopy procentowe banków są dla depozytów terminowych bliskie stopom kredytu refinansowego, a dla kredytów nieco wyższe, oznacza to, że polityka utrzymywania realnie dodatniej stopy procentowej była realizowana skutecznie.

2.3.7. Kurs walutowy

Wśród podstawowych założeń polityki kursowej realizowanej w latach dziewięćdziesiątych należy wymienić *traktowanie kursu złotego do walut obcych jako instrumentu polityki antyinflacyjnej* — w celu ograniczenia przenoszenia wzrostu cen towarów importowanych na ceny krajowe — oraz *utrzymywanie konkurencyjności eksportu z Polski za granicą*, czyli unikanie nadmiernego aprecjonowania waluty krajowej (obie te przesłanki nie zawsze były ze sobą zgodne).

Polityka kursowa w latach 1990-1994 przeszła przez dwa wyraźne okresy. Od początku 1990 r. do połowy października 1991 r. obowiązywał w Polsce **system sztywnych kursów walutowych**. W ramach programu stabilizacyjnego z 1990 r. przyjęto bowiem, że kurs walutowy będzie odgrywał rolę nominalnej kotwicy antyinflacyjnej. Zamrożenie jego wysokości w wyrażeniu nominalnym miało hamować inflację w dwojaki sposób: po pierwsze, przez wyeliminowanie wpływu dewaluacji złotego na ceny krajowe towarów, a po drugie, przez stabilizowanie oczekiwań inflacyjnych. W rezultacie od 2 stycznia 1990 r. do połowy maja 1991 r. kurs dolara USA wynosił 9500 złotych (PLZ).

Tak długi okres utrzymywania sztywnego nominalnego kursu złotego do USD spowodował głęboki spadek jego realnej wartości, zmiany w relacjach kursowych z pozostałymi walutami i w konsekwencji niekorzystne tendencje w polskim handlu zagranicznym. W rezultacie w połowie maja 1991 r. zdewaluowano złotego w stosunku do USD o 16,8% oraz **powiązano kształtowanie złotego z koszykiem pięciu walut** najważniejszych partnerów handlowych, przy uwzględnieniu dodatkowo struktury zadłużenia zagranicznego. W skład tego koszyka weszły: dolar USA (45%), marka niemiecka (35%), funt brytyjski (10%) oraz frank francuski i frank szwajcarski (po 5%). Wagi przypisane każdej z tych pięciu walut (podane w nawiasach) w przybliżeniu odpowiadają udziałom poszczególnych walut w rozliczeniach w polskim handlu zagranicznym, a stosowanie koszyka 5 walut sprzyja stabilności kursu przez uśrednienie jego wahań.

Pomimo odejścia w maju 1991 r. od USD jako podstawowego punktu odniesienia dla kształtowania kursu złotego, jego kurs nadal pozostawał kursem sztywnym w stosunku do koszyka pięciu walut (11100 PLZ). **Zasadnicza zmiana systemu kursowego nastąpiła w połowie października 1991 r.** Polegała ona na odejściu od systemu sztywnego kursu walutowego na rzecz mechanizmu pełzającej dewaluacji, tj. niewielkich codziennych zmian kursowych (początkowo 9 PLZ dziennie, następnie — wobec wzrostu podstawy — 11, 12 i 15 PLZ, a później 17 i 18 PLZ). Przyjęto wówczas, że miesięczne tempo dewaluacji będzie wynosić w przybliżeniu 1,8% w skali miesiąca.

Poziom dewaluacji wyznaczono tak, aby z jednej strony kurs nie oddziaływał proinflacyjnie, a z drugiej strony tak, aby nie hamował on rozwoju polskiego eksportu i sprzyjał wzrostowi rezerw dewizowych. Aby stymulować ten ostatni, w lutym 1992 r. oraz w sierpniu 1993 r. dokonano dwóch dodatkowych, skokowych dewaluacji złotego (odpowiednio o 12% i 8% w stosunku do koszyka pięciu walut). Deprecjacja dolara w złotych w latach 1992-1993 uległa wyraźnemu spowolnieniu.

W rezultacie tych wszystkich zmian oraz ożywienia gospodarczego w Polsce i u naszych głównych partnerów handlowych, nastąpiło wyraźne zdynamizowanie polskiego eksportu, zarówno rejestrowanego jak i nierejestrowanego. W efekcie od jesieni 1993 r. zaczęły szybko rosnąć rezerwy dewizowe w systemie bankowym, co oznaczało, że w wyniku rozliczeń z zagranicą i nagromadzenia aktywów zagranicznych następuje wzrost roli składnika zagranicznego w kreacji pieniądza krajowego. W konsekwencji, w celu utrzymania zaplanowanych wielkości podaży pieniądza i inflacji oraz uwzględniając oczekiwane tendencje od stycznia 1994 r. przyjęto tempo miesięcznej dewaluacji — 1,6% miesięcznie, NBP z dniem 13 września 1994 r. obniżył wielkość miesięcznej skali dewaluacji złotego w stosunku do koszyka pięciu walut o 0,1 pkt. proc., tj. do poziomu 1,5% (16 PLZ dziennie), a od początku 1995 r. ustalono stopę dewaluacji złotego do koszyka 5 walut na 1,2% miesięcznie. Z kolei na 1996 r. przyjęto skalę miesięcznej dewaluacji kursu centralnego złotego do koszyka 5 walut na 1%.

Dynamika wzrostu kursu dolara i marki na tle dynamiki cen konsumpcyjnych (CPI) i produkcji przemysłowej (PPI) w latach 1990-1995

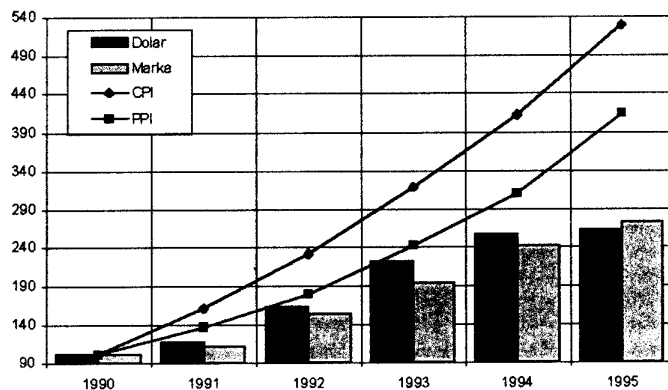

Tabela 12

Kursy walut wchodzących w skład koszyka w latach 1990-1995, na koniec roku, w PLZ

	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Dolar	9 500	11 072	15 449	21 079	24 312	25 088
Marka	6 396	7 061	9 778	12 330	15 454	17 412
Frank Fr.	1 888	2 086	2 867	3 603	4 488	5 054
Frank Szw.	7 496	7 975	10 886	14 362	18 282	21 552
Funt ang.	18 486	20 167	23 963	31 422	37 896	38 620
Indeks cen konsumpcyjnych (CPI)	100,0	160,4	231,5	318,5	412,4	528,7
Indeks cen produkcji (PPI)	100,0	135,7	178,4	242,5	309,0	414,2

Uwagi: W tabeli podano przeciętne miesięczne kursy walut w grudniu poszczególnych lat.

Okazało się to jednak zbyt mało i w następnych miesiącach 1994 r. oraz na początku 1995 r. ponownie dokonano kilkakrotnych obniżek stopy dewaluacji. Wzrost aktywów zagranicznych systemu bankowego stwarzał w 1994 r. zagrożenie inflacyjne. Banki sprzedawały nadwyżki napływających dewiz bankowi centralnemu, dysponując dzięki temu dodatkowymi środkami płynnymi. Jak już zaznaczaliśmy, było to przesłanką wielu operacji absorbujących płynność systemu bankowego, w formie warunkowej sprzedaży papierów skarbowych przez NBP.

W maju 1995 r. nastąpiła poważna zmiana systemu kursowego, NBP w dalszym ciągu wyznacza kurs bazując na przyjętej stopie dziennej dewaluacji, ale jako kurs dla wyznaczania wartości należności i zobowiązań oraz sprawozdawczości stosuje się tzw. kurs fixingu, określany przez banki, nadsyłające swoje oferty zakupu i sprzedaży codziennie do NBP, który wyznacza poziom równowagi, czyli tzw. fixing. Ten kurs może zmieniać się w granicach $\pm 7\%$ w stosunku do kursu centralnego NBP, możliwe są oczywiście interwencje ze strony banku centralnego, dla utrzymania kursu międzybankowego w założonych widelkach. Jednakże zaraz po wprowadzeniu nowego mechanizmu doszło do poważnej aprecjacji złotego.

Tabela 13

Kursy dolara i marki w 1995 r., kursy centralne i kursy tzw. fixingu NBP na koniec miesiąca oraz odchylenia kursów fixingu od kursów NBP (PLN)

	05.95	06.95	07.95	08.95	9.95	10.95	11.95	12.95
Kurs dolara w NBP	2,4435	2,4690	2,4631	2,6074	2,5848	2,6119	2,6709	2,5363
Kurs fixingu dolara	2,3220	2,3420	2,3685	2,4720	2,4330	2,4625	2,5100	2,4680
Odchylenie w %	5,23%	5,38%	5,26%	5,48%	6,24%	6,50%	6,02%	2,69%
Kurs marki w NBP	1,7566	1,7858	1,8047	1,7729	1,8241	1,8508	1,8611	1,7641
Kurs fixingu marki	1,6705	1,6805	1,7160	1,6860	1,7110	1,7380	1,7465	1,7235
Odchylenie w %	5,15%	5,45%	5,17%	5,15%	6,61%	6,45%	6,16%	2,30%

Dane: NBP

Od momentu wprowadzenia systemu kursowego, gdzie kurs ustalany jest na rynku międzybankowym, widoczna była tendencja do lekkiej aprecjacji złotego. Mimo interwencji NBP odchylenia zbliżyły się do dopuszczalnej granicy 7%. Zmusiło to Narodowy Bank Polski do zmiany kursu centralnego w połowie grudnia 1995 r., dzięki czemu na koniec tego miesiąca odchylenie kursu tzw. fixingu od kursu centralnego zmalało do 2-3%.

2.3.8. Metody dyskrecjonalne i administracyjne

Utrzymująca się przez cały 1990 r. duża płynność sektora bankowego, mierzona nadwyżkowymi — ponad rezerwy obowiązkowe — środkami banków na rachunkach w NBP oraz szybszy od oczekiwanego wzrost wolumenu kredytu dla podmiotów gospodarczych wskazywały na ograniczoną skuteczność pośrednich instrumentów kontroli monetarnej stosowanych przez NBP. Skłaniało to kierownictwo banku

centralnego do sięgania po metody administracyjnego oddziaływania na działalność banków komercyjnych. Oprócz przewidzianego w Prawie Bankowym ustalania pułapów oprocentowania kredytów i stopy dyskontowej oraz wysokości prowizji, Prezes NBP wywierał moralną presję na banki, przejawiającą się w ustalaniu minimalnego oprocentowania niektórych rodzajów depozytów oraz w zalecaniu bankom wstrzemięźliwej polityki kredytowej⁴⁰. W przypadku banków państwowych zalecenia te przybrały wręcz formę wytycznych, limitujących przyrost akcji kredytowej. Pułapy te ustalane były przy tym w sposób mechaniczny, tzn. jako procentowy wskaźnik (jednakowy dla wszystkich banków) przyrostu lub zmniejszenia zadłużenia w stosunku do jego stanu na określony dzień.

Po pewnym czasie zastosowano nieco wymyślniejszą metodę ustalania limitów przyrostu zadłużenia kredytowego, tzn. z uwzględnieniem sumy bilansowej i funduszy własnych na początku 1990 r. Od momentu wprowadzenia do Prawa Bankowego możliwości czasowego wprowadzania ograniczeń wartości udzielonych przez banki kredytów, wielkość pułapów kredytowych na dany kwartał mogła być regulowana w drodze zarządzenia Prezesa NBP. Pułapy te nie dotyczyły lokat w innych bankach (w obrębie banków państwowych), co ułatwiało rozwój rynku międzybankowego. Był on jednak ograniczony tylko do części sektora bankowego, z wyłączeniem banków prywatnych.

O ile działania tego typu można byłoby jeszcze usprawiedliwić w 1990 r., w pierwszym roku funkcjonowania systemu bankowego w nowym otoczeniu, gdy NBP uczył się roli banku centralnego w gospodarce rynkowej, o tyle nie powinno się wykorzystywać zmiany Prawa Bankowego sankcjonującej możliwość nakładania na banki ograniczeń kredytowych. Mogłoby to skłaniać do przyjęcia niewłaściwego kierunku polityki banku centralnego. Przyjęcie takich rozwiązań może stawiać pod znakiem zapytania konsekwentne realizowanie reformy polskiego systemu bankowego, oznaczać nawrót do centralnego sterowania systemem finansowym i dlatego można uważać je za potencjalnie szkodliwe.

Banki odczuwały szczególnie dotkliwie skutki limitowania akcji kredytowej pod koniec 1990 r. i w latach 1991-1992. Słabe możliwości alternatywnych form lokowania środków powodowały występowanie nadpłynności w systemie bankowym. Z jednej strony mogło to ułatwiać zwiększenie chłonności przy plasowaniu emisji bonów skarbowych, ale z drugiej prowadziło do utraty potencjalnych dochodów przez banki i ograniczania dopływu pieniądza do gospodarki.

W 1993 r. możliwe stało się całkowite odejście od metod administracyjnych w tym względzie, gdyż instrumenty rynku pieniężnego znajdujące się w dyspozycji NBP okazały się wystarczające.

⁴⁰ Okazją i forum, gdzie Prezes NBP wywierał wpływ na politykę banków były głównie spotkania tzw. Rady Banków, jak też listy, zalecenia i inne metody osobistej perswazji.

2.4. Nadzór bankowy, podstawy prawne, zadania i metody działania

Podstawowym celem działalności nadzoru bankowego jest, zgodnie z art. 100 ustawy, „zapewnienie bezpieczeństwa wkładów oszczędnościowych i lokat gromadzonych w bankach, zgodności działalności banków z przepisami ustawy Prawo Bankowe, w szczególności w zakresie stosunków z osobami prawnymi i fizycznymi”. Dla realizacji wyżej określonego celu nadzór bankowy wykonuje następujące czynności:

- dokonuje analizy bilansu banku,
- bada realizację obowiązku utrzymywania płynności płatniczej przez bank,
- bada zgodność udzielanych kredytów i pożyczek z Prawem Bankowym (przede wszystkim pod względem przestrzegania norm koncentracji — art. 35),
- bada zabezpieczenia kredytów i pożyczek oraz terminowość ich spłat,
- bada stosowane oprocentowanie kredytów i pożyczek oraz wkładów oszczędnościowych i lokat,
- bada sytuację finansową banku.

Generalny Inspektorat Nadzoru Bankowego przy wykonywaniu swych funkcji opiera się na przepisach Prawa Bankowego, ustawy o NBP oraz przepisach wykonawczych wydawanych przez Prezesa NBP.

2.4.1. Normy i współczynniki przezroczności bankowej

Narodowy Bank Polski spełnia funkcje kontrolne wobec banków, nadzorując przestrzeganie zasad przezroczności w gospodarowaniu powierzonymi im zasobami. Wydaje w tym celu odpowiednie przepisy prawne, które początkowo miały formę zaleceń, a następnie przyjęły formę zarządzeń.

2.4.1.1. Zalecenia Prezesa NBP

Prezes NBP wydawał od 1990 r. na podstawie art. 54 ustawy o Narodowym Banku Polskim zalecenia, których zadaniem było nakłonić banki do bezpiecznego gospodarowania powierzonymi przez deponentów środkami pieniężnymi.

Zalecenie (nr 1) odnosiło się do **zasad udzielania kredytów**⁴¹, a jego treścią było określenie zasad i trybu postępowania banków w tym zakresie. Banki powinny były zdefiniować w regulaminach wewnętrznych zasady udzielania kredytów i pożyczek, określić pełnomocnictwa odnośnie wysokości kredytów, które mogą być udzielane przez osoby na poszczególnych stanowiskach, ustalić kompetencje organów banku (osób i ciał kolegialnych). Innym wymogiem było prowadzenie dokumentacji

⁴¹ Zalecenie Nr 1 z dnia 10 sierpnia 1990 r. dotyczące postępowania banków przy udzielaniu kredytów.

przyznanych i wykorzystanych kredytów, prowadzenie dokumentacji każdego kredytobiorcy zawierającej dane o jego sytuacji finansowej i zadłużeniu wobec banku. Zalecenie to określało dokładnie charakter oraz zakres informacji i dokumentów, jaki powinien znajdować się w aktach kredytowych, a także ustalało obowiązek przeprowadzania okresowej oceny zdolności kredytowej każdego z kredytobiorców. Ponadto, nałożono na banki wymóg opracowania jednolitych wzorów dokumentów dotyczących podstaw podjęcia decyzji kredytowych, analizy i obserwacji sytuacji finansowej kredytobiorcy, terminarza umownych i faktycznych spłat kredytów, łącznego zadłużenia kredytobiorcy.

Zalecenie (nr 2) dotyczące przeglądu i klasyfikacji kredytów⁴² zawierało zobowiązanie banków do dokonania przez nie wewnętrznego przeglądu i klasyfikacji należności od klientów i banków dla oceny ich jakości. Przegląd ten miał być realizowany w trybie następującym:

1. ocena realnych spłat zaciągniętych kredytów i uzyskanych dochodów z ich oprocentowania,

2. ocena prawidłowości realizowanej polityki kredytowej, ochrona przed ewentualnymi stratami z tytułu ryzyka kredytowego.

NBP zalecił bankom, aby prowadziły ewidencję i analizę kredytów według terminów, w celu wyodrębnienia kredytów przeterminowanych i następnie poddania ich szczególnej kontroli. Klasyfikacja aktywów miała odbywać się według następujących grup:

- należności od klientów i banków w sytuacji normalnej
- należności od klientów i banków w sytuacji trudnej,
- należności od klientów i banków w sytuacji wątpliwej lub spornej.

Wymagano przy tym stosowania trzech kryteriów, zgodnie z którymi miało być dokonane klasyfikowanie kredytów do określonej grupy, w sposób podany zestawieniu na sąsiedniej stronie.

Zaklasyfikowanie należności do jednej z grup zależało nie tylko od oceny terminowości spłaty, ale i od sytuacji finansowej kredytobiorcy. Jednakże podział ten był niedoskonały — mimo oczywistych zagrożeń występowała możliwość zaklasyfikowania do grupy I „pod obserwacją” także tych klientów, których szanse spłaty zobowiązań były niewielkie.

Zalecenie (nr 3) dotyczące obliczania i utrzymywania przez banki współczynnika wypłacalności⁴³ po raz pierwszy definiowało ten współczynnik i wprowadziło go do praktyki. Współczynnik wypłacalności określono jako relację funduszy własnych netto banku do jego ważonych ryzykiem aktywów i zaangażowania pozabilansowego. Zgodnie ze standardami międzynarodowymi, zalecono bankom dążenie do osiągnięcia 8% poziomu współczynnika w terminie do 1 stycznia 1993 r.

⁴² Zalecenie Nr 2 z dnia 10 sierpnia 1990 r. dotyczące przeglądu i klasyfikacji należności od klientów i banków.

⁴³ Zalecenie Nr 3 z dnia 10 sierpnia 1990 r. dotyczące obliczania i utrzymywania przez banki współczynnika wypłacalności.

Kryteria ocen	Grupa I		Grupa II Kredyty w sytuacji trudnej	Grupa III Kredyty w sytuacji wątpliwej lub spornej
	Kredyty normalne	Kredyty podobserwacja		
1. Spłaty kredytów	terminowe		opóźnienie ponad 3 miesiące	opóźnienie ponad 9 miesięcy
2. Wynik finansowy	dodatni	możliwości pogorszenia		
3. Informacje o działalności gospodarczej	pozytywne	obniżenie produkcji, spadek zbytu, wzrost zapasów, pogorszenie płynności zadłużenia		w postępowaniu upadłościowym lub likwidacyjnym, nie regulują swoich zobowiązań

W zaleceniu określono również wagi ryzyka odpowiadające poszczególnym pozycjom bilansu. Wysokość przyjętych wówczas wag przedstawia poniższe zestawienie.

Nazwa pozycji bilansu albo pozycji pozabilansowej	Waga ryzyka
Kasa, środki płynne	0%
Bank centralny	
Budżet centralny	
Budżety lokalne Banki z krajów OECD, EWG i Arabii Saudyjskiej	20%
Banki mające siedzibę w Polsce	30%
Inne banki	50%
Konta porządkujące	30%
Kredyty i inne zobowiązania klientów w sytuacji trudnej, wątpliwej i spornej	300%
Kredyty i inne zobowiązania klientów pod obserwacją	140%
Kredyty i inne zobowiązania pozostałych klientów Pozostałe pozycje aktywów	100%
Akredytywy, gwarancje, czeki gwarantowane, inne akredytywy potwierdzone, kredyty przyznane i nie wykorzystane (dla klientów w sytuacji trudnej, wątpliwej i spornej)	300%
Akredytywy, gwarancje, czeki gwarantowane, inne akredytywy potwierdzone, kredyty przyznane bez wykorzystanych	140%
Inne akredytywy, gwarancje, czeki gwarantowane, inne akredytywy potwierdzone, kredyty przyznane bez wykorzystanych	100%

Regulacje zawarte w Zaleceniu nr 3 miały na celu osiągnięcie przez polskie banki wymaganej w krajach Wspólnot Europejskich relacji własnego kapitału do aktywów obarczonych i ważonych ryzykiem.

Kapitał banku, służący do wyliczania współczynnika wypłacalności składać się mógł z kilku kategorii funduszy:

1. **Funduszy własnych podstawowych** określonych jako kapitał podstawowy wraz ze statutowymi rezerwami i nierozliczonym wynikiem finansowym,

2. **Funduszy własnych II kategorii** składających się z funduszy 'ryzyka, funduszu środków trwałych, funduszu postępu technicznego, funduszu inwestycyjnego i dewizowego, czyli innych niepodzielnych środków należących do akcjonariuszy,

3. Funduszy tworzących tzw. **zasoby stałe III kategorii** obejmujących pożyczki partycypacyjne i niektóre długoterminowe wkłady (za zezwoleniem NBP).

Jednocześnie określono wzajemne relacje między powyższymi kategoriami kapitału. Zgodnie z zasadami zawartymi w Zaleceniu nr 3 kapitał przyjmowany do wyliczania współczynnika składał się z funduszy własnych podstawowych oraz funduszy własnych II kategorii i zasobów stałych III kategorii (które nie mogły być wyższe niż 50% funduszy podstawowych), przy czym suma dwóch ostatnich kategorii nie mogła przewyższać wartości funduszy podstawowych.

Zalecenie (nr 4) dotyczące opracowywania i zbierania informacji dla potrzeb działalności Biura Ryzyka⁴⁴; nakładało na banki obowiązek dostarczania do NBP informacji o większych dłużnikach, wobec których zaangażowanie banku przekraczało kwotę 10 mld PLN.

Zalecenie (nr 5) dotyczące pomiaru płynności banków⁴⁵, miało na celu nakłonienie banków do zrównoważenia okresów, na które przyjmują wkłady z okresami zagospodarowania środków, tak aby uniknąć ewentualnego ryzyka płynności (które pojawiłoby się w chwili naporu na wycofywanie wkładów przez klientów). Innym motywem wprowadzenia tego zalecenia było zachęcenie banków do kontroli ryzyka stóp procentowych.

Banki miały prowadzić ewidencję aktywów i pasywów oraz kont pozabilansowych w układzie grup podmiotów (banki, klienci, budżet oraz papiery wartościowe i inne pozycje) i sporządzać comiesięczne sprawozdania zestawiające salda pozycji dla każdego okresu. Okresy zapadalności aktywów i wymagalności pasywów w każdej z grup zostały określone następująco⁴⁶:

- a vista,
- poniżej miesiąca,
- od 1 do 3 miesięcy,
- od 3 do 6 miesięcy,
- od 6 miesięcy do 1 roku,
- od 1 roku do 2 lat,
- od 2 do 5 lat,
- powyżej 5 lat.

⁴⁴ Zalecenie Nr 4 z dnia 18 września 1990 r. dotyczące opracowywania i zbierania informacji dla potrzeb działalności Biura Ryzyka.

⁴⁵ Zalecenie Nr 5 z dnia 18 września 1990 r. dotyczące pomiaru płynności finansowej banków.

⁴⁶ Przeglądowo — do końca 1990 r. — banki sporządzały skróconą wersję sprawozdań z uwzględnieniem jako ostatniej kategorii danych powyżej 1 roku.

Zalecenie to miało istotne luki i niedogodności, gdyż traktowało ono wkłady a vista jako całkowicie płynne, podczas gdy znaczna ich część „osiada” na długie okresy i tylko ok. 30% należy traktować jako całkowicie płynne i wymagalne w każdym momencie.

Wydawaniu zaleceń przez Prezesa NBP przyświecały dwa podstawowe cele. Po pierwsze, chodziło o wprowadzenie nowoczesnych zasad przezorności, które przybliżyłyby warunki działania banków w Polsce do sytuacji banków w krajach rozwiniętych, a po drugie — o nauczanie pracowników banków przygotowywania odpowiednich dokumentów sprawozdawczych, wdrożenie ich do obserwowania pewnych tendencji i przyjęcia odpowiednich metod pracy i procedur. Zalecenia stanowiły też wstępny etap do przygotowania wyczerpujących regulacji w wyżej wymienionych zakresach.

2.4.1.2. Zarządzenia Prezesa NBP

Przepisami, które nakładały szczególne obowiązki na banki, wynikającymi z delegacji ustawowych Prawa Bankowego, były zarządzenia Prezesa NBP. W opracowaniu zajmujemy się tylko niektórymi, ale jak się wydaje, najważniejszymi zarządzeniami dotyczącymi funkcjonowania banków, chroniącymi ich bezpieczeństwo oraz zaufanie publiczne i wpływającymi na sytuację finansową banków.

Najważniejszym zarządzeniem było w tym względzie **Zarządzenie Nr 19/92 w sprawie równoważenia ryzyka bankowego w drodze tworzenia rezerw celowych**⁴⁷. Banki miały obowiązek równoważyć ryzyko wynikające z udzielonych kredytów i innych wierzytelności przez tworzenie i utrzymywanie odpowiednich tzw. *rezerw celowych*. Rezerwy te miały być tworzone na podstawie zindywidualizowanej oceny ryzyka obciążającego każdą należność w wysokości:

- 20% w odniesieniu do należności poniżej standardu,
- 50% w odniesieniu do należności wątpliwych,
- 100% w odniesieniu do należności straconych.

Przy tworzeniu rezerw banki uwzględniały (tzn. odejmowały od wielkości należności stanowiącej podstawę dokonywania odpisów na rezerwy celowe) wartość gwarancji Skarbu Państwa, Narodowego Banku Polskiego, banków z krajów OECD oraz banków krajowych⁴⁸, a także wartość środków zablokowanych na rachunku w danym banku, stanowiących zabezpieczenie należności udzielonej przez ten właśnie bank.

Rezerwy można było stopniowo zmniejszać w miarę spłaty należności przez dłużnika. Natomiast rozwiązanie mogło nastąpić w dwu przypadkach: po całkowitej spłacie należności, albo po spisaniu należności w straty (jeżeli mimo dołożenia należytej staranności wyczerpane zostały możliwości wyrównania straty).

⁴⁷ Zarządzenie Nr 19/92 Prezesa Narodowego Banku Polskiego z dnia 18 listopada 1992 r. (Dz. Urzędowy NBP Nr 11, poz. 23)

⁴⁸ W przypadku gwarancji banków krajowych zarządzenie pozwalało zmniejszyć należność jedynie do wysokości 50% gwarantowanej kwoty.

Podobnie jak we wcześniej omawianym Zaleceniu nr 3, ustalanie ryzyka powinno być się opierać na rozpatrywaniu dwóch kryteriów dotyczących dłużnika: terminowości spłat kapitału i odsetek oraz sytuacji ekonomiczno-finansowej. Zarządzenie określało jakiego rodzaju czynniki należy brać pod uwagę przy ocenie sytuacji ekonomiczno-finansowej (por. poniższe zestawienie).

Czynniki obiektywne	Czynniki subiektywne
Wysokość współczynników:	Jakość zarządzania (kadra kierownicza)
- Rentowności	Stopień zależności od rynku (zagranicznego, krajowego, lokalnego)
- Zyskowności kapitału	
- Wyplacalności (gdy dłużnikiem był bank)	Stopień zależności od dotacji, zamówień rządowych, kilku głównych dostawców lub odbiorców
- Płynności	
- Rotacji należności	
- Rotacji zapasów	

Zmienione, w stosunku do Zalecenia nr 3, kategorie należności oraz czynniki determinujące zaliczenie konkretnego kredytu do jednej z nich prezentuje poniższe zestawienie.

Kryteria ocen	K a t e g o r i e n a l e ż n o ś c i			
	Normalne	Poniżej standardu	Wątpliwe	Stracone
Spłaty kredytów	terminowe	opóźnienie spłat kapitału albo odsetek powyżej 7 dni do 3 miesięcy	opóźnienie spłat kapitału albo odsetek od 3 do 6 miesięcy	opóźnienie spłat kapitału albo odsetek dłuższ niż 6 miesięcy
Wynik finansowy	dodatni	pojawiające się i utrzymujące się przez 3 miesiące straty	straty naruszające kapitał (fundusz statutowy, fundusz zasobowy)	
Informacje o działalności gospodarczej	pozytywne	pogorszenie sytuacji	znaczne pogorszenie sytuacji dłużnika	dłużnicy postawieni w stan upadłości albo likwidacji, bank wystąpił na drogę sądową, miejsce pobytu dłużnika nie jest znane, sytuacja ekonomiczno-finansowa pogorszyła się tak znacznie, że w sposób nieodwracalny uniemożliwia spłacenie długu

Zarządzenie Nr 19/92 obowiązywało od początku 1993 r. do końca 1994 r. W okresie tym wywarło duży wpływ na sytuację finansową i bezpieczeństwo systemu bankowego. Banki zmuszone były do utworzenia rezerw celowych na pozycje „zaległe”, tzn. uznane za przeterminowane w momencie przeprowadzonych badań portfeli kredytów oraz do dokonywania odpisów na rezerwy w miarę regularnego przeglądu portfela należności. Z upływem czasu okazało się, że należałoby lepiej dopasować wymogi prawne do funkcjonowania banków i napotykanym przez nie problemów oraz zwrócić większą uwagę na cały portfel aktywów (łącznie z lokatami międzybankowymi, inwestycjami w papiery wartościowe rynku kapitałowego i in.). Wyniknęła też konieczność dostosowania regulacji do projektowanych zmian w Bankowym Planie Kont i w sprawozdawczości bankowej oraz do nowo wprowadzonej Ustawy o rachunkowości⁴⁹. Stąd pojawiła się koncepcja nowego zarządzenia dotyczącego ryzyka finansowego.

Zarządzenie Nr 13/94 w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyka związane z działalnością banków jest regulacją całościową, mającą na celu przede wszystkim zapewnienie bezpieczeństwa gromadzonych przez banki wkładów oszczędnościowych i lokat⁵⁰.

Banki mają obowiązek tworzenia rezerw celowych na **wszelkie** należności od podmiotów finansowych i niefinansowych (z wyłączeniem odsetek).

Wielkość rezerw na poszczególne grupy należności nie została zmieniona w porównaniu do brzmienia poprzedniego zarządzenia, ale dokonano uzupełnienia przepisów w kwestii innych aktywów niż należności od klientów. W odniesieniu do tych elementów aktywów rezerwy tworzy się w wysokości różnicy między ich wartością księgową a bieżącą wartością rynkową.

Zachowano dotychczasowe wyłączenia spod obowiązku tworzenia rezerw celowych — banki mogą zmniejszyć podstawę tworzenia rezerw o gwarancje lub poręczenia Skarbu Państwa i Narodowego Banku Polskiego, gwarancje banków krajów należących lub współpracujących z OECD, gwarancje banków krajowych, poręczenia podmiotów znajdujących się w dobrej sytuacji finansowej i osiągających zysk przez ostatnie 12 miesięcy (do kwoty stanowiącej 15% ich kapitału), blokadę na rachunku bankowym, zastaw na prawach z papierów wartościowych emitowanych przez Skarb Państwa, Narodowy Bank Polski, rządy albo banki centralne krajów OECD lub z bankowych papierów wartościowych (przy czym wymienione papiery muszą być zdeponowane w banku). Uwzględniono również zabezpieczenie hipoteczne na niezamieszkałej nieruchomości (do 50% wyceny jej wartości przez biegłego) oraz zastaw na prawach z papierów wartościowych znajdujących się w obrocie giełdowym (ale tylko do 30% ich wartości rynkowej).

Banki zobowiązane są do dokonywania kwartalnego (poprzednio — miesięcznego) przeglądu należności i udzielonych gwarancji oraz klasyfikowania ich do odpowiedniej

⁴⁹ Zob. Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U. Nr 121, poz. 591)

⁵⁰ Zarządzenie Nr 13 94 Prezesa Narodowego Banku Polskiego z dnia 10 grudnia 1994 r. w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością banków (Dz. Urzędowy NBP Nr 23, poz. 36)

grupy. Zasady klasyfikacji należności zostały zachowane w odniesieniu do oceny sytuacji ekonomiczno-finansowej dłużnika. Dokonano jedynie zmian w zakresie terminów opóźnień w spłatach (por. poniższe zestawienie).

Grupa należności	Termin
Normalne	Spłata kapitału i odsetek prawidłowo
Poniżej standardu	Opóźnienie spłaty kapitału lub odsetek od 1 do 3 miesięcy
Wątpliwe	Opóźnienie spłaty kapitału lub odsetek od 3 do 6 miesięcy
Stracone	Opóźnienie spłaty kapitału lub odsetek dłuższe niż 6 miesięcy

Ponadto przyjęto, że jeśli należności od dłużników posiadają gwarancje lub poręczenia Skarbu Państwa lub Narodowego Banku Polskiego, to niezależnie od oceny sytuacji ekonomiczno-finansowej kredytobiorcy można je klasyfikować jako normalne. Zarządzenie 13/94 zawiera też nowy zapis regulujący zmianę klasyfikacji należności. Przeniesienie należności do kategorii o niższym stopniu ryzyka może nastąpić wówczas, gdy dłużnik przez co najmniej 3 miesiące dokonuje regularnej obsługi swojego zadłużenia (po uprzednim odzyskaniu zdolności kredytowej, albo po zmianie umownych warunków spłaty kredytu).

W porównaniu z poprzednią regulacją w Zarządzeniu 13/94 dokonano następujących zmian:

- objęto szerszy zakres aktywów banku obowiązkiem tworzenia rezerw,
- zwiększono możliwość uwzględnienia zabezpieczeń i gwarancji,
- wydłużono okres, w którym należy uwzględniać opóźnienia w spłacie,
- zmniejszono częstotliwość dokonywania przeglądów portfela przez banki.

W Zarządzeniu Nr 7/93 w sprawie norm dotyczących pokrycia funduszami własnymi aktywów banku ogłoszono nowy sposób obliczania i prezentowania przez banki współczynnika wypłacalności⁵¹. Banki zobowiązane są do przysyłania informacji o kształtowaniu się wysokości tego współczynnika oraz utrzymywania funduszy własnych na takim poziomie, aby zapewnić pokrycie aktywów i zobowiązań pozabilansowych funduszami własnymi.

W zarządzeniu przyjęto nowe zasady ustalania wag ryzyka, których zakres wynosi teraz od 0% do 100%, a wagi ryzyka przypisane są do poszczególnych pozycji w sposób zaprezentowany w zestawieniu.

Za kapitał stanowiący podstawę kalkulacji współczynnika wypłacalności zarządzenie uznaje: kapitał własny, zapasowy, rezerwowany oraz niepodzielony zysk (w bankach państwowych za bazę przyjmuje się odpowiedniki tych funduszy, w tym także fundusz majątku trwałego). Ponadto, przy obliczaniu współczynnika banki biorą pod uwagę fundusze uzupełniające II kategorii oraz zasoby stałe III kategorii. Podobnie jak poprzednio, zasoby stałe III kategorii mogą stanowić najwyżej połowę funduszy własnych podstawowych, a łącznie z funduszami uzupełniającymi nie mogą przekraczać poziomu funduszy własnych podstawowych.

⁵¹ Zarządzenie Nr 7/93 Prezesa Narodowego Banku Polskiego z dnia 20 maja 1993 r. (Dz. Urzędowy NBP nr 6, poz. 11)

Pozycja bilansu	Waga ryzyka
gotówka, należności banku centralnego, budżetu państwa i zabezpieczone gwarancjami rządowymi, NBP, a także gdy należność zabezpieczona jest środkami zablokowanym na rachunku banku	
należności od banków centralnych i rządów krajów należących do OECD oraz zabezpieczone ich gwarancjami	0%
papiery wartościowe banku centralnego, rządowe papiery wartościowe, należności zabezpieczonych papierami rządowymi i papierami banku centralnego, papiery rządowe krajów OECD i należności zabezpieczone takim papierami	10%
należności od banków krajów należących do lub współpracujących z OECD oraz należności zabezpieczone gwarancjami banków z tych krajów	20%
należności od banków mających siedzibę w Polsce i zabezpieczone ich gwarancjami, należności od banków centralnych i rządów z krajów spoza OECD lub zabezpieczone ich gwarancjami,	30%
należności od innych banków i należności zabezpieczone ich gwarancjami, należności od budżetów lokalnych i zabezpieczone gwarancjami tych budżetów oraz konta porządkujące	50%
majątek trwały materialny	
należności od pozostałych podmiotów finansowych, niefinansowych, inne papiery wartościowe i pozostałe pozycje aktywów	
operacje pozostałe	100%
Operacje pozabilansowe	
zobowiązania wobec NBP	
zobowiązania wobec budżetu państwa	
zobowiązania wobec banków centralnych i rządów krajów OECD	
zobowiązania zabezpieczone gwarancjami NBP	
zobowiązania zabezpieczone gwarancjami rządowymi	
zobowiązania zabezpieczone biłokatą na rachunku w banku	0%
zobowiązania zabezpieczone papierami wartościowymi NBP	
zobowiązania zabezpieczone rządowymi papierami wartościowymi	
zobowiązania zabezpieczone papierami wartościowymi banków centralnych i rządów krajów OECD	10%
zobowiązania wobec krajów należących albo współpracujących z OECD	
zobowiązania zabezpieczone gwarancjami banków krajów należących lub współpracujących z OECD	20%
zobowiązania wobec banków centralnych i rządów krajów spoza OECD	
zobowiązania zabezpieczone gwarancjami banków centralnych i rządów krajów spoza OECD	
zobowiązania wobec banków w Polsce, zabezpieczone gwarancjami banków mających siedzibę w Polsce	30%
zobowiązania wobec innych banków	
zobowiązania zabezpieczone gwarancjami innych banków	
zobowiązania wobec budżetów lokalnych	
zobowiązania zabezpieczone gwarancjami budżetów lokalnych	50%
zobowiązania wobec pozostałych podmiotów finansowych	
zobowiązania wobec podmiotów niefinansowych	
pozostałe pozycje	100%

Kategoria	Rodzaje funduszy
Fundusze własne podstawowe	Kapitał (fundusz) podstawowy Kapitał (fundusz) zapasowy Kapitały (fundusze) rezerwowe Fundusz majątku trwałego Niepodzielony zysk z roku ubiegłego
Fundusze uzupełniające II kategorii	Rezerwa na ryzyko i wydatki Fundusz inwestycyjny Fundusz postępu techniczno-ekonomicznego Rezerwa na ryzyko ogólnego ryzyka bankowego Rezerwa rewaluacyjna
Zasoby stałe III kategorii	Pasywa podporządkowane lub przyswajone

Obliczony w wyżej zaprezentowany sposób „kapitał” banku trzeba pomniejszyć o kwoty odpowiadające niezgromadzonym, wymaganym rezerwom celowym, stratom z poprzedniego roku, stratom z bieżącego roku sprawozdawczego i udziałom kapitałowym banku (poza bankiem centralnym).

Współczynnik wypłacalności w Polsce liczony jest, w myśl tego zarządzenia, w sposób bardziej ostrożny niż w krajach Wspólnot Europejskich. Wagi ryzyka w wielu przypadkach są na wyższym poziomie. Zmusza to polskie banki do znacznie ostrożniejszej polityki kredytowej, a z drugiej strony, stawia je w znacznie mniej korzystnej pozycji konkurencyjnej w stosunku do banków zagranicznych. Można sądzić, że podstawowym celem utrzymania ostrych norm przezorności jest doprowadzenie do uzdrowienia polskiego systemu bankowego.

Zarządzenie Nr 4/93 w sprawie ustalenia norm dopuszczalnego ryzyka walutowego w działalności banków dotyczy właściwie wielkości pozycji wymiany walutowej, jaką powinny utrzymywać banki posiadające uprawnienia dewizowe⁵². Zdefiniowano w nim podstawowe pojęcia z zakresu wymiany walutowej oraz określono dopuszczalne limity pozycji walutowych w relacji do funduszy własnych banku (por. zestawienie).

W załączniku do tego zarządzenia ustalono obowiązki banku dokonującego operacji walutami obcymi obejmujące następujące kwestie: określenie limitów dla każdego rodzaju operacji i przygotowanie odpowiednich procedur, wskazanie jednostek banku i poszczególnych pracowników uprawnionych do ich wykonywania, stworzenie systemu mierzenia ryzyka ciążącego na operacjach, wprowadzenie odpowiedniego systemu sprawozdawczego oraz kontroli wewnętrznej.

⁵² Zarządzenie Prezesa Narodowego Banku Polskiego nr 4 93 z dnia 19 marca 1993 r. w sprawie ustalenia norm dopuszczalnego ryzyka walutowego w działalności banków (Dz. Urzędowy NBP nr 4, poz. 7) oraz Zarządzenie Nr 8 94 Prezesa Narodowego Banku Polskiego z dnia 5 lipca 1994 r. zmieniające zarządzenie ... (Dz. Urzędowy Nr 13, poz. 21)

Pojęcie	Definicja	Norma
Pozycja walutowa operacyjna otwarta (długa lub krótka)	Względem pojedynczej waluty oznacza saldo wartości wszystkich aktywów i pasywów w danej walucie z uwzględnieniem kontraktów pozabilansowych w danej walucie; pozycja walutowa długa — wartość aktywów w danej walucie przewyższa wartość pasywów, pozycja walutowa krótka — wartość pasywów przekracza wartość aktywów	Do 15% funduszy własnych banku
Pozycja walutowa strukturalna	Dotyczy niektórych pozycji bilansu banku o charakterze długoterminowym - dotacje dla oddziałów zagranicznych i udziały w zagranicznych podmiotach finansowych	Indywidualna zgoda Prezesa NBP
Pozycja walutowa globalna	Różnica między wartością wszystkich pozycji długich i krótkich w walutach obcych	Do 30% funduszy własnych banku
Pozycja walutowa maksymalna	Suma wartości bezwzględnych wszystkich pozycji długich i krótkich w walutach obcych	Do 40% funduszy własnych banku

2.4.2. Bankowy plan kont i system sprawozdawczy

Treść niektórych zaleceń wydanych przez Prezesa NBP w 1990 r. weszła do podstawowego dokumentu regulującego zasady rachunkowości bankowej — Bankowego Planu Kont — który został wprowadzony do praktyki w 1991 r.⁵³

Nowy plan kont zbliżył system rachunkowości i sprawozdawczości w Polsce do norm międzynarodowych⁵⁴. Zmusił banki do stworzenia nowych, wewnętrznych rozwiązań w księgowości i stworzenia systemu szybkiego wewnętrznego przepływu informacji. Ponadto, przyspieszył obieg informacji w systemie bankowym, dając NBP podstawy informacyjne do wprowadzenia nowoczesnych metod i narzędzi sterowania systemem bankowym⁵⁵.

⁵³ Zob. Zarządzenie Prezesa Narodowego Banku Polskiego Nr 1 z dnia 12 grudnia 1991 r. w sprawie jednolitych zasad rachunkowości bankowej (Dz. Urzędowy NBP Nr 2, poz. 3).

⁵⁴ Dopiero ustawa o rachunkowości z 1994 r. wprowadziła powszechnie rachunkowość, którą dla banków tworzył Bankowy Plan Kont.

⁵⁵ Zob. Zarządzenie Prezesa Narodowego Banku Polskiego Nr 22, z dnia 10 grudnia 1992 r. w sprawie zasad, zakresu i terminów przekazywania do NBP informacji ekonomicznych przez banki (Dz. Urzędowy Nr 13, poz. 26).

Zgodnie z zasadami rachunkowości bankowej banki zobowiązane są do prowadzenia rachunkowości w sposób systematyczny i kompletny, w układzie chronologicznym. Podstawami do prowadzenia rachunkowości są:

- bankowy plan kont,
- pełne i zgodne ze stanem faktycznym odzwierciedlenie formalnej i materialnej treści operacji bankowych,
- ustalenie wartości poszczególnych składników aktywów i pasywów, dochodów i kosztów ich uzyskania, zysków i strat nadzwyczajnych,
- wyodrębnienie danych o decydującym znaczeniu, dla zapewnienia rzetelnej i pełnej informacji o stanie i sytuacji finansowej banku,
- wycena rynkowej wartości aktywów i pasywów i ustalenie wyniku finansowego,
- zapewnienie realnej wartości wyniku finansowego⁵⁶.

W zarządzeniu Prezesa NBP nr 5/93 wprowadzono obowiązek publikowania rocznych sprawozdań finansowych banków w jednolitym układzie, co pozwala na dokonanie oceny wyników i sytuacji finansowej oraz przeprowadzanie porównań w czasie i między bankami⁵⁷.

W 1994 r. NBP rozpoczął prace nad nowym planem kont oraz systemem sprawozdawczym dla banków. Jednym z motywów podjęcia prac nad nowymi zasadami rachunkowości dla banków było przyjęcie przez Sejm Ustawy o rachunkowości⁵⁸. Oczekuje się, że nowy plan kont i system sprawozdawczy wejdą w życie stopniowo w trakcie 1996/97 r., a obowiązywać będą od 1997 r. Tak długi okres — a mianowicie cały 1996 r. — będzie poświęcony na przygotowania w bankach do wdrożenia tych systemów, tj. na dostosowanie wewnętrznych planów kont i systemów sprawozdawczych, na opracowanie nowych wzorów raportów, jak również na przeszkolenie pracowników, którzy będą się zajmować tymi zagadnieniami.

2.4.3. Działalność nadzoru bankowego w Polsce

Generalny Inspektorat Nadzoru Bankowego działa od połowy 1990 r., a jego personel kontynuuje naukę wypełniania nowych zadań w warunkach, gdy normy i zalecenia tworzone są na bieżąco i wchodzą w życie. Po pierwszych doświadczeniach widoczne staje się dopasowanie regulacji prawnych do rzeczywistości, a zwłaszcza do warunków funkcjonowania banków. Jednocześnie unormowania prawne wywierają nacisk na banki — zmuszają je do dostosowania się przez podnoszenie jakości portfela i zachowanie odpowiedniej dbałości w polityce kredytowej, np. w kwestii koncentracji

⁵⁶ Zob. Wielgórska, J., *Bank komercyjny w świecie rachunkowości, Warsztaty bankowca*, Olympus, Warszawa 1994.

⁵⁷ Zarządzenie nr 5/93 Prezesa NBP z dnia 30 marca 1993 r. w sprawie zasad ogłaszania zweryfikowanych bilansów banków oraz ich rachunków zysków i strat (Dz.Urzędowy NBP nr 4, poz. 8 z późniejszymi zmianami).

⁵⁸ Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U. Nr 121, poz. 591). Ustawa zawiera m.in. wzór bilansu banku, rachunku wyników i sprawozdania z przepływów środków pieniężnych.

kredytów (choć ten problem jest w dużej mierze efektem odziedziczonego portfela w bankach „9”⁵⁹).

Działalność nadzoru bankowego prowadzona jest w dwóch zasadniczych formach — w postaci kontroli analitycznej (zewnętrznej) oraz inspekcji na miejscu. Nadzór bankowy przede wszystkim zbiera i wstępnie przetwarza dane nadsyłane przez banki⁶⁰. Stanowią one materiał do dokonania analiz sytuacji poszczególnych banków, ich grup oraz całego systemu. Drugi rodzaj badania sytuacji banku to inspekcja na miejscu, podczas której pracownicy nadzoru dokonują kontroli przestrzegania przepisów prawa bankowego i regulacji Prezesa NBP m.in. przez przegląd dokumentów, wysłuchanie wyjaśnień pracowników itd.

W przypadku stwierdzenia uchybień lub nieprawidłowości dyrektor departamentu — Generalny Inspektor Nadzoru Bankowego ma prawo do wydawania zaleceń pokontrolnych. Uprawnienia te dotyczą przekazywania bankowi indywidualnych zaleceń, nakazywania zmian w postępowaniu zarządu banku i ostatecznie złożenia wniosku o odwołanie członków zarządu. W przypadkach poważniejszych nieprawidłowości lub zagrożeń dla funkcjonowania banku GINB powiadamia o tym Prezesa NBP, który podejmuje odpowiednie kroki, gdy bank znajduje się w sytuacji, która mogłaby stanowić bezpośrednie zagrożenie dla jego deponentów i akcjonariuszy lub całego systemu bankowego. W szczególnych przypadkach nadzór może zwracać się do Prezesa NBP o odebranie bankowi licencji na prowadzenie operacji bankowych. W okresie od 1990 r. do końca 1995 r. tylko kilka banków postawiono, na wniosek nadzoru bankowego, w stan likwidacji bądź upadłości⁶¹. Znacznie więcej banków zmuszonych zostało do wdrożenia programów naprawczych.

2.4.4. Uprawnienia Prezesa NBP w stosunku do zagrożonych banków

Wspomniano już, że Prezes NBP ma uprawnienia do wywarcia wpływu na bank, znajdujący się w trudnej sytuacji, aby wdrożyć odpowiedni rodzaj postępowania prowadzący do poprawy jego funkcjonowania.

W przypadku, gdy bank poniesie stratę w wysokości przewyższającej kwotę jego funduszy własnych (lub gdy istnieje groźba jej wystąpienia w takim rozmiarze) statutowe władze banku, poinformowane przez nadzór o niekorzystnych tendencjach, powinny wszcząć działania, mające na celu poprawę sytuacji w banku. Jednakże, gdy nie są skłonne do podjęcia takich decyzji samodzielnie, Prezes NBP może w tej sytuacji wydać szczególne zalecenia dotyczące np. przywrócenia płynności płatniczej banku, zwiększenia funduszy własnych, zaniechania określonych form reklamy. Gdy

⁵⁹ W wielu nowych bankach nadmierna koncentracja wierzytelności nie była jednak efektem przejęcia bagażu przeszłości czyli długów starych klientów z NBP, ale błędów zarządzania.

⁶⁰ W praktyce polskiej nadzór bankowy otrzymuje od banków wszystkie informacje, poza bilansami miesięcznymi (z załącznikami), które trafiają do Departamentu Statystyki, ale są przekazywane do wykorzystania przez GINB.

⁶¹ Biorąc pod uwagę również banki spółdzielcze liczba ta zwiększyłaby się do ok. 46 (z tego 10 przypada na banki depozytowo-kredytowe).

stwierdza się, że władze banku uchylają się od spełnienia tych zaleceń albo rażąco naruszają prawo lub działalność banku stwarza zagrożenie dla interesów posiadaczy wkładów Prezes NBP może:

- wystąpić z wnioskiem do odpowiednich organów banku o odwołanie prezesa, wiceprezesa lub innego członka zarządu banku bezpośrednio odpowiedzialnego za powstałe nieprawidłowości,
- zawiesić w czynnościach członka zarządu banku,
- ograniczyć zakres działalności banku przez zakaz zawierania nowych umów,
- powołać zarząd tymczasowy (na okres nie dłuższy niż trzy miesiące).

Ponadto, Prezes NBP ma prawo do powołania zarządu komisarycznego, któremu przysługuje prawo podejmowania wszystkich decyzji zastrzeżonych w ustawach i statucie dla organów banku. Zarząd komisaryczny przejmuje pełną kontrolę nad bankiem.

Może zająć też potrzeba wprowadzenia w życie postępowania uzdrawiającego (obowiązek ten należy do władz zagrożonego banku, ale gdy te nie są skłonne tego podjąć, to decyzję taką może podjąć Prezes NBP). Program naprawczy powinien zawierać diagnozę dotychczasowej sytuacji banku: przyczyn powstania niekorzystnej sytuacji, analizę portfela aktywów, kosztów i dochodów, struktury lokat i wkładów, struktur organizacyjnych. Następnie program taki powinien zawierać propozycje nowych celów i zadań banku, wraz z terminami osiągnięcia zakładanych efektów i podziałem zadań na określone komórki organizacyjne banku. Taki program musi zostać zaaprobowany przez Prezesa NBP. Jeśli w banku zostaje powołany zarząd komisaryczny, to jego głównym zadaniem jest opracowanie i wdrożenie takiego programu naprawczego.

Prezes NBP ma prawo do podjęcia decyzji o likwidacji banku lub jego przejęciu przez inny bank, na mocy art. 107 prawa bankowego, gdy suma niepodzielonych funduszy własnych banku zmniejszyła się o połowę. Przy przejęciu banku przez inny bank na nowego właściciela przechodzą również wszelkie zobowiązania i wierzytelności przejętego banku. Następuje również rozwiązanie organów banku, możliwe jest także dokonanie zmian warunków pracy i płac pracowników, w tym — wypowiedzenia pracy. Przy likwidacji nie jest określona z góry kolejność zaspokajania wierzycieli, brak też przepisów o ochronie wkładów w likwidowanej jednostce. Prezes NBP ma pełne uprawnienia odnośnie ustalenia kolejności zaspokajania roszczeń oraz szczegółowego określenia warunków i trybu likwidacji banku (najczęściej w formie przejęcia przez inny bank). W praktyce pierwszeństwo zachowują osoby fizyczne — posiadacze wkładów oszczędnościowych i terminowych.

Warunkiem postawienia banku w stan upadłości jest stwierdzenie, że aktywa banku nie wystarczą na zaspokojenie jego zobowiązań. Po podjęciu decyzji przez Prezesa NBP o zawieszeniu działalności banku do sądu zgłaszany jest wniosek o ogłoszenie upadłości. Kolejność zaspokojenia wierzycieli jest określona przez 1025 art. kodeksu postępowania cywilnego, przy czym w pierwszej kolejności zaspokajane są wierzytelności z tytułu wkładów oszczędnościowych, lokat i rachunków bieżących. Jednakże należy zdawać sobie sprawę, że przeważnie w trakcie procesu upadłościowego

nie da się uzyskać ze sprzedanej masy upadłościowej sum wystarczających na zaspokojenie roszczeń wszystkich wierzycieli.

Przy upadłości banku konieczne jest przestrzeganie procedur, określonych odpowiednimi przepisami prawa, które przewidują m.in.:

- wyznaczenie przez sąd syndyka upadłości, przy czym syndykiem może być osoba fizyczna albo prawna (np. inny bank),
- przejęcie zarządzania bankiem przez syndyka,
- zawieszenie uprawnień i obowiązków członków zarządu, likwidatora i zarządu komisarycznego, rozwiązanie organów kolegialnych banku,
- rozwiązanie stosunku pracy z pracownikami,
- zgłoszenie upadłości banku do rejestru, w którym wpisany jest bank,
- wyznaczenie terminu zgłaszania przez wierzycieli roszczeń (trzymiesięcznego) i wyznaczenie terminu rozprawy w celu zawarcia układu z wierzycielami co do sposobu i zakresu spłaty wierzytelności,
- ewentualną sprzedaż banku przez sędzięgo-komisarza na zasadzie przetargu (nabycie w stanie wolnym od zobowiązań poza wkładami oszczędnościowymi, lokatami i rachunkami bankowymi oraz służebnościami gruntowymi) — w przypadku, gdy układ z wierzycielami nie zostaje zawarty lub sprzedaż majątku przez zbycie poszczególnych jego składników — jeśli nie dojdzie do zbycia na zasadzie przetargu.

2.4.5. Bezpośrednie i pośrednie formy zaangażowania NBP w ratowanie zagrożonych banków⁶²

Jak wynika z obserwacji działalności nadzoru bankowego unikał on raczej stawiania banków w stan upadłości, preferując likwidację i przejmowanie majątku oraz zobowiązań banku przez inne, mocniejsze finansowo i organizacyjnie instytucje bankowe. Podstawowym celem tej polityki wydaje się zachowanie zaufania publicznego do krajowych instytucji bankowych i zapobieganie ewentualnej panice, która mogłaby zagrozić całemu systemowi bankowemu. Ponadto, likwidacja daje możliwość bardziej elastycznego postępowania przez nadzór bankowy z zagrożonym bankiem, pozwalając na wybór najbardziej stosownej decyzji co do przyszłości danego banku. Zaletą, z tego punktu widzenia, jest możliwość podjęcia decyzji przez Prezesa NBP odnośnie kolejności zaspokajania roszczeń wierzycieli banku oraz ustalenia procedury sprzedaży aktywów.

W przypadku decyzji o przejęciu zagrożonego banku przez inny bank, istnieje ponadto możliwość pomocy NBP dla banku przejmującego. Pomoc ta pomoże przyjąć wiele różnych form:

⁶² Sytuacja ulegnie zmianie dzięki rozpoczęciu działalności przez Bankowy Fundusz Gwarancyjny, o czym szerzej w rozdziale 6.

- zasilenia przejmującej instytucji specjalnym kredytem refinansowym,
- zasilenia przejmującej instytucji specjalnym kredytem lombardowym,
- zdyskontowania weksli wystawionych na okres do 1 roku, z prawem do ich prolongowania,
- udzielenia gwarancji dla emisji obligacji albo objęcie emisji obligacji,
- objęcia akcji emitowanych przez przejęty bank,
- czasowego uchylenia obowiązku odprowadzania rezerw obowiązkowych od depozytów przejętego banku.

Wszystkie rodzaje dłużnych papierów wartościowych czy kredytów mają charakter preferencyjny. Dyskonto weksla może np. wynosić tylko 1% w skali roku, podobnej wysokości może być kupon obligacji.

Objęcie akcji banku przez NBP traktowane jest natomiast jako ostateczność, gdy nie znajduje się żadnego banku, który byłby gotów przejąć zagrożony bank. NBP podjął decyzję na bezpośrednie zainwestowanie w kilka banków w celu ich uzdrowienia, po przeanalizowaniu możliwych skutków upadłości tych banków dla całego systemu, jak też wielkości depozytów objętych gwarancjami, które należałoby wówczas zrealizować.

Jeden z banków, w którym NBP posiadał pakiet większościowy, został sprzedany bankowi zagranicznemu. W posiadaniu NBP pozostały jeszcze większościowe pakiety akcji w dwóch bankach — Prosper SA⁶³ i Pierwszy Komercyjny Bank w Lublinie, a pakiet mniejszościowy w BIG Banku (dawnym Łódzkim Banku Rozwoju), którego inwestorem dominującym jest Bank Inicjatyw Gospodarczych SA.

⁶³ Przewiduje się przejęcie tego banku przez Polski Bank Inwestycyjny.

BANKOWOŚĆ KOMERCYJNA

3.1. Rodzaje banków działających w Polsce

Podstawowym elementem wyróżniającym banki może być ich forma prawna. Pod tym względem, banki działające na terenie Polski można podzielić na trzy rodzaje. Pierwszy — to banki państwowe, z których obecnie funkcjonują tylko dwa — Powszechna Kasa Oszczędności oraz Bank Gospodarstwa Krajowego. Jako podstawową przyczynę zachowania tej formy prawnej w gospodarce rynkowej trzeba podkreślić specjalistyczny charakter działalności tych instytucji. Innym czynnikiem jest ich sytuacja finansowa, przy której forma spółki akcyjnej nie byłaby dogodna.

Drugą, zarazem najbardziej rozpowszechnioną formą funkcjonowania banków depozytowo-kredytowych są banki — spółki akcyjne. W tej grupie mieszczą się m.in. banki — jednoosobowe spółki akcyjne Skarbu Państwa, działające na podstawie Kodeksu Handlowego oraz innych przepisów, mające przejrzystą strukturę organów zarządzających oraz przysługujących im uprawnień. Do tej kategorii należą też banki — spółki akcyjne o kapitale mieszanym, tj. państwowo-prywatnym lub prywatnym, w tym także z udziałem zagranicznym albo znajdujące się całkowicie w posiadaniu osób zagranicznych (przeważnie banków).

Trzecim rodzajem banków są banki spółdzielcze. Zorganizowane są one w oparciu o Prawo spółdzielcze — są zatem spółdzielniami. Struktura organów samorządowych tych banków, zakres ich obowiązków i uprawnień określa Prawo spółdzielcze na ogólnych zasadach właściwych tego typu instytucjom, bez względu na rodzaj działalności, który prowadzą. Natomiast zasady wykonywania czynności bankowych precyzuje Prawo Bankowe. Udziałowcy banków spółdzielczych są też zazwyczaj głównymi klientami swoich banków.

Innym kryterium podziału banków może być rodzaj wykonywanej przez nie działalności. Większość banków w Polsce stanowią instytucje, które ogłaszają się jako uniwersalne, to znaczy aktywne w wielu rodzajach działalności kredytowej i depozytowej, oferujące wiele usług m.in. operacji bezgotówkowych, a także zajmujące się sprzedażą papierów wartościowych emitowanych przez spółki akcyjne dopuszczone do publicznego obrotu oraz obsługą zleceń zakupu i sprzedaży papierów w wydzielonych organizacyjnie biurach maklerskich.

Do uniwersalizmu, pojmowanego jako gotowość do zaoferowania pełnego pakietu produktów i usług, tak klientom detalicznym, jak i podmiotom gospodarczym, w początkowym okresie swojego istnienia dążyły niemal wszystkie banki działające w Polsce. Nowo powstałe instytucje, mimo, że nie zawsze były do tego przygotowane organizacyjnie, proponowały w swej ofercie dla potencjalnych klientów bardzo szeroki

zakres produktów i usług (choćby przeważnie nie miały na początku uprawnień dewizowych). Stopniowo jednak konkurencja ze strony dużych banków wymuszała na mniejszych bankach konieczność obrania określonej dziedziny, na której zaczęły skupiać swoje wysiłki. O popularności koncepcji bankowości uniwersalnej świadczy zachowanie do niedawna wąsko wyspecjalizowanych **banków detalicznych, czyli banków o dużej liczbie i gęstej sieci placówek, koncentrujących się na obsłudze gospodarstw domowych** — od 1990 r. **Powszechna Kasa Oszczędności Bank Państwowy** oraz **Bank Polska Kasa Opieki SA** zajęły się prowadzeniem na szeroką skalę rachunków bieżących i terminowych podmiotów gospodarczych, udzielaniem kredytów obrotowych i inwestycyjnych, udzielaniem gwarancji oraz dokonywaniem rozliczeń z tytułu obrotów z zagranicą. Nadal jednak gromadzenie wkładów oszczędnościowych w złotych (w przypadku PKO BP) i wkładów oszczędnościowych w walutach obcych (w przypadku Pekao SA) pozostają jedną z ważniejszych dziedzin działalności tych banków. Również **banki wyspecjalizowane w obsłudze handlu zagranicznego, czyli Bank Handlowy i Bank Rozwoju Eksportu**, zajęły się na szerszą skalę obsługą klientów krajowych, także tych, którzy nie są zainteresowani rozliczeniami zagranicznymi (ale przede wszystkim podmiotami gospodarczymi), otwierając rachunki bieżące i terminowe, realizując przekazy, udzielając kredytów złotych i dewizowych itd.

Banki hipoteczne powstały dopiero w 1992 r., choć dyskusje na temat kredytu hipotecznego rozpoczęły się już w 1991 r. Przedmiotem ich działalności ma być udzielanie kredytu na spłatę nabywanych mieszkań, domków jednorodzinnych i domów mieszkalnych przez osoby prywatne. Pomoc w rozwoju kredytu hipotecznego zapewnił Bank Światowy, radą służyła też amerykańska instytucja Fannie Mae (Federal National Mortgage Association — Federalne Stowarzyszenie Kredytu Hipotecznego). Dotychczas kredyt hipoteczny nie należy do dynamicznie rozwijających się dziedzin działalności bankowej. Przeszkodą w jego rozwoju nie stała się dostępność funduszy (np. **Polsko-Amerykański Bank Hipoteczny, czy Bank Rozwoju Budownictwa Mieszkaniowego** — **Bud-Bank** udzielając kredytów z kapitałów własnych i ze środków ze źródeł zewnętrznych — np. kredytu Banku Światowego), ale raczej brak dostatecznego popytu ze strony potencjalnych kredytobiorców, spowodowany zbyt wysoką ceną kredytu.

Z Funduszu Hipotecznego można otrzymać kredyty na zakup domów jednorodzinnych o powierzchni do 150 m kwadratowych i mieszkań o powierzchni do 100 m kwadratowych. Kredytobiorca musi wnieść własny wkład stanowiący 25% kosztu zakupu mieszkania. Stopa procentowa ustalana jest w zależności od wysokości stopy kredytu redyskontowego NBP. Kredyty ze środków zagranicznych, choć nominalnie znacznie tańsze, obciążone są ryzykiem kursowym, które często zbliża ich rzeczywisty koszt do ceny kredytów w złotych. Bank wcześniej wyspecjalizowany w obsłudze kredytów na budownictwo mieszkaniowe — **Powszechna Kasa Oszczędności BP** również zajął się udzielaniem kredytów hipotecznych.

Banki wyspecjalizowane w obsłudze drobnych i średnich przedsiębiorstw powstały w 1990 r. Ich rozwój jest dość powolny, tak ze względu na niskie kapitały

zgromadzone na początku działalności, jak i wysokie ryzyko ich działalności. Ponadto występuje silna konkurencja banków dużych (m.in. banków „9” oraz PKO BP). Zwłaszcza PKO BP ma ogromną przewagę nad potencjalnymi konkurentami z powodu dobrze rozwiniętej w całym kraju sieci oddziałów i innych placówek, przez co obejmuje swym zasięgiem te miejscowości i tych klientów, których inne banki nie są w stanie pozyskać. Do czynników umacniających silną pozycję PKO BP należą też lojalność deponentów, którzy korzystają z rozgałęzionej sieci placówek banku i bliskiej współpracy PKO z Poczta. Porozumienie między tymi instytucjami umożliwia wpłaty i wypłaty z książeczek oszczędnościowych i rachunków osobistych na terenie całego kraju. Ten fakt jest najważniejszy, gdy weźmie się pod uwagę dużą rolę obrotów gotówkowych w całości transakcji pieniężnych w Polsce.

Na początku 1991 r. rozpoczął działalność pierwszy wyspecjalizowany **bank rozwoju**, czyli bank kredytu długoterminowego — **Polski Bank Rozwoju SA**. Z założenia statutowym przedmiotem jego działalności miało być udzielanie kredytów z własnych środków oraz pozyskanych z innych instytucji finansowych (głównie zagranicznych) na cele inwestycji rozwojowych, a w tym modernizację, zakup nowych technologii, prywatyzację itd. PBR przekazywać miał realizację i nadzorowanie udzielonego kredytu innym bankom, choć czasem również mógł działać bez pośrednictwa. Bank ten stał się znany także jako główny promotor i organizator międzybankowego rynku pieniężnego, aktywny w dziedzinie popierania nowych instrumentów finansowych typu tzw. bonów komercyjnych, czyli krótkoterminowych papierów dłużnych emitowanych przez najlepsze przedsiębiorstwa.

W 1993 r. z inicjatywy NBP został utworzony **Polski Bank Inwestycyjny SA**. W założeniach spełniać ma on podobne funkcje jak Polski Bank Rozwoju (finansowanie projektów inwestycyjnych, operowanie na rynku kapitałowym i pieniężnym), z tą jednak różnicą, że działać ma bez banków-pośredników, dzięki rozwiniętej sieci oddziałów przejętych z dotychczasowych oddziałów okręgowych NBP. PBI prowadzi również normalną działalność depozytową — m.in. otwiera rachunki w złotych i walutach obcych dla gospodarstw domowych oraz podmiotów gospodarczych, przyjmuje wkłady i lokaty terminowe itd.⁶⁴

3.1.1. Banki państwowe

Do banków państwowych zaliczyć można tylko dwa podmioty — **Powszechną Kasę Oszczędności Bank Państwowy** oraz **Bank Gospodarstwa Krajowego**. Banki te, po znówolenianiu Prawa Bankowego, mają podobną strukturę władz jak spółki akcyjne — tzn. Radę Nadzorczą i Zarząd. Różnica między tymi formami prawnymi

⁶⁴ Ustawa o Narodowym Banku Polskim obligowała NBP do zaprzestania prowadzenia działalności komercyjnej, to jest prowadzenia rachunków, udzielania kredytów dla podmiotów gospodarczych, realizacji części rozliczeń pieniężnych itp. Zachęciło to do utworzenia, na bazie mało wykorzystanych oddziałów okręgowych i wyszkolonych kadr bankowych nowego banku, który przejmie od NBP działalność komercyjną, spełniając wymogi ustawy, a zarazem przyczyni się do rozwoju gospodarki, przez udzielanie długoterminowych kredytów inwestycyjnych (dzięki dysponowaniu poważną bazą depozytów terminowych osób fizycznych w obcych walutach).

organizacji banków polega na tym, że banki państwowe tworzy i likwiduje Rada Ministrów, po zasięgnięciu opinii Prezesa NBP, natomiast utworzenie banku w formie spółki akcyjnej wymaga zgody prezesa banku centralnego i zachowania normalnej procedury, tak jak przy powołaniu zwykłej spółki akcyjnej. Ponadto w skład Rady Nadzorczej banku państwowego mogą wchodzić przedstawiciele pracowników wybrani przez ogół personelu, z tym, że nie mogą być nimi członkowie zarządu banku. Pozostali członkowie Rady Nadzorczej powoływani są przez premiera na wniosek Ministra Finansów, za zgodą Prezesa NBP.

Bank Gospodarstwa Krajowego został reaktywowany w 1989 r. przez Ministra Finansów, po prawie 40 latach, gdy trwał w uśpieniu (nie był formalnie postawiony w stan likwidacji). Podstawowym celem działalności banku miało stać się organizowanie finansowania deficytu budżetowego. Obecnie BGK prowadzi normalną działalność depozytową i kredytową. W końcu 1994 r. powierzono mu środki na poręczenia kredytowe dla małych i średnich przedsiębiorstw (tzn. firm zatrudniających nie więcej niż 250 osób i o obrocie rocznym niższym od równowartości 20 mln ECU). Rada Ministrów wydała w tym celu rozporządzenie zmieniające statut banku i tworzące specjalny fundusz pochodzący z wpłaty z budżetu, a zasilany dodatkowo z oprocentowania lokat funduszu i z kwot z windykacji należności⁶⁵. Gwarancje te mogą stanowić zabezpieczenie do 60% kwoty kredytu z odsetkami, a BGK wymaga ze strony kredytobiorcy udostępnienia zabezpieczeń — przez przewłaszczenie przedmiotów ruchomych i nieruchomości z cesją ubezpieczenia, wystawienia weksla in blanco, lokat bankowych, hipoteki, cesji wierzytelności. Kredytobiorca jest zobowiązany do złożenia dokumentów analogicznie jak we wniosku o kredyt (załączając m.in. analizę opłacalności inwestycji, zaświadczenie z urzędu skarbowego i ZUS o opłaceniu podatków i składek, opinię banku prowadzącego rachunek podstawowy) i opłacić prowizję w wysokości do 2%. Przedmiotem gwarancji mogą być kredyty inwestycyjne i na zakup materiałów i surowców.

Bank Gospodarstwa Krajowego stał się, na mocy ustawy⁶⁶ administratorem Krajowego Funduszu Mieszkaniowego. Środki tego funduszu, pochodzące między innymi z budżetu, z emisji obligacji i innych tytułów mają służyć na udzielanie preferencyjnych kredytów na budowę mieszkań dla towarzystw budownictwa społecznego i spółdzielniom mieszkaniowym.

PKO powstał w latach 40-tych, a jego majątek pochodził z Poczтовой Kasy Oszczędności oraz Komunalnych Kas Oszczędności. W latach 70-tych, na skutek tendencji centralistycznych, bank utracił samodzielność i został włączony do struktury Narodowego Banku Polskiego. Dopiero wdrożenie reformy gospodarczej z lat 80-tych zaowocowało ponownym wydzieleniem PKO BP — co przeprowadzono w 1987 r.

Jak już wcześniej wspomniano, PKO BP jest bankiem oszczędnościowym — zajmującym pierwsze miejsce pod względem gromadzonych depozytów złotych

⁶⁵ Zob. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 grudnia 1994 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie nadania statutu Bankowi Gospodarstwa Krajowego (Dz. U. z 1994 r., Nr 131, poz. 662)

⁶⁶ Zob. Ustawa z dnia 26 października 1995 r. o niektórych formach popierania budownictwa mieszkaniowego oraz zmianie niektórych ustaw. (Dz.U. Nr 133, poz. 654)

sektora niefinansowego, w tym głównie gospodarstw domowych. Specjalistyczny charakter tego banku przejawia się również w rodzaju wykonywanej działalności aktywnej. Mianowicie, PKO BP — mimo powstania kilku nowych banków hipotecznych — jest głównym bankiem udzielającym kredytów na indywidualne i spółdzielcze budownictwo mieszkaniowe. Warto podkreślić, że w tym drugim przypadku można mówić niemal o monopolistycznej pozycji PKO BP na rynku.

3.1.2. Banki — spółki akcyjne Skarbu Państwa

Do banków - spółek akcyjnych Skarbu Państwa zaliczyć należy pozostałe, nie sprywatyzowane banki z tzw. „9” (na koniec 1994 r. było to sześć banków, tj. Bank Gdański, Bank Depozytowo-Kredytowy w Lublinie, Powszechny Bank Kredytowy w Warszawie, Powszechny Bank Gospodarczy w Łodzi, Pomorski Bank Kredytowy w Szczecinie i Bank Zachodni we Wrocławiu), a także Bank Handlowy SA w Warszawie i Bank Polska Kasa Opieki SA. Pośrednio do tej kategorii należy Polski Bank Inwestycyjny, powołany i wyposażony w kapitał przez Narodowy Bank Polski.

3.1.3. Banki — spółki akcyjne o kapitale państwowo-prywatnym

Największa liczba banków depozytowo — kredytowych⁶⁷ — to banki w formie spółek akcyjnych, których akcjonariuszami są prywatne podmioty gospodarcze, osoby fizyczne, a często także przedsiębiorstwa państwowe. Banki, które zostały sprywatyzowane (m.in. WBK, BSK, BPH z banków „9”, czy np. BRE — powstały jako instytucja o mieszanym kapitale) w dalszym ciągu mają pewną część kapitału pozostającą w posiadaniu Skarbu Państwa. W strukturze własnościowej niektórych banków — takich jak Bank Rozwoju Budownictwa Bud-Bank, czy Polski Bank Rozwoju — kapitał państwowy ma nawet udział dominujący. Banki takie przeważnie działają jednak bardzo samodzielnie.

Należy więc podkreślić, że tylko część z banków mających formę spółek akcyjnych zaliczyć można do instytucji rzeczywiście prywatnych, natomiast większość z nich ma kapitał o mieszanym źródle pochodzenia. Jednakże banki te przeważnie prowadzą politykę nie różniącą się od polityki banków w pełni prywatnych. Widać w nich także dążenie do zmniejszenia udziału i kontroli ze strony podmiotów państwowych czy Skarbu Państwa.

W tym miejscu należy zwrócić uwagę, że realizacja nadziei na częściowe „wypchnięcie” z rynku banków państwowych przez nowopowstałe banki prywatne jest procesem długotrwałym. Udział nowo powstałych banków w wielkości zgromadzonych depozytów i udzielonych kredytów wzrósł z ok. 1% w 1990 r. do ok. 14% na koniec 1991 r. W 1992 r. udział w rynku kredytowym tych banków wzrósł do 21%, a depozytowym do 18%. Przyczyny wzrostu znaczenia banków prywatnych wynikały z rozwoju skali ich działalności, pozyskiwania nowych wkładców i kredytobiorców, jak i z powodu zaliczenia do prywatnego segmentu sektora

⁶⁷ Nie zaliczamy do tej liczby banków spółdzielczych.

bankowego dwóch średniej wielkości banków, BRE i BIG, które zostały sprywatyzowane w latach 1991-1992. W latach następnych sprywatyzowano kilka dalszych banków — co przyczyniło się do dalszego zwiększania udziału banków prywatnych w rynku, który doszedł w końcu 1994 r. do 23,6% w całości aktywów sektora bankowego, 25,6% kredytów i 22,3% depozytów. W 1995 r. udziały te wyniosły 24,7 % całych aktywów, 26,9% kredytów i 21,3% depozytów. Udział w rynku banków prywatnych zmienia się powoli — co wynika z silnej ekspansji banków pozostających pod kontrolą państwa. Sprywatyzowane banki z komercyjnej „9” stanowią połowę udziału bankowego sektora prywatnego — reszta to głównie banki, których udział w rynku jest wynikiem rozwoju w latach dziewięćdziesiątych.

3.1.4. Spółdzielczy sektor bankowy⁶⁸

Do 1994 r. Bank Gospodarki Żywnościowej miał strukturę własności państwowo-spółdzielczą. Do tej pory w BGŻ organy działały na zasadzie samorządu, tzn. wszyscy właściciele mieli jednakowy wpływ na funkcjonowanie banku — bez względu na ilość posiadanych udziałów. Największym udziałowcem banku był Skarb Państwa, a pozostałymi — banki spółdzielcze. Dnia 9 września 1994 r. nastąpiło przekształcenie BGŻ w bank w formie spółki akcyjnej, a 1222 banki spółdzielcze zamieniły swoje udziały na akcje w BGŻ. Pozostałe, które nie wyraziły na to zgody, otrzymały zwrot udziałów. Obecnie decydujący głos na walnym zgromadzeniu należy do Skarbu Państwa, ze względu na większościowy pakiet akcji znajdujący się w jego posiadaniu (56%).

BGŻ nadal znajduje się w procesie zmiany formuły funkcjonowania. Przewiduje się, że w przyszłości zostanie on przekształcony albo w bank akcyjny, nie wykonujący bezpośrednio działalności operacyjnej, którą przekazano by bankom regionalnym, albo rozliczeniowy i hurtowy, tzn. bank świadczący usługi dla banków regionalnych i spółdzielczych, z którego wyłączone zostałyby usługi detaliczne dla drobnych klientów, jak też obsługa innych podmiotów gospodarczych.

W Polsce funkcjonuje ponad 1500 lokalnych banków spółdzielczych. Dotychczas były one zrzeszone w Banku Gospodarki Żywnościowej oraz w trzech bankach - spółkach akcyjnych: Banku Unii Gospodarczej w Warszawie, Gospodarczym Banku Wielkopolskim w Poznaniu i Gospodarczym Banku Południowo-Zachodnim we Wrocławiu. Dnia 13 sierpnia 1994 r. weszła w życie Ustawa o restrukturyzacji banków spółdzielczych i Banku Gospodarki Żywnościowej⁶⁹, której realizacja zmienia status prawny banków spółdzielczych. Ustawa przewiduje bowiem utworzenie trójsektelowej struktury bankowości spółdzielczej, składającej się z banku krajowego, dziesięciu banków regionalnych i zrzeszonych w nich banków spółdzielczych. Na mocy tej właśnie ustawy nastąpiło przekształcenie BGŻ w spółkę akcyjną i zarazem w Bank

⁶⁸ Zob. Krysiak, Z., *Jedność działania i wspólny wysiłek*, Bank Spółdzielczy, Miesięcznik Spółdzielczości Bankowej, nr 9, wrzesień 1994.

⁶⁹ Zob. Ustawa z dnia 24 czerwca 1994 r. o restrukturyzacji banków spółdzielczych Banku Gospodarki Żywnościowej oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. z 1994 r. Nr 80, poz. 369).

Krajowy. W przyszłości, gdy BGŻ SA osiągnie 8% współczynnik wypłacalności, a banki regionalne — 6%, akcje Skarbu Państwa będą zbyte na rzecz banków regionalnych. Powstanie zatem taka struktura, w której banki spółdzielcze będą jedynymi właścicielami banków regionalnych, a banki regionalne — akcjonariuszami banku krajowego — nastąpi „uspółdzielczenie” tej części systemu bankowego.

Jednocześnie nadal będą mogły samodzielnie istnieć banki dotychczas zrzeszające banki spółdzielcze (o ile nie wyrażą zgody na włączenie w struktury zrzeszenia krajowego BGŻ⁷⁰). Banki te zostały utworzone i działają według zasad Prawa bankowego i z tego powodu nie mogą stać się bankami regionalnymi w myśl Ustawy o restrukturyzacji banków spółdzielczych. Oznacza to nierówność sytuacji prawnej banków spółdzielczych w Polsce. Banki spółdzielcze, zrzeszone jak dotychczas w bankach komercyjnych (w BUG i GBP-Z) będą mogły działać tylko na terenie gminy, w której mają siedzibę, ponieważ na rozszerzenie działalności wymagana jest zgoda odpowiedniego banku regionalnego. Nie będą również miały prawa do skorzystania z obligacji restrukturyzacyjnych wyemitowanych przez Skarb Państwa.

3.2. Zakres i formy działania banków komercyjnych

Banki zajmują się wykonywaniem wielu operacji na rzecz swoich klientów m.in. prowadzą rachunki, przyjmują wkłady i lokaty, zaciągają pożyczki, udzielają kredytów i gwarancji, realizują zlecenia dotyczące przekazów środków pieniężnych oraz świadczą wiele rozmaitych usług. Banki zajmują się także operacjami wykonywanymi na własny rachunek, np. obracają papierami wartościowymi lub walutami obcymi.

W tym punkcie zajmujemy się szerzej czynnościami wykonywanymi przez banki. W pierwszej kolejności przedstawimy operacje bierne, czyli głównie przyjmowanie wkładów pieniężnych⁷¹, a dopiero potem operacje czynne — a przede wszystkim udzielanie kredytów.

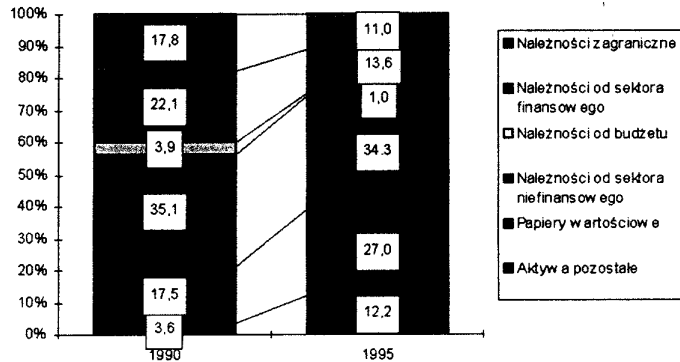
3.2.1. Zmiany podstawowych pozycji bilansów banków w latach 1990-1995

W okresie 1990-1995 doszło do poważnej ewolucji w działalności banków. Odzwierciedlają to zmiany w strukturze bilansów banków depozytowo-kredytowych w Polsce za lata 1990 i 1995. Przede wszystkim zauważyć można rozszerzenie zakresu zaangażowania banków w działalność na rynku międzybankowym, wzrost udziału inwestycji w papiery wartościowe, przy zmniejszeniu się roli bezpośredniego kredytowania budżetu państwa i ustabilizowaniu się udziału w aktywach kredytów dla podmiotów niefinansowych. Dane porównawcze o strukturze podstawowych pozycji aktywów i pasywów banków komercyjnych według danych na koniec grudnia lat 1990 i 1995 przedstawiają rysunki 17 i 18.

⁷⁰ Z trzech wcześniej wymienionych banków decyzję o włączeniu w te struktury podjął jedynie Gospodarczy Bank Wielkopolski.

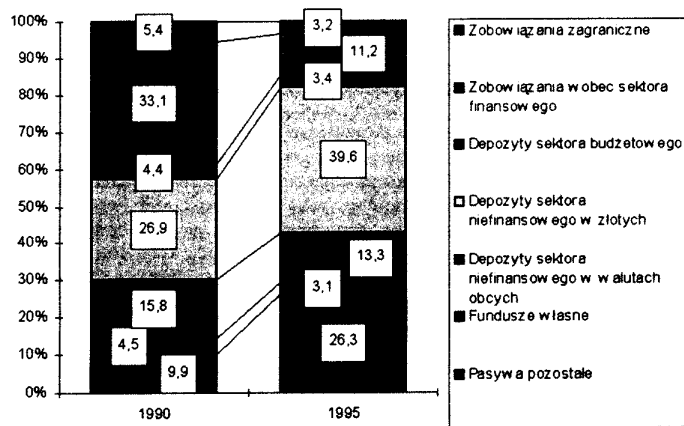
⁷¹ Jak na razie pozyskiwanie przez banki funduszy przez emisję pożyczek jest mało rozpowszechnione, ze względu na małą popularność obligacji wśród inwestorów.

Struktura aktywów systemu bankowego w latach 1990 i 1995

Rysunek 18

Struktura pasywów systemu bankowego w latach 1990 i 1995

3.3. Działalność depozytowa

W 1990 r., gdy okazało się, że kredyt refinansowy stał się drogi, a co ważniejsze, trudno dostępny, nowe banki zajęły się energicznie pozyskiwaniem depozytów. Przyrost depozytów w bankach był szczególnie szybki, przy czym rosły zarówno środki na rachunkach przedsiębiorstw, jak i wkłady oszczędnościowe. Wartość nominalna wszystkich wkładów wzrosła od stycznia do grudnia 1990 r. 3,5 krotnie, z tego wkładów oszczędnościowych aż 3,8 razy. Szybki wzrost wkładów łączył się m.in. z obowiązywaniem zasady realnie dodatniej stopy procentowej.

Gospodarstwa domowe w 1990 r. przeznaczały na oszczędności, licząc netto, do 12% przychodów pieniężnych, a przeciętnie w roku 7,7%. W następnym okresie tempo wzrostu wkładów stopniowo malało. W latach 1991-1992 stopa oszczędzania gospodarstw z dochodów osobistych wynosiła już tylko ok. 5,5%, a w późniejszych latach obniżała się do ok. 3,2%. Malała krańcowa skłonność do oszczędzania w systemie bankowym, co oznacza, że gospodarstwa domowe gotowe były lokować w formie depozytów bankowych coraz mniejszą część przyrostu swoich dochodów. Wynikało to w pewnej mierze z rozbudzonych potrzeb konsumpcyjnych, jak też z konkurencji innych form zagospodarowania oszczędności np. inwestycji w akcje i w udziały w funduszu powierniczym (zwłaszcza w 1993 r. i na początku 1994 r.).

3.3.1. Depozyty złotowe i walutowe

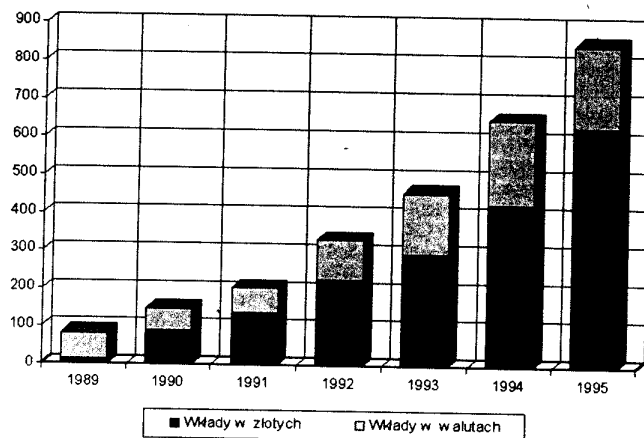
W latach dziewięćdziesiątych doszło do zasadniczego zwrotu w długoletniej tendencji do dolaryzacji oszczędności gospodarstw domowych. Przewagę uzyskały depozyty w walucie krajowej, co było wynikiem prowadzonej przez bank centralny polityki, przywrócenia zaufania do pieniądza krajowego, jak i równowagi na rynku wewnętrznym i w stosunkach z zagranicą.

Dane o wielkości wkładów w złotych i walutach obcych (przeliczonych na złote) w krajowym systemie bankowym w ostatnich latach przedstawia poniższa tabela i rysunek.

Tabela 14

Wkłady w systemie bankowym w latach 1989, 1992, 1994 i 1995 (w mld PLN)

Rodzaj wkładu	Stan na koniec roku				Udział procent.		Dynamika 95/89	Realna zmiana
	1989	1992	1994	1995	1989	1995		
Wkłady w złotych	18 470	230 808	429 687	634 430	19,4%	74,9%	3851,2%	219,8%
Wkłady w walutach	88 609	90 799	220 511	212 998	80,6%	25,1%	310,5%	-83,3%
RAZEM	85 079	321 405	650 198	847 298	100,0%	100,0%	895,9%	-43,1%
Podmioty gospodarcze	30 524	112 431	215 257	243 846	35,9%	28,8%	798,9%	-54,4%
Gospodarstwa domowe	54 555	209 069	434 941	603 452	64,1%	71,2%	1106,1%	-36,9%

W okresie od końca 1989 r. do końca 1995 r. wartość wkładów złotych w systemie bankowym wzrosła 38,5-krotnie, a biorąc pod uwagę zmiany siły nabywczej złotego — doszło w latach 1990-1995 do wzrostu o prawie 120% (wzrost poziomu cen był prawie 17,5-krotny⁷²) — natomiast wkłady ogółem realnie zmalały o 43%. Razem z wkładami w walutach obcych wzrost nominalny był prawie 10-krotny, przy czym dało się zauważyć zjawisko dużego spadku znaczenia wkładów w walutach obcych. W znacznym stopniu przyczyniła się do tego aprecjacja kursu złotego — efekt świadomej polityki z lat 1990-1991. Pod koniec 1989 r. wkłady w walutach obcych, zgromadzone przez podmioty gospodarcze i gospodarstwa domowe, stanowiły 70% całości wkładów, po pięciu latach — już tylko 30%⁷³.

Nieco inaczej kształtuje się dynamika wkładów walutowych, gdy przeliczy się je np. na dolary. W końcu 1989 r. stanowiły one równowartość przeszło 10 mld dol., a pod koniec 1994 r. 9 mld dol., czyli o 10% mniej. Przytoczone kwoty świadczą o spadku znaczenia zjawiska tzw. substytucji walutowej. Substytucja walutowa

⁷² W grudniu 1994 r. ceny były wyższe 14,883 razy niż w grudniu 1989 r., a w grudniu 1995 r. 19 razy.

⁷³ W końcu 1989 r. wkłady podmiotów gospodarczych w obcych walutach stanowiły 1/3 tych wkładów. Po zmianie prawa dewizowego i obowiązku sprzedaży uprawnionym bankom wpływów z eksportu wkłady te stopniowo traciły na znaczeniu i pod koniec 1995 r. stanowiły ok. 7% wkładów walutowych.

polegała na stosowaniu walut obcych, głównie dolarów, jako pełnoprawnych pieniędzy, w odróżnieniu od pieniądza krajowego, który był ulomny jako środek płatniczy, a zwłaszcza nie spełniał roli środka przechowywania wartości.

Innym charakterystycznym zjawiskiem ostatnich lat jest utrzymywanie się roli oszczędności gospodarstw domowych, jako dominującego składnika wkładów w systemie bankowym. W końcu 1989 r. wkłady te stanowiły 64%, a na koniec 1994 r. — 67% ogółu wkładów licząc łącznie wkłady w złotych i walutach obcych.

W 1990 r. przyrost wkładów gospodarstw domowych w systemie bankowym pochodził w decydującym stopniu z nowych wpłat, o czym świadczył szybszy od inflacji przyrost wkładów w złotych. W 1991 r. było podobnie, choć różnica między stopą inflacji a przyrostem wkładów zmalała do kilku punktów. Natomiast w 1992 r. wzrost wkładów złotych o ok. 45% można głównie tłumaczyć dopisanymi, czyli skapitalizowanymi odsetkami. W dużym stopniu wpłynęło na to niekorzystne kształtowanie się stopy dochodu z wkładów w złotych w stosunku do stopy dochodu z wkładów w dolarach, które pociągnęło za sobą skierowanie zainteresowania deponentów oszczędzaniem w obcych walutach. Również w 1993 r. wystąpił spadek stopy oszczędzania w walucie krajowej, wskutek przeniesienia części oszczędności na rynek kapitałowy i na waluty obce, czego przyczyną były ponownie różnice w dochodowości różnych instrumentów finansowych. Do zasadniczej zmiany tendencji doszło w 1994 roku, w którym widoczny był wzrost wkładów w walucie krajowej. Jednocześnie pojawiły się tendencje do spadku wielkości i roli wkładów gromadzonych w dolarach, na rzecz wzrostu wielkości i udziału wkładów w markach niemieckich, czego oczywistą przyczyną stanowiły różnice w dochodowości wkładów w dolarach i markach z powodu wzajemnych zmian ich kursów (por. Tabela 12).

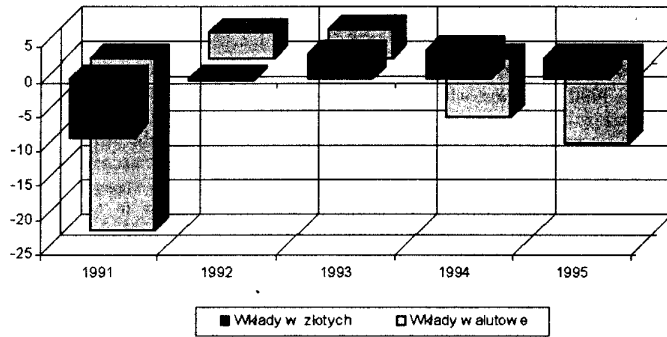
Tabela 15

Odsetki od wkładów i stopy dochodu z wkładów w dolarach i złotych w latach 1990-1995

Pozycja/Rok	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Odsetki od wkładów walutowych (a)						
Wkład walutowy 6-miesięczny	5,0%	5,0%	5,1%	3,8%	3,4%	3,5%
Wkład walutowy 12-miesięczny	8,0%	8,0%	6,0%	5,5%	3,8%	3,8%
Stopy dochodu (b)						
Wkład 6-miesięczny	5,0%	24,3%	48,4%	41,1%	19,3%	6,7%
Wkład 12-miesięczny	8,0%	27,9%	49,7%	43,4%	19,8%	7,0%
Odsetki od wkładów w złotych (a)						
Wkład 6-miesięczny	54%	53%	40%	38%	30%	24,4%
Wkład 12-miesięczny	60%	56%	44%	42,5%	35%	25,6%
Stopa dochodu	249,5%	70,3%	44,3%	37,6%	29,5%	21,6%
Stopa dewaluacji (c)	0	18,4%	41,2%	35,9%	15,4%	3,2%

Uwagi: (a) — stopy procentowe średnie dla najważniejszych banków,
 (b) — stopa dochodu z wkładów złożonych na początku danego roku,
 (c) — dewaluacja liczona od stycznia danego roku do stycznia następnego.

Realne stopy dochodu z wkładów 12-miesięcznych

Jak wynika z danych bankowych, wśród wkładów terminowych największy udział mają od kilku lat wkłady 3- i 6-miesięczne. Na koniec 1992 r. stanowiły one 66% wkładów terminowych i 44% ogółu wkładów, a wkłady z terminem dłuższym od pół roku, ale nie przekraczającym 1 roku, stanowiły niecałe 14%⁷⁴. Natomiast w końcu 1994 r. udział wkładów na termin od 3 do 6 miesięcy stanowił 54% we wszystkich bankach (a 60% wkładów terminowych i 44% wkładów ogółem w PKO BP), zaś rola wkładów na okresy dłuższe była nieznaczna — nie przekraczały one 7% ogółu. Przy czym najsilniejszą dynamikę wykazywały wkłady 3- i 12-miesięczne⁷⁵.

Można sądzić, że dominacja wśród wkładów terminowych w złotych wkładów złożonych na okres 3- i 6-miesięczny jest świadectwem, że gospodarstwa domowe składając oszczędności wyrażają z jednej strony pewien niepokój co do sytuacji finansowej banków. Tym obawom sprzyjały niestety zjawiska presji na wypłaty w paru bankach, które wystąpiły kilkakrotnie. Takie wzmożone wypłaty przyczyniły się w poważnym stopniu do upadłości kilku instytucji bankowych w ostatnich latach⁷⁶. Z drugiej strony przyczyną utrzymywania się tak krótkiego horyzontu czasowego była głównie wciąż wysoka inflacja i małe zaufanie do stabilności gospodarki w dłuższym okresie.

⁷⁴ Zob. Biuletyn Informacyjny Powszechnej Kasy Oszczędności za I półrocze 1992.

⁷⁵ Zob. Biuletyn Statystyczny grudzień 1994. Powszechna Kasa Oszczędności.

⁷⁶ W listopadzie 1994 r. było to jedną z przyczyn zawieszenia działalności Agrobanku — banku prywatnego powstałego w 1990 r. — dysponującego siecią 22 oddziałów i kilku filiami oraz sumą bilansową ok. 5 bln zł. Wcześniej podobne kłopoty były udziałem Banku Spółdzielczego Rzemiosła i Banku Poznania w Poznaniu.

W ostatnich latach banki oferowały coraz więcej rodzajów wkładów i rachunków. Prowadziły rachunki bieżące podmiotów gospodarczych państwowych i prywatnych, rachunki terminowe, przyjmowały lokaty terminowe, począwszy od wpłat na termin kilku tygodni do kilku lat. Wreszcie, banki (przede wszystkim Powszechna Kasa Oszczędności i Bank Gospodarki Żywnościowej) prowadziły rachunki oszczędnościowe. Największe wkłady zostały zgromadzone na książeczkach obiegowych, a następnie co do znaczenia były rachunki oszczędnościowo-rozliczeniowe (w skrócie ROR-y), tzw. konta osobiste. Posiadacze ROR-ów mogli korzystać ze zgromadzonych na nich środków przez wystawianie czeków lub, w niektórych bankach, posługiwanie się kartami magnetycznymi do wypłat w bankomatach. Konta osobiste umożliwiały także prowadzenie rozliczeń bezgotówkowych (w tym w formie zlecenia dokonywania stałych operacji, np. opłacania rachunków za telefon, czynsz, energię).

Ponadto część banków proponowała system oszczędzania połączony z gwarancją otrzymania kredytu, który nosił nazwę kredytu kontraktowego.

Konkurencją dla oszczędzania w bankach stały się od 1992 r. obligacje skarbowe roczne i trzyletnie, zapewniające posiadaczom dochód przekraczający stopę inflacji o dodatkowych kilka punktów ponad oficjalny wskaźnik wzrostu cen konsumpcyjnych. Zasady oprocentowania obligacji pośrednio zmuszały banki do oferowania posiadaczom wkładów terminowych realnego dochodu, czyli przestrzegania zasady realnie dodatniej stopy procentowej, a więc podnosiły koszty odsetkowe ponoszone przez banki.

Innym motywem nabywania obligacji skarbowych była możliwość ich zbycia w dowolnym terminie (np. na giełdzie) oraz możliwość uzyskania korzyści podatkowej. Polegała ona na tym, że zakup obligacji do określonej kwoty, przy zadeklarowaniu ich przechowania do terminu wykupu, dawał podatnikowi prawo do odpisania tego wydatku od podstawy opodatkowania.

3.3.2. Inne metody pozyskiwania funduszy pożyczkowych przez banki

Poza prowadzeniem rachunków bankowych, a w tym rachunków oszczędnościowych i rachunków wkładów oraz lokat terminowych, banki starały się pozyskać fundusze pożyczkowe z innych źródeł, tak w celu ograniczenia zależności od pewnego rodzaju klientów, jak i uzupełnienia brakujących środków. Do szeroko rozpowszechnionych metod pozyskiwania środków należało emitowanie bonów oszczędnościowych (choć nie zawsze zawierały w nazwie to określenie) służących do gromadzenia drobnych wkładów. Bony te oferowane były w formach na okaziciela i imiennych, a wiele banków propagowało instrumenty o rosnącej stopie procentowej, w zależności od terminu wypłacenia depozytu, czyli premiujące dłuższe przechowywanie oszczędności.

Natomiast mimo pewnych prób emisji nie rozpowszechniły się certyfikaty depozytowe, stanowiące w krajach rozwiniętych jeden z podstawowych instrumentów rynku pieniężnego. Być może przyczyną tego stanu rzeczy był wysoki zasób płynnych środków w największych bankach oraz rozwinięty rynek lokat międzybankowych.

Najważniejszym źródłem, jak i miejscem zagospodarowania chwilowo wolnych środków, był jednak rynek międzybankowy.

3.4. Polityka kredytowa

W gospodarce rynkowej banki handlowe spełniają misję pośredników finansowych, uważa się je bowiem za wyspecjalizowane instytucje, które najlepiej potrafią zarządzać ryzykiem związanym z zapewnieniem odpowiedniej płynności i terminowości wypłaty przyjętych depozytów i udzielonych kredytów. W latach 1990-1993 występowała skłonność do przerzucania ryzyka na inne podmioty, np. ryzyka jakości kredytów na właścicieli banków, czyli akcjonariuszy (także w przypadku banków stanowiących własność Skarbu Państwa), jak też częściowo kredytobiorców i deponentów, podobnie było z zarządzaniem ryzykiem stopy procentowej, choć w przypadku niektórych depozytów terminowych (w walutach obcych) nie zawsze istniała taka możliwość⁷⁷.

3.4.1. Rodzaje udzielanych kredytów

Kredytowanie działalności gospodarczej stanowi jedno z najważniejszych funkcji systemu bankowego. W Polsce kredyty są, mimo rozwoju rynku kapitałowego w ostatnich latach, podstawowym źródłem funduszy na finansowanie inwestycji i bieżącej działalności operacyjnej przedsiębiorstw, a trakcie ostatnich lat kredyty dla gospodarstw domowych stały się także czynnikiem przyspieszającym wzrost poziomu spożycia.

3.4.1.1. Kredytowanie działalności gospodarczej i inwestycji

Banki oferują bardzo wiele rodzajów kredytów. Najbardziej rozpowszechnione wśród nich są:

- kredyt krótkoterminowy na finansowanie środków obrotowych,
- kredyty na inwestycje centralne,
- kredyty inwestycyjne (w tym na budownictwo mieszkaniowe)⁷⁸.

W trakcie ostatnich kilku lat doszło do pewnych zmian w strukturze udzielonych kredytów. Zmalał mianowicie udział kredytów na terminy do 1 roku (z 56% w końcu 1991 r. do 43,7% w końcu 1995 r.), a wzrósł udział kredytów na okresy dłuższe tj. od 1 roku do 5 lat i powyżej.

W kredytach na długie terminy znaczny udział mają kredyty na inwestycje centralne oraz kredyty mieszkaniowe. Kredyty, które w największym stopniu służą do finansowania inwestycji własnych przedsiębiorstw — to przypuszczalnie głównie kredyty udzielane na okres 1 do 5 lat.

⁷⁷ W formie stosowania zmiennej stopy procentowej od wszystkich rodzajów kredytów i wkładów.

⁷⁸ W przeszłości rodzaje kredytów określały przepisy wydawane przez Radę Ministrów, zob. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 26 listopada 1982 r. o Ogólnych zasadach udzielania kredytów przez banki, Dz.U. z 1982 r., Nr 43, poz. 293.

Tabela 16

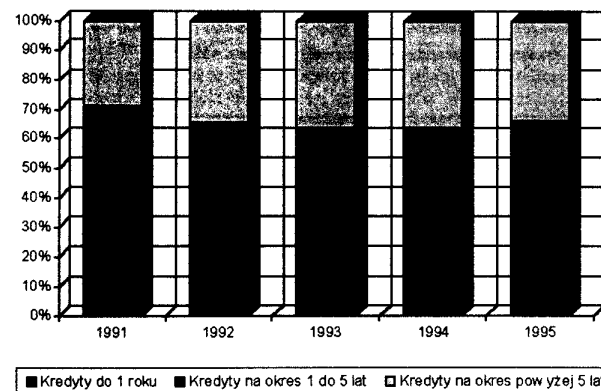
Udziały kredytów na różne terminy i dla podmiotów państwowych w całości kredytów udzielanych przez banki w latach 1991-1995

Rok	Udział kredytów do 1 roku	Udział kredytów na okres 1 do 5 lat	Udział kredytów na okres powyżej 5 lat	Udział kredytów dla podmiotów państwowych
1991	56,0%	15,2%	28,8%	66,0%
1992	48,6%	17,3%	34,1%	62,4%
1993	45,9%	18,1%	35,9%	58,0%
1994	43,5%	20,2%	36,3%	54,5%
1995	43,7%	22,5%	33,8%	48,2%

Źródło: NBP

Rysunek nr 21

Struktura terminowa kredytów ogółem w latach 1991-1995

Formą kredytowania, która powoli zdobywa sobie uznanie w Polsce jest kredyt w rachunku bieżącym (ang. *overdraft*), przyznawany jak dotąd przez niektóre banki tylko pierwszorzędnym klientom. Oczywiście bank określa limit wykorzystania tego kredytu oraz formę i warunki spłaty. Wydaje się, że ta forma kredytowania, tak powszechna w krajach rozwiniętych, wkrótce uzyska również popularność w polskim systemie bankowym.

3.4.1.2. Kredyty dla gospodarstw domowych

Wśród gospodarstw domowych powoli stają się popularne w ostatnim okresie kredyty konsumpcyjne. Wcześniejszych latach ten rodzaj kredytu był mało dostępny ze względu na ogólnie narzucone ograniczenia. Niemniej jednak z powodu zanizonej stopy procentowej cieszył się dużym zainteresowaniem.

Kredyt konsumpcyjny dla gospodarstw domowych zaczął się ponownie rozwijać w 1990 r. Wciąż niewielka rola tego kredytu w latach 1990-1992 wynikała, jak się wydaje z kilku przyczyn:

- początkowo zbyt wysokiej stopy procentowej, której obawiały się gospodarstwa domowe (mając na uwadze m.in. poziom przyszłych dochodów oraz możliwości spłaty zadłużenia),
- braku przygotowania banków do udzielania tego typu kredytu,
- kłopotów w nawiązaniu bliskich kontaktów między bankami a firmami handlowymi.

Dynamika kredytu konsumpcyjnego była nominalnie dość wysoka, ale w latach 1991-1992 realnie nastąpił spadek zadłużenia (por. Tabela 14).

Tabela 17

Kredyty dla gospodarstw domowych w latach 1990-1995

Rok	Udział kredytu dla gospodarstw domowych w kredycie ogółem	Realna dynamika kredytu dla gospodarstw domowych
1990	5,0%	
1991	4,7%	-11,4%
1992	4,8%	-8,4%
1993	6,8%	37,1%
1994	8,0%	14,7%
1995	10,0%	30,1%

Szybki wzrost popularności kredytów konsumpcyjnych nastąpił w 1993 r., a jedną z podstawowych przyczyn był popyt na towary trwałego użytku, wywołany obawą przed wzrostem cen po wprowadzeniu podatku od wartości dodanej (VAT). Realnie zadłużenie gospodarstw domowych wzrosło aż o 37%. Po raz drugi podobna dynamika kredytów dla gospodarstw domowych wystąpiła w 1995 r. Inną przyczyną wzrostu zapotrzebowania na kredyt była poprawa sytuacji gospodarczej i wzrost dochodów, powodujący z jednej strony zwiększone możliwości nabywcze, a z drugiej oczekiwania dalszego wzrostu dochodów w przyszłości, ułatwiające spłaty zaciąganych kredytów. Ponadto, gospodarstwa domowe chciały skorzystać z możliwości podniesienia standardu życia, bez czekania na nagromadzenie odpowiednich do tego celu oszczędności.

Wydaje się, że wykazywane w statystyce bankowej kredyty dla gospodarstw domowych nie obejmują całości udzielonych tej grupie klientów kredytów. Znaczna część kredytów o charakterze konsumpcyjnym jest udzielana albo za pośrednictwem przedsiębiorstw handlowych, albo przy bliskiej współpracy tych przedsiębiorstw z bankami. Dotyczy to przede wszystkim kredytów na zakup dóbr trwałego użytku, zwłaszcza samochodów, które w sprawozdaniach banków traktowane mogą być jako kredyty dla podmiotów gospodarczych.

Najprostszą formą kredytu dla gospodarstw domowych jest kredyt gotówkowy na dowolny cel, przy przyznawaniu którego nie jest wymagane określenie celu wykorzystania środków pieniężnych.

Posiadacze kont osobistych w niektórych bankach (np. klienci PKO BP, Pekao SA) mogą korzystać z kredytu, którego kwota jest uzależniona od uzyskiwanych dochodów oraz okresu posiadania rachunku. Dopuszczalne jest też krótkotrwale wystąpienie ujemnego salda rachunku, choć do niedawna debet groził natychmiastowym zamknięciem rachunku i dotkliwymi odsetkami karnymi.

Wiele banków oferuje tzw. kredyty lombardowe, udzielane pod zastaw zablokowanych środków na rachunkach, książeczek oszczędnościowych, kosztowności czy papierów wartościowych.

Coraz większą popularność w ostatnich latach zdobywały kredyty na zakup towarów trwałego użytkowania. Dotyczy to kredytów przekraczających pewną minimalną kwotę, a których okres spłaty może sięgać 2 lat. Banki wymagają zwykle dokładnych informacji o dochodach wnioskodawcy, przyjmując zwykle jako zabezpieczenie zastaw bankowy na zakupionym towarze. Szczególnie aktywne były banki oferujące kredyty na zakup samochodów, sprzętu gospodarstwa domowego, czy mebli. Przy przyznawaniu tych kredytów banki często blisko współpracują z przedsiębiorstwem handlowym, a zapłata za towar następuje ze środków z kredytu udzielanego w formie bezgotówkowej.

W okresie szybkiego wzrostu notowań akcji na Giełdzie Papierów Wartościowych występowało duże zapotrzebowanie na kredyt na zakup akcji. Niektóre banki udzielały specjalnych kredytów na ten cel, pod zastaw nabywanych papierów, ale przyjmując jako zabezpieczenie tylko 30% do 50% rynkowej wartości tych papierów. Występowała bowiem groźba załamania się rynku i szybkiego spadku notowań, co stwarzało niebezpieczeństwo poważnych strat dla banków.

W 1990 r. kredyty mieszkaniowe były udzielane na specjalnych warunkach: stopa procentowa została ustalona na początku roku na 115% w skali rocznej, z czego — dla złagodzenia ciężaru wyższych odsetek — część z nich (60%) była kapitalizowana. Kredytobiorca pokrywał tylko odsetki w wysokości 8%, natomiast pozostałe 32% obciążało budżet państwa. Taki system obowiązywał do końca marca 1992 r.

W 1992 r. wprowadzono w życie system kredytów hipotecznych. Uzyskanie kredytu na zakup mieszkania lub domu w tym systemie zostało ściśle powiązane z wysokością wynagrodzeń potencjalnych klientów:

- maksymalna wysokość kredytu może stanowić równowartość 36 miesięcznych wynagrodzeń kredytobiorcy,
- miesięczna spłata kapitału z odsetkami nie może przekraczać 25% przychodów pieniężnych gospodarstwa domowego.

Stopa procentowa jest zmienna, ustalona jako 110% wysokości stopy kredytu refinansowego, przy czym część spłaty odsetek może być odroczone, a spłata jest realizowana przez budżet państwa⁷⁹.

Mieszkanie lub dom może stanowić zabezpieczenie tego kredytu udzielanego na długi okres. Najważniejsze w tej kwestii było przyjęcie zasady, że przedmiotem zastawu może być również spółdzielcze prawo do mieszkania (czyli tzw. mieszkania własnościowego)⁸⁰. Własność spółdzielcza jest ze swej natury ograniczona, bo choć mieszkania podlegają prawu dziedziczenia lub mogą stanowić przedmiot obrotu rynkowego, to jednak muszą tę transakcję zaaprobować władze spółdzielni.

Początkowe zainteresowanie kredytami hipotecznymi było dość słabe z uwagi na wysokie koszty odsetek wpływające z jednej strony na koszt nabywanego mieszkania, a z drugiej obciążające spłaty kredytu hipotecznego. Dopiero pod koniec 1992 r. popyt na te kredyty w Powszechnej Kasie Oszczędności — głównym kredytodawcy — stał się dostrzegalny; w trakcie II półrocza napłynęło ok. 4 tysięcy wniosków o kredyt hipoteczny.

Kredyt hipoteczny może być uzupełniony kredytem komercyjnym na budowę budynku mieszkalnego na sprzedaż albo na własne potrzeby mieszkaniowe.

Z inicjatywy Ministerstwa Budownictwa zostały przygotowane nowe przepisy, mające na celu rozwój budownictwa mieszkaniowego⁸¹. Przewidują one stworzenie

⁷⁹ Zob. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16 maja 1994 r. w sprawie zasad i trybu wykupienia w 1994 r. należności banków z tytułu odsetek od kredytów mieszkaniowych oraz sposobu rozliczeń z tego tytułu (Dz. U. z 1994 r., Nr 61, poz. 256).

⁸⁰ Zob. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o zmianie ustawy — Kodeks Cywilny — o księgach wieczystych i hipotece, Prawo Spółdzielcze, Kodeks postępowania cywilnego, Prawo lokalowe (Dz. U. z 1991 r., Nr 115, poz. 496) oraz Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 marca 1992 r. w sprawie wykonania przepisów ustawy o księgach wieczystych i hipotece (Dz. U. z 1992 r., Nr 29, poz. 128).

⁸¹ Zob. Ustawa z dnia 26 października 1995 r. w niektórych formach popierania budownictwa mieszkaniowego oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz. U. Nr 133, poz. 654).

systemu finansowania i kredytowania budowy mieszkań, opartego początkowo o dotację budżetową, a później o gromadzone oszczędności celowe. Nowe rozwiązania zawierają propozycję utworzenia systemu tzw. Kas Mieszkaniowych (w ramach działających banków) i Krajowego Funduszu Mieszkaniowego (w ramach BGK). Fundusz zajmować się ma gromadzeniem i następnie przeznaczaniem na kredyty środków pochodzących z wkładów, dotacji i emitowanych własnych papierów wartościowych.

Osoby, które będą oszczędzać na cele mieszkaniowe w systemie kontraktowym, uzyskają ulgę w podatku dochodowym (wyплаты będą traktowane analogicznie jak wydatki na cele mieszkaniowe). Po 3 latach oszczędzania deponenci uzyskają prawo do kredytu w wysokości 150% zaoszczędzonej kwoty wraz z naliczonymi odsetkami. Kredyt nie powinien przekroczyć 50% kosztów budowy mieszkania. Spłata kredytu powinna nastąpić w okresie 20 do 30 lat, w miesięcznych ratach.

Projekt zakłada, że stopy procentowe od kredytów kontraktowych będą niższe od stóp rynkowych, co będzie możliwe do osiągnięcia dzięki zaniechaniu poboru podatku dochodowego od tego typu działalności, obniżonej stopie procentowej płaconej za oszczędności gromadzone w systemie kontraktowym oraz nieodprowadzaniu rezerw obowiązkowych od gromadzonych na ten cel depozytów.

Wkłady celowe gromadzone w systemie Kas Mieszkaniowych będą posiadały pełną gwarancję ze strony Krajowego Funduszu Mieszkaniowego.

3.4.2. Kredyt dyskontowy

W 1990 r. ponownie wprowadzono w życie, o czym już wspomniano wcześniej, weksle handlowe i kredyt dyskontowy. Na koniec stycznia 1990 r. suma zdyskontowanych weksli w portfelu aktywów banków wynosiła tylko 55 mld PLN, a pod koniec roku — ponad 11 bln PLN (stanowiło to 8,6% całej sumy kredytu udzielonego podmiotom gospodarczym). W 1992 r. kredyt dyskontowy, pomimo że w dalszym ciągu traktowany preferencyjnie, szybko tracił na znaczeniu. Wydaje się, że główną przyczyną tego faktu była niechęć podmiotów gospodarczych do posługiwania się wekslem, który zmusza do zachowywania dyscypliny płatniczej. Natomiast przedsiębiorstwa starały się raczej unikać możliwości postawienia ich w sytuacji przymusowej, preferując wygodniejsze zadłużanie się u partnerów gospodarczych przeważnie dostawców.

Podstawowym celem przywrócenia obrotu wekslowego było ograniczenie zjawiska tzw. zatorów płatniczych, tj. narastania wielkości przeterminowanych należności i zobowiązań w przedsiębiorstwach, co prowadziło do powstania łańcucha wzajemnie uzależnionych dłużników i wierzycieli, którzy nie dysponowali środkami płynnymi. Liczono na to, że przywrócenie obrotu wekslowego zdyscyplinuje rozliczenia między przedsiębiorstwami i pozwoli wykręć źródła permanentnych zakłóceń płatniczych w gospodarce. Jednak większość kredytu wekslowego udzielonego przez banki dotyczyła weksli rolnych, dyskontowanych na uprzywilejowanych zasadach, a tylko niewielka część mogła przyczynić się do rzeczywistego ograniczenia tych tzw. zatorów płatniczych.

3.4.3. Kredyty dewizowe

Wśród innych form kredytu należy wymienić tzw. kredyt dewizowy. Pod tą nazwą kryją się co najmniej dwie kategorie kredytu.

Pierwszą z nich jest kredyt udzielany przez krajowe banki z własnych środków w złotych, ale indeksowany w relacji do zmian kursu złotego do określonej waluty. W takim przypadku ryzyko kursowe ponosi wyłącznie kredytobiorca. W ostatnich niektórych latach koszt takiego kredytu zbliża się, po uwzględnieniu postępującej deprecjacji złotego, do kosztu zwykłego kredytu w złotych.

Drugim rodzajem kredytów dewizowych są kredyty, przy których krajowe banki działają tylko jako pośrednicy, dysponując środkami z kredytów udzielonych przez instytucje zagraniczne. Kredyty te pochodzą z banków zagranicznych lub instytucji międzynarodowych, jak np. Europejski Bank Inwestycyjny, EBOR, IFC, Bank Światowy, Polsko-Amerykański Fundusz Przedsiębiorczości, które dokładnie określają cele, na jakie takie kredyty mogą być przeznaczone oraz warunki ich udzielenia.

Z reguły kredyty dewizowe są przeznaczane na cele inwestycyjne, głównie związane z rozbudową potencjału produkcyjnego nakierowanego na eksport. Często jednak kredyty dewizowe wykorzystuje się jako źródło finansowania krótkoterminowego, np. zakupu surowców i materiałów za granicą.

Wielkość udzielonego kredytu dewizowego jest w skali całego systemu bankowego niewielka, nie przekracza 10% całości udzielonych kredytów. Natomiast występujące znaczne różnice między poszczególnymi bankami w skali udzielonych kredytów dewizowych spowodowane są tym, że kilka banków specjalizuje się w tego rodzaju działalności (np. Bank Rozwoju Eksportu, Bank Handlowy, Bank Pekao).

W 1995 r., wraz ze zmianą mechanizmu ustalania kursu złotego oraz względnej aprecjacji złotego do walut obcych popyt na kredyty w obcych walutach silnie wzrósł. Z kolei banki stały się mniej skłonne do oferowania kredytów dewizowych, ze względu na znacznie niższe marże realizowane na sprzedaży tego typu produktów.

3.4.4. Finansowanie inwestycji centralnych

Inwestycje tzw. centralne, to znaczy te, o podjęciu których decyzje podejmował w przeszłości rząd, polegały na wyznaczeniu projektów dotyczących poniesienia określonych nakładów na przedsięwzięcia w zakresie rozbudowy infrastruktury lub produkcji surowców energetycznych⁸². Inwestycje te są finansowane kredytem refinansowym udzielanym przez NBP, zaś w budżecie państwa przeznaczają się odpowiednie środki na poręczenie ich. Banki komercyjne natomiast udzielają takiego kredytu jako długoterminowego, przy czym odsetki nie są spłacane w okresie karencji lecz są kapitalizowane, a kapitał podlega spłacie dopiero po ukończeniu inwestycji.

Banki uzyskują z tego tytułu dochód w postaci kilkuprocentowej prowizji. Finansowanie inwestycji centralnych skupione jest w kilku bankach „9”. Kredyty te

⁸² Inwestycje centralne, o których tu mówimy — są czym innym niż inwestycje nazywane centralnymi w ustawie Prawo Budżetowe

były objęte gwarancjami rządowymi, a obecnie rząd poręcza bankom ich spłatę. W przypadku opóźnienia spłat przez kredytobiorcę, spłata zaległych rat następuje z budżetu centralnego.

3.4.5. Banki a sektor prywatny

Do 1990 r. kredyty udzielone dla sektora prywatnego były prawie wyłącznie przeznaczone dla rolników, ewentualnie na rzecz zakładów rzemieślniczych. Udzielały ich głównie banki spółdzielcze. Od 1990 r. banki dość chętnie kredytują firmy prywatne, podejmują jednak wnikliwe badanie ich sytuacji finansowej. Analizują dokładnie przedstawione im projekty, zwłaszcza szanse zbytu produkowanych towarów i usług na rynku, oraz kompetencje zawodowe i doświadczenie osób kierujących przedsiębiorstwem.

Natomiast w przyznawaniu kredytów dla nowo zakładanych przedsiębiorstw prywatnych banki wykazują dużo ostrożności, często wymagają przy tym solidnych zabezpieczeń, przeważnie przekraczających znacznie wartość kredytu z odsetkami.

Można zauważyć, że w 1990 r. nastąpił przełom w stosunku banków do prywatnych klientów. Przyczyniło się do tego w dużej mierze postępowanie banku centralnego, którego prezes zalecił bankom państwowym osiągnięcie 50% przyrostu kredytów firmom prywatnym.⁸³

Po kilkuletniej obserwacji można było zauważyć, że kredytowanie podmiotów prywatnych wiąże się z wysokim ryzykiem. Znaczna część kredytobiorców prywatnych nie potrafiła sprostać wymaganiom rynku i straciła zdolność kredytową⁸⁴. Banki poniosły pewne straty, wiążące się często z niesolidnością kredytobiorców, niską wartością rynkową przyjętych zabezpieczeń, powolnością sądowego postępowania egzekucyjnego, czy wreszcie mało skuteczną windykacją należności przez komorników sądowych. Jednocześnie jednak przeciętna wielkość kredytu dla prywatnego podmiotu była wielokrotnie niższa niż dla podmiotu państwowego, w związku z tym potencjalne straty nie stanowiły takiego zagrożenia w dużych bankach, znajdujących się w posiadaniu Skarbu Państwa.

3.4.6. Ocena zdolności kredytowej podmiotów gospodarczych

Badanie zdolności kredytowej polega na analizowaniu prawdopodobieństwa wywiązania się kredytobiorcy z warunków umowy kredytowej, spłaty rat kapitału i odsetek w ustalonych terminach. Do oceny tej zdolności wykorzystuje się analizy sytuacji ekonomicznej i finansowej — rentowności przedsiębiorstwa, struktury jego aktywów i kapitału, płynności finansowej, perspektyw zbytu wyrobów i usług,

⁸³ Udział kredytów dla podmiotów prywatnych pod koniec 1995 r. nie przekraczał 40% (wyłączone kredyty na budownictwo mieszkaniowe, dawniej zaliczane do sektora uspołecznionego).

⁸⁴ Do częstych przyczyn niewypłacalności prywatnych przedsiębiorstw należały: przeinwestowanie, brak zbytu na produkowane towary, zbyt wysoki poziom należności od odbiorców i występowanie opóźnień w ich spłacie, nadmierne zapasy materiałów i gotowych wyrobów.

możliwości rozwojowych. Ocenia się również działalność kierownictwa przedsiębiorstwa. Utratę zdolności kredytowej powoduje nie tylko zaprzestanie czy opóźnienia w spłacie kredytu, ale także zaleganie ze spłatą podatków czy zobowiązań wobec partnerów.

Bardzo wiele nauczonego się w bankach w okresie przygotowań do restrukturyzacji zadłużenia, gdy powstały wyspecjalizowane departamenty trudnych kredytów i rozpoczęto analizę sytuacji kredytobiorców podlegających tym jednostkom organizacyjnym oraz po wprowadzaniu w życie Ustawy o restrukturyzacji finansowej⁸⁵.

Bank ma prawo, zgodnie z Prawem Bankowym, żądać od kredytobiorcy złożenia odpowiednich dokumentów i udzielenia informacji niezbędnych dla dokonania oceny zdolności do terminowej spłaty kredytu wraz z odsetkami. Podstawowymi źródłami danych dla banków są dane bilansowe — obecne i przewidywane, rachunek wyników oraz często rachunek przepływu środków pieniężnych⁸⁶. Ponadto w wymaganiach banków mieszczą się informacje o statusie prawnym firmy, jej wewnętrznych przepisach, co obejmuje statut dla spółki akcyjnej, wyciąg z rejestru sądowego spółek, umowę spółki (w przypadku spółek cywilnych), wyciąg z rejestru przedsiębiorstw itp. Banki żądają często oświadczeń o stanie zobowiązań kredytobiorcy w stosunku do innych banków. Od kilku lat wiele banków interesuje się stanem zamówień na produkty i usługi dostarczane przez kredytobiorcę.

Szczegółowe metody badania zdolności kredytowej potencjalnego klienta zależą od wielu czynników, a m.in. od rodzaju firmy składającej wniosek, celu wykorzystania kredytu (czy dotyczyłoby to finansowania zapasów, inwestycji czy modernizacji, zakupu wyposażenia, środków transportu itd.), a także okresu spłaty, wysokości wnioskowanego kredytu, oferowanych zabezpieczeń, wyników dotychczasowej współpracy z bankiem.

W ostatnich latach widoczny był postępujący wzrost liczby podmiotów z utraconą zdolnością kredytową, czyli według ocen banków będących ich kredytodawcami, nie gwarantujących terminowej spłaty rat wraz z odsetkami. Wzrost liczby takich podmiotów wynikał tak z trudności ze zbytem, jak i braku umiejętności przystosowania się do nowych warunków gospodarowania. Wśród podmiotów, które utraciły zdolność kredytową, znajdowały się przedsiębiorstwa państwowe i firmy prywatne. Dane o liczbie przedsiębiorstw, które nie posiadały zdolności kredytowej w ostatnich latach, przedstawia tabela 18 oraz rysunek nr 22.

Liczba przedsiębiorstw, które w latach 1990-1993 nie gwarantowały spłaty kredytów, rosła niepokojąco szybko. Szczególnie szybki wzrost nastąpił w 1991 r. W porównaniu z liczbą przedsiębiorstw nie posiadających zdolności kredytowej na koniec 1990 r. najszybciej pogarszało się położenie przedsiębiorstw rolnych, a następnie przemysłowych. W 1992 r. tempo przyrostu podmiotów nie dysponujących w ocenie banków zdolnością kredytową obniżyło się, co dotyczyło przedsiębiorstw

⁸⁵ Szerzej na ten temat w rozdziale 5.

⁸⁶ Zazwyczaj banki wymagają przesyłania sprawozdań analogicznych jakie wynikają z obowiązków statystycznych dla Głównego Urzędu Statystycznego, czyli formularzy F01 i F02.

Tabela 18

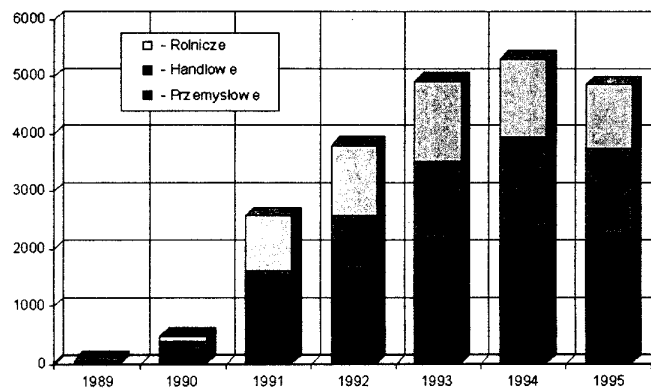
Liczba przedsiębiorstw nie posiadających zdolności kredytowej na koniec 1989-1995

Liczba przedsiębiorstw	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Ogółem	88	584	2 880	4 448	5 764	6 221	5 683
w tym: przemysłowe	21	247	1 077	1 671	2 203	2 384	2 271
— handlowe	7	138	529	908	1 322	1 554	1 483
— rolnicze	40	90	965	1 236	1 383	1 372	1 104

Uwagi: Na podstawie informacji największych banków.

Rysunek 22

Liczba przedsiębiorstw bez zdolności kredytowej

Źródło: Biuletyn informacyjny NBP za lata 1990-1995.

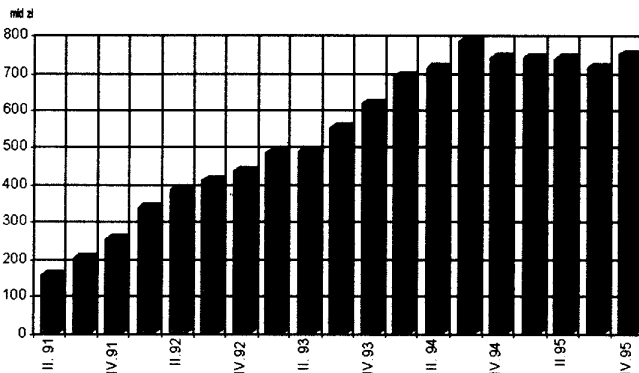
przemysłowych i rolnych, natomiast znacznie gorsze wyniki wykazały przedsiębiorstwa handlowe.

W 1993 r. można było zauważyć spadek tempa wzrostu liczby przedsiębiorstw nie posiadających zdolności kredytowej, co można byłoby uznać za świadectwo stabilizowania się sytuacji gospodarczej kraju. Było to wynikiem odzyskiwania zdolności kredytowej przez dłużników, którzy mieli trudności od niedawna, na skutek spłacenia przez nich kredytów dzięki zwiększeniu sprzedaży na rynku krajowym lub zagranicznym. Natomiast dalej pogarszała się sytuacja przedsiębiorstw, które znajdowały

się w złej sytuacji od dłuższego czasu, to jest od lat 1990 i 1991⁸⁷. Świadomość, że ci kredytobiorcy stanowili największe obciążenie dla banków była podstawą do podjęcia inicjatywy w kierunku restrukturyzacji tych kredytów.

Rysunek 23

**Zadłużenie przedsiębiorstw nie posiadających zdolności kredytowej
w poszczególnych kwartałach lat 1991-1995, w mld PLN**

3.4.7. Prawne formy zabezpieczania kredytów⁸⁸

Do niedawna głównymi klientami banków były przedsiębiorstwa państwowe, stąd dla większości pracowników banków sprawa zabezpieczeń kredytów była nowa i nieznana.

W polskiej praktyce bankowej stosuje się najczęściej zabezpieczenia na podstawie art. 1025 kodeksu cywilnego oraz art. 30 i 31 Prawa Bankowego. Dają one bankom uprawnienia do przejmowania wpływów z rachunku bieżącego kredytobiorcy. Ponadto, do często używanych form zabezpieczeń prawnych udzielanych kredytów należą: zastaw przedmiotów ruchomych (na podstawie art. 307 kodeksu cywilnego), gwarancje (art. 876 do 887 kodeksu cywilnego), przypisanie długów i zastaw nieruchomości (hipoteka), a także przewłaszczenie. Zastaw nieruchomości nie może jednak dotyczyć przedsiębiorstw państwowych, które przeważnie nie mają uregulowanych praw

⁸⁷ Zob. na ten temat: Pietruszyńska, K., *Zdolność kredytowa podmiotów gospodarczych, przyczyny jej utraty i odzyskiwania (okres 1990-1992)*, Bank i Kredyt 1993, Nr 4.

⁸⁸ Zob. na ten temat: Heropolińska, I., Borowska, E.: *Kredyty i gwarancje bankowe*, Twigger, Warszawa 1993.

własności. Stosowanie zabezpieczenia hipotecznego jest też utrudnione z względu na jego wysokie koszty oraz długi okres dochodzenia roszczeń przez wierzycieli, który powoduje, że mimo popularności w wielu krajach w Polsce rozpowszechnia się dość powoli. Innym problemem jest to, że w momencie upadłości kredytobiorcy występuje tzw. hipoteka przymusowa — czyli stosowane są preferencje dla roszczeń Skarbu Państwa (należności podatkowe i z tytułu składek na ubezpieczenie społeczne), przed zobowiązaniami dłużnika wobec dostawców i banków, niezależnie od wpisów w księgach wieczystych.

Stąd najchętniej przyjmowane są jako zabezpieczenia hipoteczne niezabudowane działki budowlane, działki użytkowe i rekreacyjne, budynki niemieszkalne, tzn. warsztaty, magazyny itp., czyli obiekty łatwo zbywalne i nie powodujące kłopotów związanych z obecnością lokatorów.

Natomiast w przypadku kredytów dla podmiotów, które nie mogą ustanowić zabezpieczenia hipotecznego stosuje się weksle gwarancyjne lub weksle in blanco z poręką osób trzecich. Dotyczyć to może stosunkowo niewielkich kwot kredytów, o ile podmiotem poręczającym nie jest przedsiębiorstwo lub inny bank. Banki udzielają chętnie kredytu pod to zabezpieczenie, gdy gwarantami są np. udziałowcy spółki, dysponujący wartościowym majątkiem osobistym. Poza tym banki przyjmują tę formę zabezpieczenia od klientów dobrze znanych i o ustabilizowanej sytuacji finansowej.

Duże możliwości korzystania z kredytów bankowych mają kredytobiorcy oferujący na zabezpieczenie środki zablokowane na rachunkach bankowych. Blokowane mogą być wkłady w złotych czy walutach obcych, a banki traktują je jako zabezpieczenia najbardziej dogodne i pewne. Od 1992 r. banki zaczęły proponować krótkoterminowe pożyczki lombardowe na cele konsumpcyjne, pod zastaw zablokowanych środków pieniężnych (wkładów i lokat terminowych, książeczek oszczędnościowych i przedmiotów wartościowych).

Jak wynika z obserwacji banki preferują, jako zabezpieczenie, gwarancje innych banków, choć dla banku udzielającego gwarancji nie stanowi to źródła wysokich dochodów.

3.4.8. Gwarancje, poręczenia, ubezpieczenia kredytów

Prawo Bankowe uprawnia banki do udzielania klientom gwarancji wobec zaciąganych w innych instytucjach kredytowych pożyczek, a także do korzystania z gwarancji innych osób prawnych oraz ubezpieczenia się od ryzyka.

Udzielanie gwarancji bankowych jest, jak dotąd, mało rozpowszechnione i stosuje się je często w odniesieniu do transakcji z zagranicą, ale partnerzy zagraniczni i to nie wszyscy, honorują zwykle gwarancje tylko kilku znanych banków — Banku Handlowego SA, Banku Polska Kasa Opieki SA i ewentualnie Banku Rozwoju Eksportu. Początkowo gwarancje udzielone klientom stanowiły w bankach niewiele, w porównaniu do wartości udzielonych kredytów, choć znacznie większy udział zdarza się w bankach zaangażowanych w sferę rozliczeń z zagranicą. Bardziej zaangażowane

w udzielanie gwarancji są banki zagraniczne działające w Polsce. Czerpią one stąd znaczną część swych dochodów.

Jak wcześniej wspomniano, Bank Gospodarstwa Krajowego zarządza funduszem gwarancji kredytowych dla drobnych i średnich przedsiębiorstw.

Z kolei ubezpieczenia kredytów zostały wprowadzone w odniesieniu do kredytów zaciąganych przez prywatne podmioty gospodarcze, a zwłaszcza gospodarstwa domowe. Zapoczątkowały je nowo powstałe spółki ubezpieczeniowe, gdyż dotychczas działające organizacje ubezpieczeniowe, dominujące nad rynkiem, tj. PZU i Warta, nie były skłonne podejmować takiego ryzyka (wyjątek stanowiły jedynie ubezpieczenia związane z handlem zagranicznym).

Usługi ubezpieczenia kredytów są — jak dotąd — dość drogie, ponieważ firmy ubezpieczeniowe nie mają jeszcze doświadczenia w ocenie poziomu ponoszonego ryzyka. Od 1994 r. większego znaczenia nabiera działalność Korporacji Ubezpieczeń Kredytów Eksportowych, udzielającej gwarancji dla eksporterów i banków.

3.5. Polityka stopy procentowej banków

Polskie banki stosują w praktyce zmienną stopę procentową, a klauzula pozwalająca na zmianę wysokości odsetek w trakcie trwania umowy o wkład, czy podczas wykorzystywania i spłaty kredytu, stanowi zwyczajowy element umów⁸⁹. Umowy zawierają także warunki zmiany stopy procentowej — „konkretne okoliczności, od jakich zmiana ta jest uzależniona”. Najdogodniejszą dla banków formą określenia takiej okoliczności jest wskazanie zewnętrznej stopy odniesienia, ale nie stanowi to warunku wystarczającego dla dokonania takich zmian. Dotychczas stopą referencyjną była przeważnie stopa kredytu refinansowego albo redyskontowego NBP. Pojawiają się opinie, że może wygodniej byłoby się posługiwać stopą procentową od depozytów międzybankowych (tzw. WIBOR) z ustalonym narzutem, rewidując stopę procentową w umowach kredytowych co pewien z góry określony okres.

Banki traktowały stopę kredytu refinansowego jako oficjalną prognozę inflacji sporządzoną przez bank centralny, na podstawie posiadanych przezeń najlepszych informacji o gospodarce i realizowanej polityce pieniężnej. Ustalając więc swoje stopy na jej podstawie, miały nadzieję na zachowanie realnie dodatniego ich poziomu, zwalniając się jednocześnie z obowiązku samodzielnego przygotowywania prognoz rozwoju sytuacji pieniężnej⁹⁰.

⁸⁹ Orzeczenie Sądu Najwyższego nałożyło na banki obowiązek dokładnego określenia w umowach warunków, na jakich może ulec zmianie wysokość stopy procentowej w okresie obowiązywania umowy. Zob. na ten temat: *Sąd Najwyższy o regulaminach bankowych oraz o zmiennej stopie oprocentowania*, w: Firma nr 78, z dnia 7 sierpnia 1992. (na podstawie uzasadnienia uchwały Sądu Najwyższego z dnia 22 maja 1992 r. OSNCP 1992 r. z.1, poz.1), *Wokół regulaminów bankowych. Postanowienie siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 24 września 1993 r. Prawo Bankowe ...* nr 1 1994

⁹⁰ W latach 1993-1994 banki w szerszym zakresie zaczęły korzystać w prognoz inflacji i innych wielkości ekonomicznych przygotowywanych przez niezależne ośrodki badawcze (w tym np. Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową), prognozy ekspertów oraz dokonywały własnych ocen, jak się okazywało często znacznie trafniejszych od założeń przyjmowanych do projektowania budżetu państwa.

Pod koniec 1992 r. dała się zauważyć tendencja do coraz częstszego odstępowania przez banki od ustalania poziomu i terminu zmian stóp procentowych w zależności od stóp kredytu refinansowego. Banki zaczęły w większym stopniu zwracać uwagę na koszt pozyskiwania pieniądza z rynku międzybankowego, czy dochodowości bonów skarbowych. Ponadto istotnym czynnikiem stało się postępowanie najważniejszych konkurentów, tak na rynku wkładów, jak i kredytów.

Jeden z podstawowych parametrów w gospodarce rynkowej — stopa procentowa — nie kształtował się na początku lat dziewięćdziesiątych na rynku jako rezultat gry podaży i popytu na kredyt, lecz był ustalany administracyjnie. NBP odgrywał i odgrywa w dalszym ciągu rolę decydującą o kierunku zmian, przez bardzo częste i na znaczną skalę dokonywane operacje otwartego rynku, regulujące płynność banków i stabilizujące stopy procentowe. Przy czym należy pamiętać, że polityka stóp procentowych NBP oraz dokonywane operacje otwartego rynku uwzględniały wiele czynników makroekonomicznych, tendencje w kształtowaniu się rezerw dewizowych, relacje stóp procentowych w kraju i za granicą, tendencje w zakresie stopy oszczędzania, a przede wszystkim sytuację na rynku międzybankowym.

Jak wynika z obserwacji trendów stopy kredytu refinansowego oraz stóp inflacji w ostatnich latach istniała między nimi bardzo duża zbieżność. Nieco inaczej było w ostatnich miesiącach 1990 r., gdy oczekiwana inflacja była wyższa od stopy kredytu refinansowego, jednakże realizowana wówczas polityka pieniężna miała na celu pobudzenie aktywności gospodarczej. Od początku 1991 r., dzięki mniejszej zmienności stóp inflacji udało się dość konsekwentnie utrzymać stopę kredytu refinansowego, zbliżoną do realnie dodatniej. A ponieważ banki przyjmowały stopy kredytu refinansowego za bazę odniesienia i podejmowały decyzje o zmianach swoich stóp, także o ich momencie i skali, w ślad za zmianami dokonywanymi przez NBP, stąd również stopy procentowe banków były przeważnie również realnie dodatnie.

Polityka stóp procentowych banków komercyjnych wskazuje na tendencję w kształtowaniu się kosztu pośrednictwa bankowego, czyli rozpiętości między odsetkami płaconymi za depozyty a odsetkami, którymi banki obciążały za udzielone kredyty. Dane dotyczące tych kosztów zawiera tabela 20.

Tabela 19

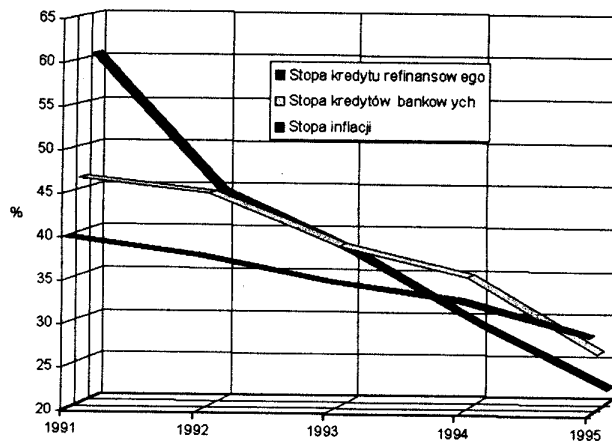
Stopy procentowe NBP i stopy procentowe od kredytów bankowych oraz stopy inflacji w latach 1990-1995

	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Stopa kredytu refinansowego (a)	55,0	40,0	38,0	35,0	33,0	29,0
Stopa kredytów bankowych (a)	57,2	46,4	44,7	38,7	35,2	26,4
Stopa inflacji (CPI) (b)	249,3	60,4	44,3	37,6	29,5	21,6

Uwagi: (a) — stopy na koniec roku,

(b) — grudzień do grudnia poprzedniego roku

Stopy procentowe kredytu refinansowego, kredytów bankowych
i stopa inflacji w latach 1991-1995

W praktyce banki stosowały stopę procentową od kredytów, której dolna granica w stosunku do najlepszych kredytobiorców była bliska stopie kredytu refinansowego, a nawet zdarzała się do 2 punktów procentowych niższa, zaś maksymalna stopa procentowa, stosowana zwłaszcza przez banki prywatne, przekraczała czasem znacznie stopę kredytu refinansowego. Dopuszczalną, ustaloną na początku 1990 r. przez Prezesa NBP, granicą stosowania stopy oprocentowania kredytów był poziom 130% stopy kredytu refinansowego. Przepis ten obowiązywał jednak krótko, do połowy 1990 r. Poziom stopy procentowej regulowany jest obecnie wyłącznie przez władze poszczególnych banków, a rozpiętość między stopami procentowymi od kredytów przekracza w różnych bankach 20 punktów procentowych.

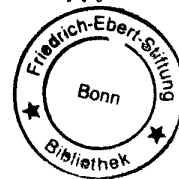
Stopy od kredytów i depozytów terminowych w latach 1991-1995 wykazywały różnokierunkowe tendencje (por. rysunek 25). W 1990 r. malejąca różnica między stopą procentową od kredytów a depozytów była wynikiem dążenia banków do pozyskania depozytów. W następnych latach stopa procentowa od depozytów 6-miesięcznych obniżała się szybciej od stopy procentowej od kredytów. Było to wynikiem zmian w strukturze depozytów banków — spadku udziału wkładów na

Stopy procentowe od kredytów i depozytów
na koniec poszczególnych kwartałów w latach 1990-1995

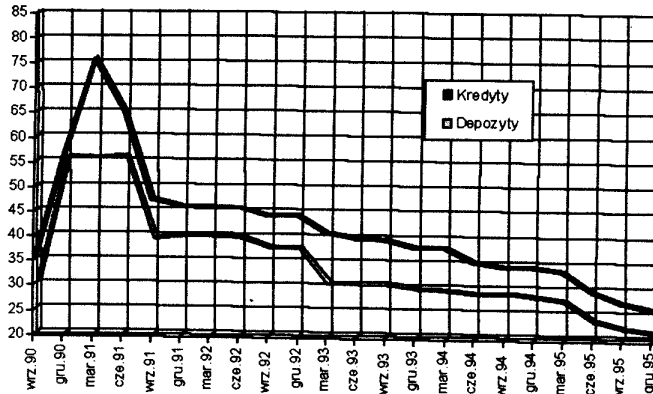
	Stopa procentowa od kredytów	Stopa procentowa od depozytów 6-miesięcznych	Różnica (w pkt. proc.)
Wrzesień 90	35,3	30,2	5,3
Grudzień 90	57,2	55,5	1,7
Marzec	76,0	55,5	20,5
Czerwiec	65,4	56,0	10,6
Wrzesień	47,6	39,2	8,4
Grudzień 91	46,4	38,8	6,6
Marzec	46,2	39,8	6,4
Czerwiec	46,1	39,7	6,4
Wrzesień	44,7	37,5	7,2
Grudzień 92	44,7	37,5	7,2
Marzec	41,1	30,5	10,6
Czerwiec	40,1	30,5	9,6
Wrzesień	39,9	30,4	9,5
Grudzień 93	38,4	29,6	8,5
Marzec	38,4	29,4	8,5
Czerwiec	35,6	28,6	6,4
Wrzesień	34,6	28,9	5,7
Grudzień 94	34,6	28,2	6,4
Marzec	33,9	27,4	6,6
Czerwiec	29,8	23,6	6,2
Wrzesień	27,3	22,0	5,3
Grudzień 95	26,4	21,1	5,3

Źródło: Biuletyn Informacyjny NBP za lata 1990-1995

najtańszych rachunkach bieżących, a stąd wzrostu kosztów funduszy pożyczkowych, które banki rekompensowały sobie obniżając poziom stóp procentowych od depozytów terminowych. W 1993 r. dodatkowym czynnikiem było zobowiązanie banków do nagromadzenia rezerw celowych na należności, co wymuszało zwiększenie marży odsetkowej, realizowanej przez silniejsze obniżanie kosztów. Pod koniec 1994 r. banki mogły wrócić do wcześniej ukształtowanej proporcji między stopami otrzymywanymi a płaconymi, dzięki temu, że zaległości w tworzeniu rezerw były już odrobione, a rynek stawał się coraz bardziej konkurencyjny.

Stopy procentowe od kredytów i depozytów 6-miesięcznych

3.6. Konkurencja międzybankowa

Najważniejszym czynnikiem wpływającym na rozwój konkurencji międzybankowej było i jest stosowanie dość liberalnych zasad tworzenia nowych instytucji kredytowych.

Banki zaczęły konkurować ze sobą w oferowaniu niektórych usług. Nie było to łatwe, gdy weźmie się pod uwagę fakt, że nowe banki zaczęły powstawać dopiero w latach 1989-1990, a banki wylonione z NBP odziedziczyły obszary działania i klientów po dawnych oddziałach wojewódzkich. Widoczna była bardzo silna specjalizacja banków i stąd przeszkody w zakresie wyboru banku przez klienta, zwłaszcza w dziedzinie wspomnianej wcześniej, obsłudze rozliczeń z zagranicą. Pierwszym przejawem konkurencji była rywalizacja o wkłady, oferowanie wyższej — chociaż często nieznacznie — stopy procentowej, lepszych warunków, szczególnie przy wyższych kwotach lokat terminowych.

Konkurencja w dziedzinie kredytów polegała np. na szybkim rozpatrywaniu wniosków o przyznanie kredytu. Nie była natomiast widoczna konkurencja w dziedzinie stopy procentowej od kredytu, z powodów, o których pisaliśmy już wcześniej. Elementem konkurencji było też wprowadzanie pewnych innowacji w formach zabezpieczania kredytów.

W ostatnich latach nasiliła się konkurencja o najlepszych kredytobiorców z grupy przedsiębiorstw. Banki skłonne są oferować im kredyty na znacznie lepszych warunkach niż dla zwykłych klientów, czy też na granicy kosztów własnych, przejmując zarazem całość obsługi klienta. Innymi elementami konkurowania jest

specjalne traktowanie klientów strategicznych — wydzielenie punktów obsługi, przydzielenie personelu, zajmującego się wyłącznie ich obsługą.

Rozbudowa sieci oddziałów banków w całym kraju również jest czynnikiem pobudzającym konkurencję. Przyczynia się do polepszenia obsługi klientów i daje możliwość wyboru banku, z jakim klient chciałby nawiązać kontakt i podjąć współpracę.

W Polsce występował problem ograniczonej dostępności usług bankowych, gdyż sieć placówek była przeważnie dość rzadka i wciąż jeden oddział banku obsługuje znacznie więcej ludzi niż w krajach rozwiniętych, choć z drugiej strony oddziały polskich banków mają przeciętnie znacznie liczniejszy personel i prowadzą do kilkuset tysięcy rachunków.

3.7. Rynek międzybankowy i jego instrumenty

Postulat konieczności rozwoju rynku międzybankowego był wysuwany przez specjalistów bankowych od początku okresu reform. Jednakże musiał upłynąć pewien czas, nim w bankach uznano konieczność powstania takiego rynku, przygotowano specjalistów i stworzono odpowiednie instrumenty.

Licznějšíe informacje o krótkoterminowych lokatach międzybankowych pojawiły się w 1990 r. Banki państwowe wykorzystywały lokaty, aby ominąć nałożone przez NBP ograniczenia wielkości udzielanych kredytów. Banki te przekazywały wolne środki do banków prywatnych nie objętych limitami. Jednakże zjawisko to zauważono bardzo szybko i lokaty międzybankowe włączono do limitów akcji kredytowej. Opóźniło to, w pewnym stopniu, rozwój rynku międzybankowego, powodując ponadto powstanie dwóch odrębnych, słabo powiązanych ze sobą, segmentów tego rynku⁹¹. Z kolei z limitów kredytowych wyłączone zostały środki lokowane przez banki państwowe w innych bankach państwowych. Ten przepis spowodował, że powstał rynek międzybankowy dla dużych banków państwowych, natomiast mniejsze banki prywatne nie posiadały do niego dostępu. Zmusiło je to do stworzenia drugiego rynku lokat międzybankowych, jednak znacznie mniej płynnego.

W 1991 r. banki zaczęły stopniowo posługiwać się krótkoterminowymi lokatami i pożyczkami na rynku międzybankowym do zarządzania płynnością, tym bardziej, że i NBP wykazywał większą aktywność w operowaniu instrumentami polityki pieniężnej. W następnym roku wielkość depozytów międzybankowych stała się już znaczna, a stopa procentowa wyznaczana na rynku depozytów mogła służyć jako miara relacji zapotrzebowania i podaży środków płynnych w systemie bankowym. Duży wpływ na sytuację na rynku międzybankowym wywierała i nadal wywiera finansowanie deficytu budżetowego w drodze emisji bonów skarbowych. W niektórych momentach poważnie obniża ono zasób płynnych środków banków i eliminuje konieczność operacji na rynku.

⁹¹ Małe banki prywatne skłonne były płacić wysokie odsetki za przyjęte lokaty od dużych banków, choć narażało je to na duże zagrożenia, wiążące się z wysokimi kosztami oraz możliwością nagłej utraty płynności w momencie zwrotu lokaty.

W latach 1990-1995 rynek lokat międzybankowych przeszedł pewną ewolucję. Początkowo lokaty międzybankowe służyły za substytut wkładów klientów, których niektóre banki wykazywały niedobór. Największy udział w lokatach w latach 1990-1991 miały środki złożone na co najmniej 3 miesiące. W późniejszym okresie, a zwłaszcza w 1993 i 1994 r. widać zmiany w kierunku skrócenia okresu lokat — zaczęły rosnąć lokaty na krótkie terminy, w tym przede wszystkim na okres do 1 miesiąca. Oznaczało to, że lokaty nabierały w ostatnich dwóch latach innego charakteru, stawały się metodą zagospodarowania chwilowo wolnych środków pieniężnych, czyli przekształcały się w jeden z podstawowych instrumentów rynku pieniężnego, a nie sposobem przekazywania innym bankom środków na prowadzenie akcji kredytowej.

Tabela 22

Lokaty na rynku międzybankowym w latach 1990-1995
(kwotowo oraz udziały lokat na różne terminy w całości lokat)

	1990	1991	1992		1993	1994	1995
Kwota lokat	4 412	7 171	1 2392	Kwota lokat	18 835	25 985	46 434
Terminy lokat				Terminy lokat			
a) 1-miesięczna	4,7%	8,6%	13,9%	a) do 1 miesiąca	42,9%	46,5%	51,7%
b) 2-miesięczna		4,7%	5,3%	b) 1-2 miesiące	3,5%	10,9%	9,7%
c) 3-miesięczna	42,6%	30,4%	19,7%	c) 2-3 miesiące	16,3%	11,4%	12,4%
d) 6-miesięczna	7,6%	18,6%	14,7%	d) 3-6 miesięcy	13,6%	13,9%	12,9%
Razem	54,9%	62,3%	53,6%	Razem	76,3%	82,7%	86,7%

Szczególnie aktywnie zabiegały o lokaty innych banków banki średnie i małe, w tym banki spółdzielcze. Natomiast głównymi deponentami lokat były najczęściej banki duże, zwłaszcza banki „9” oraz Powszechna Kasa Oszczędności.

Lokaty o krótszych okresach przynosiły przeważnie dochód nieco niższy od stopy kredytu refinansowego, natomiast lokaty 3-miesięczne i dłuższe dawały dochód wyższy, stanowiąc dość drogą alternatywę depozytów gospodarstw domowych czy podmiotów gospodarczych.

3.8. Główne zagrożenia polskiego systemu bankowego

W polskim systemie bankowym występuje szereg zagrożeń, których źródła znajdują się po części w samym systemie, a po części są skutkiem przemian gospodarczych ostatnich lat.

Do najważniejszych zagrożeń należy zaliczyć:

- rosnącą przez kilka lat liczbę przedsiębiorstw-kredytobiorców, które utraciły zdolność kredytową, mogących narazić banki na straty, nie spłacając w terminie pobranych kredytów,

- wysoki, choć przeważnie malejący, udział złych kredytów w portfelach banków,
- nadmierną koncentrację kredytów, zwłaszcza w małych bankach,
- nieprzestrzeganie w wielu bankach obowiązujących przepisów i regulacji, a przede wszystkim tzw. reguł przezroczystości, w tym dotyczących utrzymywania wymaganego poziomu współczynnika wypłacalności i zachowania odpowiedniej płynności,
- nierzetelną sprawozdawczość dla instytucji nadzorujących, a często także dla władz banku i akcjonariuszy⁹²,
- dużą liczbę przestępstw związanych z działalnością banków i na ich szkodę (fałszerstwa dokumentów, posługiwanie się czekami bez pokrycia, wyłudzenie kredytów i gwarancji).

Jak się szybko zorientowano, mimo dużej liczby przestępstw przeciw bankom, to nie one stanowiły w rzeczywistości najważniejsze zagrożenie dla funkcjonowania całego systemu. Największą groźbę stanowił pogarszający się portfel kredytowy — czyli wzrost udziału kredytów, które przestały być źródłem dochodów.

Decydujące o wypłacalności, także wobec banków, wyniki finansowe przedsiębiorstw pogarszały się systematycznie od 1990 r. W 1991 r. rentowność brutto sprzedaży wynosiła 6,9%. Wyniki netto przedsiębiorstw były w tym roku ujemne, co oznaczało, że w całej zbiorowości badanych przedsiębiorstw przeważały firmy osiągnące straty. W 1991 r. coraz większego znaczenia nabierało zjawisko narastania przeterminowanych należności i zobowiązań między przedsiębiorstwami. Świadczyła o tym rosnąca rola zobowiązań wobec dostawców w finansowaniu obrotu, narastanie należności z tytułu sprzedaży towarów i usług, a zwłaszcza wydłużenie cyklu rozliczeniowego między przedsiębiorstwami. W grudniu 1991 r. cykl ściągania należności z tytułu dostaw w przedsiębiorstwach wynosił 70 dni (o 16 dni dłużej niż na koniec poprzedniego roku), a cykl realizacji zobowiązań osiągnął 60 dni (poprzednio wynosił 40 dni). Dane te świadczyły o rosnących kłopotach z płynnością w przedsiębiorstwach. Wiązały się z nimi poważne problemy ze spłatą zobowiązań wobec banków. Jednakże w latach 1993 i 1994 doszło do odwrócenia tych tendencji na skutek ożywienia gospodarczego — np. w 1994 r. produkcja przemysłowa w sektorze prywatnym wzrosła o 22,7%.

W 1990 r. banki wołały raczej prolongować kredyt, udzielany przeważnie na trzy miesiące, kapitalizując niespłacone odsetki, niż doprowadzać dłużnika, który ma kłopoty ze spłatą, do sytuacji zmuszającej go do ogłoszenia upadłości. Banki wykazywały w ten sposób wysoką, choć fikcyjną, dochodowość. Złe kredyty zastępowane były przez nowe kredyty, które po pewnym czasie znów stawały się złe.

Jak wskazywały ówczesne dane statystyczne, w 1990 r. udział przeterminowanych kredytów w portfelu aktywów polskich banków był jeszcze umiarkowany i wydawało się, że nagromadzone w 1990 r. dość duże fundusze własne stanowiły wystarczające

⁹² Ten problem wynikał często z fałszowania informacji wewnątrz banku, ukrywania rzeczywistego stanu albo złej organizacji przepływu informacji wewnątrz banku.

zabezpieczenie przed kłopotami w dużych banków państwowych. W połowie 1990 roku udział kredytów przeterminowanych, według danych NBP w portfelu kredytów udzielonych przez banki państwowe wynosił przeciętnie 8% i podobnie było pod koniec roku.

Istotnym problemem przy określeniu wielkości zadłużenia przeterminowanego polskich bankach był brak jasnych kryteriów oceny kredytobiorców, a zwłaszcza szans ich dalszej działalności.

Po kilku latach problem udziału kredytów nie przynoszących dochodów, a raczej wpływów kasowych, stał się jednak zbyt poważny, aby można było kontynuować dotychczasową politykę. Badania portfela kredytowego największych polskich banków państwowych przeprowadzone w 1991 r. wykazały, że udział kredytów należących do grupy wątpliwych i straconych wynosił od 18% do 68% ogółu udzielonych kredytów. Rozwiązanie problemu tak zwanych trudnych kredytów stało się więc sprawą bardzo pilną, o czym szerzej piszemy w następnym rozdziale.

Konieczne stało się kontynuowanie regularnego przeglądu portfela banków — tak przez niezależnych audytorów, jak i władze samych banków — dla bieżącej analizy problemu trudnych kredytów w poszczególnych instytucjach.

W 1991 r. następował szybki wzrost tzw. należności nieregularnych w portfelach banków. Na koniec grudnia w całym systemie bankowym, według sprawozdawczości nadsyłanej do NBP wśród kredytów udzielonych przez banki 16,5% stanowiły należności nieregularne⁹³. Na koniec 1994 r. należności nieregularne stanowiły niemal jedną trzecią całości kredytów udzielonych przez banki⁹⁴. Kwoty należności wątpliwych i straconych na koniec lat 1991-1994 zawiera Tabela 20.

Tabela 23

**Wartość należności wątpliwych i straconych w bankach
w latach 1991-1995 w mld PLN**

Rok	Należności wątpliwe	Należności stracone	Udział w kredytach ogółem
1991	8 819,3	5 097,1	8,5%
1992	21 668,4	27 275,2	22,0%
1993	18 167,1	53 689,4	35,2%
1994	19 001,2	66 474,9	32,2%
1995	17 298,7	67 170,2	18,5%

Dane: NBP

⁹³ Należności nieregularne obejmują należności poniżej standardu, wątpliwe i stracone, te dwie ostatnie grupy stanowią największe zagrożenie dla banków.

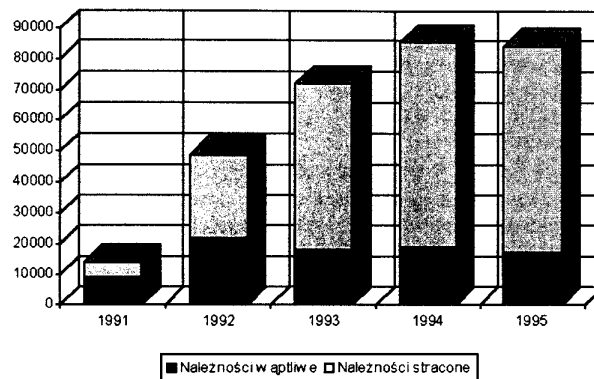
⁹⁴ Zob Gronkiewicz-Waltz, Hanna: *Polski system bankowy*. w: *Bank. Przegląd finansowo-bankowy*. Warszawa, nr 1, 1992.

W latach 1991-1994 nastąpił bardzo duży wzrost należności klasyfikowanych przez banki jako wątpliwe i stracone. Wynikało to z kilku przyczyn:

- zmian w zakresie i formach sprawozdawczości, dzięki czemu dane lepiej odzwierciedlały sytuację banków,
- wzrostu liczby przedsiębiorstw, które zaprzestały spłaty kredytów, albo których sytuacja gospodarcza uległa pogorszeniu,
- popełnionych w bankach błędów przy określaniu zdolności kredytowej klientów.

Rysunek 26

**Wartość należności wątpliwych i straconych w bankach
w latach 1991-1995**

Nadzór bankowy obserwuje nadmierną koncentrację kredytów. W połowie 1992 r. w 79 nadzorowanych bankach było 3500 dużych kredytów, z czego 354 przekraczało zalecany współczynnik koncentracji wynoszący 15% funduszy własnych. W 17 bankach duże kredyty stanowiły aż 70% ich akcji kredytowej.

W wielu małych bankach duża koncentracja kredytów była poważnym zagrożeniem, zwłaszcza gdy kredytobiorcy zaczynali mieć trudności w spłacie rat.

W pewnej liczbie banków widoczny był silny związek między nadmierną koncentracją należności a udziałem należności nieregularnych⁹⁵.

⁹⁵ Badania Nadzoru Bankowego wskazywały, że w 37 bankach duże kredyty były zarazem należnościami nieregularnymi, a w 24 bankach duże, nieregularne kredyty stanowiły przeszło 20% całej akcji kredytowej.

W latach 1991-1995 władze NBP podjęły kilka decyzji o likwidacji banków bądź skierowaniu wniosków do sądu o ogłoszenie ich upadłości. Do najbardziej znanych przypadków podjęcia takich decyzji należą sprawy Banku Handlowo-Kredytowego w Katowicach oraz Łódzkiego Banku Rozwoju. Pierwszy z nich znajduje się w likwidacji, natomiast drugi został przejęty przez inną instytucję — Bank Inicjatyw Gospodarczych BIG SA. W latach 1994-1995 ogłoszono upadłość dwóch banków średniej wielkości — Agrobanku i Banku Posenia. Jeszcze więcej było przypadków decyzji Prezesa NBP o powołaniu Zarządu Komisarycznego i zobowiązaniu go do sporządzenia i wdrożenia programu naprawczego.

3.9. Sytuacja finansowa banków w latach 1990-1995

W 1990 r., pomimo narzucenia wysokich rezerw obowiązkowych, sytuacja finansowa większości banków była dobra. Wszystkie banki osiągnęły wysoki zysk netto, który w relacji do aktywów wyniósł ok. 4,9%. Na taki poziom zysków księgowych wpłynęły następujące czynniki:

- niedorozwój usług bankowych, co zapewniało bankom przewagę nad kredytobiorcami, widoczną w określaniu warunków spłaty kredytów, a zwłaszcza ich ceny,
- niskie koszty z tytułu wynagrodzeń i pozycji pochodnych,
- wysoka stopa dochodów odsetkowych⁹⁶, która była wynikiem ogólnie wysokiej stopy procentowej i dużej rozpiętości między nominalną stopą od kredytów i depozytów.

Nie mniej istotnymi elementami wpływającymi na ocenianą wówczas jako wysoka dochodowość banków były:

- niesymetrycznie naliczane odsetki od depozytów i kredytów, tzn. nie stosowanie metody memoriałowej dla depozytów terminowych (co oznaczało czasowe zaniżanie kosztów) i jednocześnie zaliczanie do przychodów odsetek zapadłych, ale nieotrzymanych od kredytów (co powodowało z kolei zawyżanie przychodów; w praktyce część należnych odsetek okazała się przychodem iluzorycznym, ponieważ nie została zapłacona bankom),⁹⁷
- wysokie opłaty i prowizje za usługi bankowe,
- zakupy bonów pieniężnych NBP,
- nie tworzenie rezerw na walutach obcych (znacznie niżej oprocentowanych od wkładów złotych) przy stałym kursie złotego.

⁹⁶ stopa dochodów odsetkowych jest procentową relacją między różnicą przychodów i kosztów odsetkowych a przeciętą wysokością aktywów

⁹⁷ Zasady księgowania odsetek zapadłych niespłaconych jednoznacznie rozstrzygnięto w 1991 r. razem z wprowadzeniem Bankowego Planu Kont (BPK 91); obowiązywały one od początku 1992 r., a polegały na przeniesieniu tych odsetek — jako dochodu przyszłych okresów — na konto odsetek zastrzeżonych.

Utrzymanie stałego kursu złotego do dolara w 1990 r., a w tej walucie denominowanych było ok. 70% wkładów, dawało duże korzyści. Banki wykorzystywały te mało kosztowne wkłady do prowadzenia akcji kredytowej w złotych.

W 1991 r., ze względu na dewaluację złotego, wkłady w walutach obcych przestały być elementem kreacji dodatkowych dochodów banków, stając się przyczyną powstania poważnego ryzyka kursowego i źródłem potencjalnych strat. Z powodu przewagi zobowiązań w obcych walutach nad aktywami zagranicznymi, nawet uwzględniając obligacje dolarowe, w większości banków występowała krótka pozycja walutowa⁹⁸. Na utrzymywanie się niekorzystnej sytuacji banków w tym zakresie wpływały istniejące ograniczenia dewizowe, dotyczące posiadania aktywów zagranicznych przez krajowe banki. Jak już wspomniano, sytuacja stała się korzystniejsza dopiero w 1992 r. Władze Narodowego Banku Polskiego zastosowały wówczas bardziej liberalną politykę w stosunku do banków mających uprawnienia dewizowe, zezwalając im na osiągnięcie zrównoważonej pozycji dewizowej, przez zwiększenie limitów aktywów zagranicznych.

W następnych latach sektor bankowy znajdował się w gorszym położeniu z powodu pogarszającej się sytuacji finansowej wielu przedsiębiorstw. Ponadto klienci banków stali się bardziej wrażliwi na wysokość stóp procentowych. Zmusiło to banki do zmiany postępowania, tj. oferowania korzystniejszych odsetek od depozytów oraz zachęcania do korzystania z kredytów przez obniżanie ich oprocentowania. Dostosowania w zakresie stóp procentowych od kredytów stały się tym bardziej konieczne, że popyt na kredyt ze strony wiarygodnych kredytobiorców wykazywał tendencje malejące, a najbardziej pożądanymi przez banki klientami zaczęli stopniowo szukać funduszy bezpośrednio na rynku pieniężnym⁹⁹. Sygnalizowane obniżanie się nominalnej marży między oprocentowaniem kredytów i depozytów spowodowało zmniejszanie się procentowej relacji między kwotą odsetek zapłaconych za depozyty i otrzymanych z kredytów. W 1990 r. odsetki zapłacone pochłaniały trochę ponad połowę odsetek pobranych przez banki, zaś w 1994 r. kwota odsetek zapłaconych przewyższała o 7 pkt. proc. kwotę odsetek otrzymanych. Zmiany omawianej relacji w kolejnych latach przedstawia poniższe zestawienie.

1990	1991	1992	1993	1994	1995
55,2%	67,2%	80,1%	98,2%	107,0%	65,7%

⁹⁸ Wyjątek stanowiły Bank Pekao SA oraz Bank Handlowy, które miały długą pozycję walutową. Przewaga aktywów nad pasywami walutowymi w tych bankach wynikała m.in. z posiadania w portfelach obligacji skarbu państwa nominowanych w dolarach i obsługi transakcji handlu zagranicznego. Kwota obligacji (ok. 46,9 bln zł na koniec 1991 r.), a także należności zagranicznych (ok. 32,2 bln zł w BH i 15,7 bln zł w Pekao SA) była na tyle znacząca, że wpłynęła na pozycję walutową sektora bankowego jako całości.

⁹⁹ Zob. Lubieniecki, M., *Raczkujący rynek. Papiery dłużne w Polsce*, Nowa Europa z dnia 20 marca 1995 r.

Struktura łącznych przychodów i łącznych kosztów banków
w latach 1990-1995 (w %)

Źródła łącznych przychodów	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Kredyty	88,4	88,2	54,7	48,1	42,4	45,5
Papiery wartościowe	b.d.	4,2	9,7	17,5	22,9	30,0
Prowizje i opłaty	b.d.	2,6	4,8	9,4	6,3	4,8
Dodatnie różnice kursowe	1,4	6,8	28,2	21,4	15,4	7,6
Rozwiązania rezerw celowych	0,0	0,0	1,8	2,5	11,9	9,9
Pozostałe	b.d.	0,3	0,8	1,1	1,1	1,2
Źródła łącznych kosztów	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Depozyty	80,8	(a) 73,3	52,8	53,0	47,6	58,5
Ujemne różnice kursowe	0,5	4,4	27,9	18,6	11,8	4,5
Koszty ogólne	(b) 6,3	10,4	11,3	11,9	13,4	19,2
Odpiśy na rezerwy celowe	b.d.	9,1	5,6	13,2	21,2	14,2
Kredyty spisanie na straty	b.d.	0,0	0,1	0,0	1,8	5,2
Pozostałe	b.d.	2,8	2,3	3,2	4,3	1,0

Uwagi: (a) — razem z prowizjami

(b) — dane szacunkowe

Dodatkowym czynnikiem obniżającym zyskowność banków była zmiana metod księgowania przychodów. Mianowicie, do 1991 r. całość odsetek należnych zaliczano do przychodów. Natomiast od 1992 roku do przychodów włącza się jedynie odsetki otrzymane, zaś odsetki zapadłe, ale jeszcze niezapłacone, zalicza się do tzw. odsetek zastrzeżonych i wyłącza z przychodu — stanowią one przychód przyszłych okresów. Zmiana ta urealniała zyski banków (obniżyła je), ale jednocześnie zmniejszyła obciążenia podatkowe.

Zmiana warunków, w jakich przyszło działać bankom, znalazła odbicie także we wzroście współczynnika poziomu kosztów oraz pogorszeniu się niemal wszystkich współczynników stosowanych do mierzenia efektywności działania banków, m.in. ROA i ROE¹⁰⁰. W 1989 r. stosunek łącznych kosztów do łącznych przychodów¹⁰¹, czyli tzw. *współczynnik poziomu kosztów*, kształtował się na bardzo korzystnym poziomie i wyniósł na koniec roku 57,5%, natomiast w kolejnych latach stopniowo utrzymywała się tendencja wzrostowa tego współczynnika. W 1994 r. współczynnik poziomu kosztów wyniósł już 96,3%, jednak w 1995 r. obniżył się do 84,9%.

Zmiany struktury łącznych przychodów i łącznych kosztów banków w latach 1990-1995 przedstawia tabela 21.

Wspomniane zmiany na rynku kredytowym zmuszały banki do szukania innych źródeł przychodów poza przychodami odsetkowymi z kredytów. Już od początku 1990 r. banki wykazywały stosunkowo wysoką płynność z racji ograniczeń kredytowych

¹⁰⁰ Zob. Gołajewska, M., Wyczański, P.: *Mierniki oceny dochodowości i efektywności banków*, *Bank i Kredyt*, nr 9, 1994 oraz Gołajewska, M., Wyczański, P.: *Rynki finansowe: Zarys analizy wyników działalności banków depozytowo-kredytowych w latach 1990-1993*, NBP Materiały i Studia, nr 41, Warszawa, luty 1994;

Współczynnik ROA (Return on Assets) — zysk z aktywów przedstawia relację między zyskiem netto a przeciętnymi w danym okresie aktywami, a współczynnik ROE (Return on Equity), czyli zysk z kapitału — między zyskiem netto a przeciętną w danym okresie wysokością kapitałów własnych instytucji (w naszych rozważaniach braliśmy pod uwagę tzw. kapitał I grupy, czyli kapitał akcyjny i zapasowy, rezerwy i niepodzielony wynik roku bieżącego).

¹⁰¹ W literaturze często zamiennie używane sformułowania „przychód” i „dochód”. W naszych rozważaniach proponujemy rozróżnienie tych dwóch kategorii i zarezerwowanie pojęcia „dochodu” dla wielkości netto oznaczającej różnicę między przychodami a kosztami. **Dochód ogółem** stanowić będzie zatem sumę następujących czynników: (1) *dochodu odsetkowego* (przychody odsetkowe minus koszty odsetkowe) i (2) *dochodu pozaodsetkowego* (przychody pozaodsetkowe minus koszty pozaodsetkowe).

Proponujemy również oddzielenie kosztów będących skutkiem działalności typowej dla banków (tj. takich, o których wspomnieliśmy w poprzednim zdaniu) od kosztów funkcjonowania banku jako przedsiębiorstwa. Te ostatnie koszty nazwalibyśmy **kosztami całkowitymi**. W ich skład zaliczyliśmy tzw. *koszty operacyjne* (m.in. wynagrodzenia, amortyzację, koszty eksploatacyjne) oraz *odpiśy na rezerwy celowe*. Uznaliśmy przy tym za właściwe ujmowanie odpisów w sposób netto (aby uprościć kwestię przychodów z rozwiązań rezerw). Ponadto, ze względu na wzrastające znaczenie, wydzieliśmy jako trzecią, oddzielną kategorię kosztów całkowitych tzw. *koszty nadzwyczajne*, które zawierają straty z tytułu spisania kredytów z aktywów.

Czasami pożyteczne jest porównywanie różnych wielkości ze wszystkimi możliwymi kosztami ponoszonymi przez daną instytucję. Tak opisaną kategorię postanowiliśmy nazwać po prostu **łącznymi kosztami banków** (dla odróżnienia od kategorii *kosztów całkowitych przedsiębiorstwa bankowego*). Podobnie, przychody banków liczone w sposób brutto (a więc łącznie i przychody odsetkowe, i pozaodsetkowe, i rozwiązania rezerw, i wszelkie inne) nazwalibyśmy **łącznymi przychodami banków**.

nakładanych przez bank centralny oraz malejącego zapotrzebowania na kredyt. Zwiększony zasób wolnych środków kierowały więc na zakup papierów wartościowych, w tym przede wszystkim bonów skarbowych na rynku pierwotnym, a także na rynku wtórnym — w tym w ramach operacji otwartego rynku prowadzonych przez Narodowy Bank Polski. Wzrastająca aktywność banków na rynku instrumentów pieniężnych sprawiła, że charakterystycznym zjawiskiem ostatnich lat był wzrost znaczenia przychodów z tytułu operacji papierami wartościowymi. W 1991 r. udział przychodów z papierów wartościowych w łącznych przychodach banków wynosił 4,2%, a trzy lata później ponad jedną piątą tj. 22,9%, a w 1995 r. aż 30%. Jednocześnie malał udział przychodów odsetkowych z kredytów — w 1991 r. wynosił 88,4%, a w 1995 r. — 45,5%.

Jednocześnie zmieniała się struktura procentowa dochodów banków — dochody pozaodsetkowe rosły w tempie szybszym niż dochody odsetkowe (zwłaszcza w latach 1991 — 1993). W efekcie, dochody z operacji pozaodsetkowych stanowiły w 1994 r. 32,5% dochodów ogółem. Natomiast w 1995 zmalały do 23% Udział tej pozycji w dochodach ogółem w poprzednich latach przedstawia poniższe zestawienie.

1990	1991	1992	1993	1994	1995
13,1%	15,1%	32,2%	32,6%	32,5%	23,2%

Przyczyn wzrostu znaczenia dochodów pozaodsetkowych w latach 1992-1994 można upatrywać częściowo w zmianie profilu działalności banków, wymuszonej z jednej strony, koniecznością świadczenia nowych usług dla bardziej wymagających

klientów, a z drugiej, relatywnym zmniejszeniem się dochodów odsetkowych. Z kolei w 1995 r. wystąpiła tendencja spadku znaczenia dochodów pozaodsetkowych — wskutek obniżenia się wpływów z opłat i prowizji (co stanowiło efekt nasilającej się konkurencji między bankami i spadku stawek).

Innym, ważnym czynnikiem było, wspomniane wcześniej zniesienie ograniczeń dotyczących posiadania przez banki aktywów w walutach obcych. Banki samodzielnie kształtowały strukturę walutową swoich aktywów, mając na względzie jedynie zachowanie limitów otwartych pozycji walutowych. W latach 1992-1994, czyli po wprowadzeniu pełzającej dewaluacji złotego oraz wskutek dokonywania skokowych dewaluacji, zarówno przychody, jak i koszty z tytułu różnic kursowych osiągały wysokie kwoty (przychody kształtowały się przeciętnie w granicach 40, a koszty 30 bln PLZ ¹⁰²). Różnice kursowe pochodziły z dwóch źródeł: z obrotu dewizami z klientami (tzw. różnice transakcyjne) oraz z tzw. pozycji walutowej. Na wzrost dochodów banków z różnic transakcyjnych wywierały wpływ zwiększające się obroty zagraniczne rozliczane przez banki (oraz rozpiętość między stosowanymi przez banki kursami sprzedaży i zakupu walut). Natomiast dochody z pozycji walutowej to efekt wzrostu wielkości aktywów zagranicznych, m.in. środków na rachunkach nostro i lokat banków dewizowych w bankach zagranicznych. Banki starały się korzystać z możliwości kreacji zysków z tytułu ruchów kursów walut względem siebie, aczkolwiek nie wszystkie umiały trafnie przewidywać te zmiany. Niemniej jednak w większości banków prognozy okazywały się właściwe i w konsekwencji dochody z tytułu różnic kursowych stanowiły znaczną część dochodów pozaodsetkowych. Udział dochodów z różnic kursowych w dochodach pozaodsetkowych w latach 1991-1995 przedstawia poniższe zestawienie.

1990	1991	1992	1993	1994	1995
15,6%	53,7%	51,9%	54,7%	44,2%	48,7%

W okresie 1990-1994 zarysowały się niekorzystne tendencje w rozdysonowaniu dochodów uzyskanych z działalności bankowej, tzn. ich podziale na pokrycie kosztów działania „przedsiębiorstwa bankowego” (w tym również stworzenie zabezpieczeń związanych z podjęciem błędnych decyzji w poprzednim okresie) i zapłacenie podatku dochodowego. Z roku na rok rósł udział tzw. kosztów operacyjnych, czyli wynagrodzeń, kosztów eksploatacyjnych i amortyzacji, oraz odpisów na rezerwy celowe. Na koniec 1990 r. na koszty całkowite przypadało 14,7% wypracowanych dochodów, a na zysk brutto 85,3%. Natomiast w 1994 r. relacje te kształtowały się odwrotnie, tzn. koszty całkowite pochłonięły 84% dochodów, a na zysk brutto przypadało tylko 16% dochodów. Szczegółowe dane dla kolejnych lat przedstawia tabela 22.

¹⁰² Ok. 60-70% tych kwot przypadało na banki tradycyjnie zajmujące się wymianą handlową (Pekao SA i Bank Handlowy).

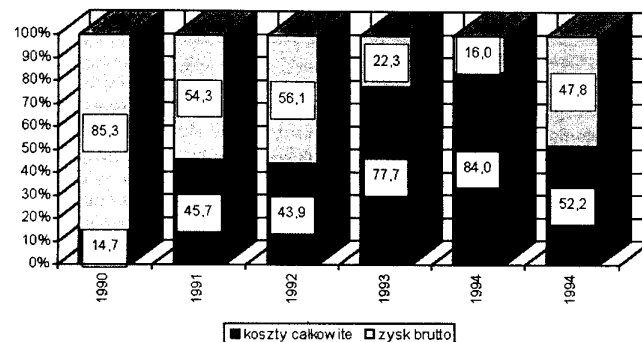
Tabela 25

Udział procentowy kosztów i zysku brutto w dochodach ogółem
w latach 1990-1995

Udział w dochodach ogółem:	1990	1991	1992	1993	1994	1995
a) kosztów ogólnych i amort.	14,7	27,0	32,9	42,8	49,5	47,6
b) odpisów netto na rezerwy	-	18,7	10,7	34,5	28,7	4,6
c) kosztów całkowitych	14,7	45,7	43,9	77,7	84,0	52,2
d) zysku brutto	85,3	54,3	56,1	22,3	16,0	49,3

Rysunek 27

Rozdysonowanie dochodów — na pokrycie kosztów ogólnych
i zysk brutto w latach 1990-1995

Wspomniane tendencje wzrostu kosztów (rozumianych jako koszty funkcjonowania „przedsiębiorstwa bankowego”, czyli *kosztów całkowitych*) były bardzo niekorzystne w latach 1993-1994. Można wymienić kilka przyczyn wysokiej dynamiki wzrostu kosztów całkowitych w tym okresie.

Przed wszystkim wzrastały koszty ogólne, m.in. z tytułu wzrostu płac w sektorze bankowym, zarówno z powodu podwyżek wynagrodzeń, jak i wzrostu zatrudnienia ¹⁰³. Wydaje się, że wysokie koszty osobowe są dużym zagrożeniem sytuacji finansowej banków. Należy przy tym zauważyć, że problemem jest nie tyle sam poziom płac — w większości banków przeciętne wynagrodzenie nie jest bowiem wygórowane. Natomiast istotę sprawy stanowią tzw. koszty krańcowe zatrudnionych. Okazuje się, że koszty wynagrodzeń są nadmiernie wysokie w stosunku do osiąganego wydajności

¹⁰³ W latach 1992-1995 udział płac w łącznych kosztach banków wynosił odpowiednio 6,8%, 6,8%, 7,9% i 10,2%.

pracy, a zatrudnianie kolejnych pracowników często nie przynosi spodziewanego efektu w postaci wzrostu wyników banku, ponieważ koszty są wyższe od wpływów wypracowanych przez nowego pracownika.

Oprócz kosztów wynagrodzeń, w omawianych latach, rosły również inne wydatki m.in. z tytułu opłat za czynsz i energię. Konieczne było także zwiększenie nakładów na szkolenie pracowników, tak dla sprostania rosnącej konkurencji zagranicznej w niektórych dziedzinach, jak i podniesionym wymaganiom ze strony klientów krajowych.

Na koszty funkcjonowania banków wywierał również wpływ wzrost liczby rachunków i stanu wkładów (m.in. jako efekt inflacji) oraz przechodzenie w coraz większym stopniu na rozliczenia bezgotówkowe zamiast gotówkowych. Utrzymywanie się tej tendencji zmusza banki do ponoszenia dużych nakładów na informatykę i automatyzację obsługi klientów, co w konsekwencji zwiększa odpisy amortyzacyjne. Jednak inwestycje tego typu były i są niezbędne dla utrzymania się konkurencyjności polskiego systemu bankowego. Na wzrost amortyzacji miały też wpływ wydatki wynikające z kontynuacji rozwoju sieci placówek banków oraz dokonywane co pół roku przeszacowania środków trwałych¹⁰⁴.

Bardzo ważnym składnikiem rozdysponowania dochodów, zwłaszcza w latach 1993-1994 były koszty związane z tworzeniem rezerw na należności nieregularne oraz „oczyszczaniem” portfeli banków ze złych kredytów. W okresie 1991-1994 odpisy na rezerwy celowe bardzo silnie obniżały wynik finansowy banków. W kolejnych latach odpisy netto pochłonęły odpowiednio 18,7; 10,7; 34,5 i 28,7% dochodów. Oprócz samych odpisów, dodatkowym czynnikiem ujemnie wpływającym na wynik finansowy banków było ich rozliczenie — zgodnie z Bankowym Planem Kont 90 odpisy z tytułu tworzenia rezerw księgowane były na kontach zespołu kosztów, natomiast władze skarbowe nie zaliczały ich do kosztów uzyskania przychodów. Efektem takiej interpretacji było nałożenie na banki podatku dochodowego na kwoty odpowiadające dużej części odpisów, co wydatnie zwiększało obciążenia banków. Wysokość i udział kosztów nadzwyczajnych był natomiast pochodną realizacji Ustawy o restrukturyzacji finansowej¹⁰⁵. Pożyczka ta stała się ważna dopiero w 1994 r. (stanowiła 5,8% dochodów), kiedy banki zaczęły na większą skalę spisywać należności z aktywów, w miarę uprawomocnienia się umów z dłużnikami. W 1995 r. doszło jednak do zmiany struktury rozdysponowania dochodów z działalności bankowej, koszty całkowite pochłonęły tylko 52% dochodów. Było to wynikiem znacznie niższych odpisów na rezerwy celowe i fundusze, które pochłonęły tylko 4,6% uzyskanych dochodów.

Podstawowe dane o sytuacji finansowej banków depozytowo-kredytowych w Polsce w latach 1990-1995 zawiera tabela 23.

¹⁰⁴ Wskaźniki przeliczeniowe dla środków trwałych malały odpowiednio do obniżających się wskaźników inflacji; np. w pierwszym półroczu 1994 r. były już bardzo zbliżone do jedności, a w drugim — wynosiły 1.

¹⁰⁵ Ustawa z dnia 3 lutego 1993 r. o restrukturyzacji finansowej przedsiębiorstw i banków oraz zmianie niektórych ustaw (Dz.U. z 1993 r. nr 18, poz. 82).

Ważniejsze pozycje rachunku wyników banków w latach 1990-1995
w mld PLN

	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Łączne przychody banków	71 218,0	112 493,8	141 273,6	175 380,1	225 086,1	259 250
Łączne koszty banków	42 990,0	88 928,7	117 245,5	154 364,2	214 657,7	216 187
Współczynnik poziomu kosztów	60,4%	78,1%	83,0%	87,7%	95,4%	83,4%
Dochody odsetkowe	29 380,4	36 532,6	29 031,2	33 377,6	43 982,4	67 096
Dochody pozaodsetkowe	4 441,1	6 858,4	13 766,6	16 126,5	21 220,9	20 214
Dochody ogółem	33 821,8	43 391,0	42 797,8	49 503,1	65 203,3	87 310
Koszty ogólne, amortyzacja	4 984,7	11 717,8	14 063,7	21 185,3	32 248,7	41 586
Odpisy na rezerwy (netto)	0,0	8 108,3	4 589,9	17 081,9	18 726,5	3 992
Koszty nadzwyczajne	0,0	0,0	116,1	220,1	3 788,7	549
Koszty całkowite	4 984,7	19 826,1	18 769,7	38 487,3	54 774,9	45 578
Zysk brutto	28 847,1	23 564,9	24 028,1	11 015,9	10 428,4	43 054
Podatki	12 254,1	9 211,8	9 057,6	12 916,7	10 498,0	16 106
Zysk netto	16 593,0	14 353,1	14 970,5	-1 902,9	-69,6	26 948

Uwaga: Poziom kosztów jest relacją łącznych kosztów do łącznych przychodów banków.

Wybrane współczynniki operacyjne banków w latach 1990-1995 (%)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Stopa dochodu odsetkowego (a)	12,7	9,3	5,3	4,3	4,1	5,0
Odpis na rezerwy (netto) / aktywa	0,0	2,1	0,8	2,2	1,8	0,3
Koszty ogólne+amortyzacja / aktywa	2,2	3,0	2,6	2,7	3,0	3,1
Zysk brutto / aktywa	12,5	6,0	4,4	1,4	1,0	3,2
Zysk netto / aktywa (ROA)	7,2	3,6	2,7	-0,2	-0,01	2,0
Zysk netto / kapitał (ROE)	(b) 207,3	71,7	54,0	-4,6	-0,1	44,9

Uwaga: (a) — stopa dochodu odsetkowego jest relacją dochodu odsetkowego do przeciętnych aktywów (z początku i końca roku obrachunkowego)

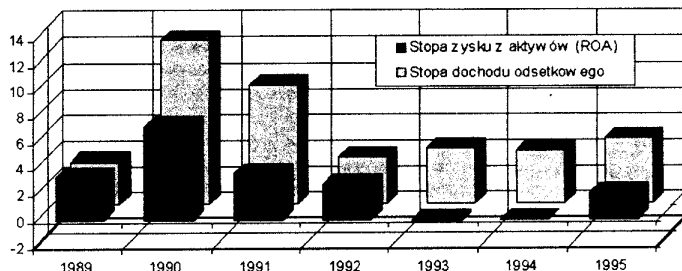
(b) — ROE w 1990 r. był bardzo wysoki nie tylko ze względu na poziom zysków banków, ale także na zanizony kapitał.

¹⁰⁶ Dochody odsetkowe = przychody odsetkowe — koszty odsetkowe; dochody pozaodsetkowe = przychody pozaodsetkowe — koszty pozaodsetkowe; dochody ogółem = dochody odsetkowe + dochody pozaodsetkowe; koszty ogólne = wydatki na personel + koszty eksploatacyjne + podobne koszty; odpisy na rezerwy celowe (netto) = odpisy na rezerwy — rozwiązania rezerw; koszty nadzwyczajne = należności nieściągalne spisane na straty; koszty całkowite = koszty ogólne + amortyzacja + odpisy na rezerwy celowe (netto) + koszty nadzwyczajne; zysk przed opodatkowaniem = dochody ogółem — koszty całkowite.

Sytuację finansową banków, a zwłaszcza efektywność ich działalności, można także przedstawić za pomocą tzw. *współczynników operacyjnych*, odnoszących poszczególne pozycje rachunku wyników do przeciętnych w okresie obrachunkowym aktywów, kapitału lub dochodów ogółem¹⁰⁷. Poniższa tabela zawiera najistotniejsze, obok współczynników dochodów, mierniki oceny działalności banków w latach 1990-1995.

Współczynnikami, na które warto zwrócić szczególną uwagę są współczynniki zysku z kapitału (ROE) i zysku z aktywów (ROA). Zysk z kapitału jest najważniejszą miarą dochodowości z punktu widzenia właściciela banku, ponieważ określa (zazwyczaj procentowo) dochód akcjonariuszy z zainwestowanego kapitału. Zysk z aktywów jest istotny dla samego banku, ponieważ przedstawia zysk wypracowany na jednostkę aktywów. Graficzny obraz kształtowania się współczynnika zysku z aktywów oraz stopy dochodu odsetkowego przedstawia rysunek nr 28.

Stopa zysku z aktywów oraz dochodu odsetkowego banków ogółem
w latach 1989-1995.

Ważnym elementem oceny sytuacji banku jest także analiza jego wypłacalności. Do jej określenia służy *współczynnik wypłacalności* czyli relacja aktywów ważonych ryzykiem do kapitału (zob. rozdział 2). W latach 1990-1994 wypłacalność sektora bankowego w Polsce mierzona tym współczynnikiem przeważnie ulegała pogorszeniu. W 1990 r. banki państwowe zdołały nagromadzić dostatecznie duże fundusze, aby osiągnąć współczynniki przekraczające zalecany poziom 8%. Jednakże w następnym okresie, gdy coraz większy udział należności stanowiły kredyty nieregularne, na pokrycie których nie utworzono rezerw, współczynnik ten zaczął się obniżać. Inną

¹⁰⁷ Odpowiednio do użytego mianownika, współczynniki operacyjne noszą nazwy współczynników aktywów, kapitału i dochodów.

¹⁰⁸ Zob. Kokoszczyński, R., Wyczański, P.: *Polityka banku centralnego a sytuacja finansowa banków*, Bank i Kredyt nr 10-12, 1992.

przyczyną zmian w wysokości tych współczynników było wprowadzenie nowych zasad ich obliczania¹⁰⁹. Liczbę banków osiągających współczynnik wypłacalności w określonych przedziałach wielkości przedstawia Tabela 25.

Tabela 28

Średni poziom współczynnika wypłacalności w bankach
w latach 1991-1995

Poziom współczynnika wypłacalności	Liczba banków wg. stanu na:				
	31.12.91	31.12.92	31.12.93	31.12.94	30.09.95
a) poniżej 0%	1	13	14	15	15
b) od 0% do 2%	(a) 4	(a) 3	-	1	2
c) od 2,1% do 7,9%	7	10	5	3	1
d) 8% i powyżej	62	59	69	64	64

Uwagi: (a) — przedział od 0% do 3%

Na zakończenie należy podkreślić, że przedstawione w tym paragrafie tendencje dotyczące kondycji finansowej banków są w pewnym mierze uproszczeniem wynikającym z agregacji danych. W rzeczywistości sytuacja poszczególnych banków lub nawet całych grup kształtowała się niejednokrotnie w odmienny sposób. Stąd też, dla uzyskania pełniejszego obrazu, niezbędne wydaje się przesłanie wyników banków w podziale na grupy.

3.9.1. Wyniki finansowe i efektywność grup banków

Analizując wyniki finansowe banków w Polsce przyjęło się dzielić je na trzy grupy: (a) banki tzw. „dziewiątki”, (b) sześć banków (pozostałe spółki akcyjne Skarbu Państwa i banki państwowe¹¹⁰) oraz (c) banki pozostałe (banki w formie spółek akcyjnych o kapitale mieszanym, tj. państwowo-prywatnym lub prywatnym¹¹¹). Wyniki finansowe poszczególnych grup banków były różnicowane. Jako ilustracja zróżnicowanych tendencji w sytuacji banków w podziale na grupy może służyć rysunek przedstawiający poziom zysku netto (ewentualnie straty) w ostatnich 4 latach:

Jak widać na rysunku, najbardziej stabilną sytuacją charakteryzowały się banki „9”. Wykazują one duże podobieństwo struktur bilansów oraz rachunków wyników (choć niektóre z nich trochę odbiegają od wielkości przeciętnych dla całej grupy ze względu na finansowanie inwestycji centralnych). Podobne są do siebie także pod względem profilu działalności oraz zestawu oferowanych instrumentów i usług. Te okoliczności sprawiają, że banki wydzielone w 1989 r. z NBP powszechnie traktuje się jako jednorodną grupę, dogodną do sporządzania różnych porównań.

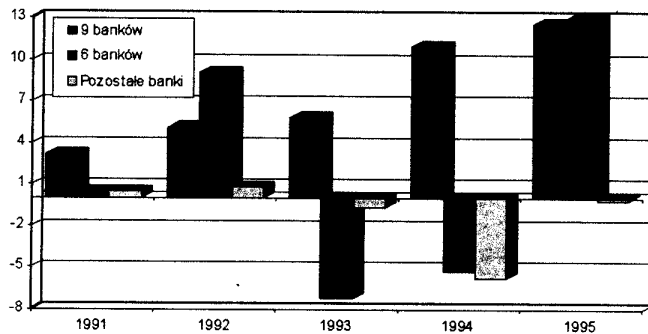
¹⁰⁹ Zob. na ten temat szerzej w rozdziale 2

¹¹⁰ Powszechna Kasa Oszczędności BP, Bank Polska Kasa Opieki SA, Bank Handlowy, Bank Gospodarki Żywnościowej, Bank Gospodarstwa Krajowego, Polski Bank Inwestycyjny — wcześniej do tej grupy zaliczano zamiast PBI — Bank Rozwoju Eksportu.

¹¹¹ W skład tej grupy wchodzi również banki zagraniczne działające w Polsce.

Rysunek 29

Wynik finansowy netto w latach 1990-1995
w podziale na grupy banków (w bln PLZ).

Banki „9” należą do czołówki instytucji bankowych na polskim rynku. W początkowym okresie działalności ich przewaga nad pozostałymi bankami wynikała, w pewnym stopniu z przeszłości, tzn. z przejęcia — w momencie powstania — licznych klientów od NBP, w tym także dużych, szczególnie „poszukiwanych” przez banki (po jakimś czasie zaleta ta okazywała się wadą — w przypadkach, gdy kredytobiorcy nie byli w stanie spłacić swojego zadłużenia). Ponadto, do początków 1995 r. banki, które rozpoczęły działalność przed 1989 r., miały uprzywilejowaną pozycję na rynku ze względu na objęcie złożonych w nich depozytów gwarancjami Skarbu Państwa. Dzięki posiadaniu tych gwarancji banki „9” nie musiały zabiegać o deponentów za pomocą konkurencji cenowej (tj. oferowania dodatkowo podwyższonych stawek stóp procentowych od wkładów), która w pozostałych bankach znacznie zawyżała koszty.

Należy również pamiętać, że w 1993 r. siedem banków z 9 zostało w pierwszej kolejności dofinansowanych przez właściciela w formie przekazania im obligacji restrukturyzacyjnych. Było to wynikiem wprowadzenia ustawy o restrukturyzacji finansowej przedsiębiorstw i banków. Banki przeznaczyły te papiery na powiększenie swoich kapitałów, a przede wszystkim na stworzenie brakujących rezerw celowych na należności. Zasilenie banków w dodatkowe środki pozwoliło im zmniejszyć odpisy na rezerwy dokonywane w ciężar kosztów, co oczywiście wpłynęło korzystnie na poziom wyniku finansowego w 1993 i 1994 r. W tym miejscu należy jednak podkreślić, że główny ciężar restrukturyzacji leżał właśnie na bankach „9” i w związku z „oczyszczaniem” portfeli kredytowych banki te w wysokim stopniu umarzały kredyty objęte bankowymi postępowaniami ugodowymi oraz skreślały z aktywów część kredytów straconych, przez co powiększały swoje straty nadzwyczajne. Obecnie, źródeł przewagi banków „9” należy upatrywać w ich sprawnym zarządzaniu oraz

zdolności do wychodzenia naprzeciw potrzebom klientów i kreowaniu nowych instrumentów i usług. Umacnianiu się przewagi niektórych z banków „9” na rynku sprzyja również dobrze wyszkolony personel oraz wysokiej klasy sprzęt informatyczny, w niektórych z nich.

Dochody i koszty banków „9” w ostatnich latach przedstawia poniższa tabela.

Tabela 29

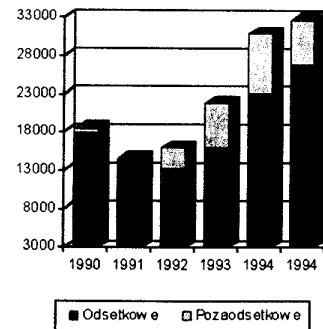
Wyniki finansowe banków „9” w latach 1990-1995 (w mld PLN)

Pozycje rachunku wyników	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Dochody odsetkowe	18 043	14 467	13 378	16 050	23 172	26 799
Dochody pozadsetkowe	520	199	2 009	5 758	7 715	5 930
Dochody ogółem	18 563	14 665	15 386	21 808	30 887	32 729
Koszty operacyjne	529	2 541	4 803	7 004	10 878	12 313
Odpisy netto na rezerwy	-	4 256	1 727	3 149	1 354	1 013
Koszty nadzwyczajne	-	-	91	97	2 466	187
Koszty całkowite	529	6 797	6 621	10 250	14 698	13 513
Zysk brutto	18 033	7 868	9 367	11 558	16 189	19 480
Podatek	b.d.	4 673	4 280	5 686	5 277	6 886
Zysk netto	b.d.	3 195	5 087	5 872	10 912	12 594

Graficzne przedstawienie wyników finansowych banków „9” w minionych pięciu latach zawierają rysunki nr 30 i 31.

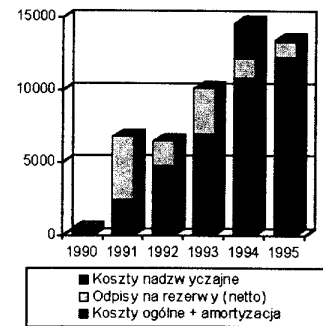
Rysunek 30

Dochody banków „9”
w latach 1990-1995

Rysunek 31

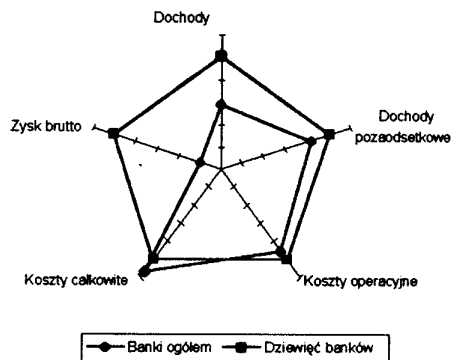
Koszty banków „9”
w latach 1990-1995

Banki „9” wyróżniały się nie tylko stabilnością zysków, ale również wysoką efektywnością działalności. Porównanie efektywności omawianych banków z przeciętną efektywnością sektora bankowego w Polsce przedstawia rysunek nr 32.

Rysunek 32

Wybrane współczynniki operacyjne aktywów w bankach ogółem na tle współczynników banków „dziewiątki” w 1994 r.

Podobieństwo banków „9” z pozostałymi jest niewielkie. Tylko z dwóch pozycji widać pewną zbieżność współczynników — kosztów operacyjnych i dochodów pozaodsetkowych.

Inną grupą banków, wartą osobnej wzmianki, są banki zagraniczne działające na terenie naszego kraju. Wśród podstawowych cech różniących je od banków krajowych należy podkreślić charakter działalności — banki te zupełnie nie są zainteresowane klientem detalicznym, a wyłącznie obsługą przedsiębiorstw.

W wyniku skoncentrowania się na obsłudze klientów instytucjonalnych banki zagraniczne osiągają wysoką efektywność, która również jest cechą charakterystyczną tej grupy banków. Jakkolwiek relacja kosztów operacyjnych do aktywów w tych bankach kształtuje się na poziomie wyższym od przeciętnego dla banków „9”, to jednak zysk na zatrudnionego jest w nich nieporównywalnie wyższy (różnica ta jest widoczna zwłaszcza w zestawieniu z całym sektorem bankowym w Polsce). Poniższa tabela zawiera wyniki wybranych banków zagranicznych oraz sześciu banków polskich wyróżniających się pod względem wysokości zysków na zatrudnionego w latach 1993-1995.

Tabela 30
Współczynniki efektywności ROE i ROA oraz zysk na zatrudnionego w wybranych bankach.

Nazwa banku	ROE	ROA	Zysk na zatrudnionego (w mln PLN)			
	1995	1993	1994	1995		
CITIBANK	54,6%	6,2%	3968,9	4104,6	2668,0	
Międzynarodowy Bank w Polsce	25,7%	5,4%	2581,9	1746,9	1715,6	
Bank Handlowy	32,1%	5,0%	510,3	613,0	1041,3	
Bank Rozwoju Eksportu	42,4%	5,3%	230,6	599,6	1042,0	
Polski Bank Rozwoju	12,8%	2,7%	692,6	1060,0	862,3	
Raiffeisen — Centrobank	28,7%	1,6%	1248,3	525,0	527,5	
Bank Amerykański w Polsce	19,9%	2,2%	1087,3	1087,5	507,7	
Bank Śląski	54,2%	4,2%	408,2	412,0	413,4	
Bank Gdański	23,2%	3,1%	170,0	280,3	241,0	
Bank Depozytowo-Kredytowy	30,7%	3,2%	105,2	296,4	210,9	
Banki razem	97,6	193,8				
Banki „9”	40,8%	3,0%			291,3	

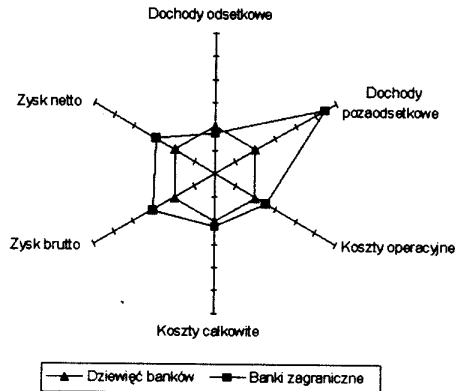
Uwagi: Obliczenia własne

Źródło: *Rzeczpospolita* nr 66 z dnia 19-20 marca 1994 r.; *Ranking 1993. Ciężkie czasy dla banków*, *Rzeczpospolita* nr 72 z dnia 25-26 marca 1995 r.; *Ranking największych polskich banków, Lepszy rok od poprzedniego*, Bank. Edycja specjalna. 50 największych banków w Polsce. Wrzesień 1995, Bank. Nowa Europa. Edycja specjalna. 50 największych banków w Polsce. Marzec 1996

Graficzne porównanie efektywności banków zagranicznych w Polsce z efektywnością najlepszych banków polskich zawiera rysunek nr 33.

Grupą zwyczajowo wydzielaną przy analizach sektora bankowego w Polsce jest grupa tzw. sześciu banków. Składa się ona z instytucji, które specjalizują się w sobie właściwym rodzaju działalności, a jedyną łączącą je cechą jest wspólny właściciel, czyli Skarb Państwa. Oprócz Banku Gospodarstwa Krajowego reaktywowanego w 1989 r. oraz Polskiego Banku Inwestycyjnego wydzielonego z NBP w 1993 r. są to instytucje o długoletniej tradycji, których specyfika i wynikająca z niej kondycja finansowa w dużej mierze nie jest wynikiem samodzielnych wyborów dokonywanych w przeszłości, ale narzuconych przez ówczesne władze. Rodzaj wykonywanych przez banki czynności wpływa na kształt ich bilansów, a także na osiągane przez nie wyniki (np. banki oszczędnościowe ponoszą podwyższone „koszty przedsiębiorstwa” w stosunku do pozostałych typów banków), co dodatkowo pogłębia różnice między „bankami szóstki”. Z tych powodów łączna analiza sytuacji sześciu banków prowadzić może do konstrukcji „przeciętnego banku”, którym nie jest żaden z omawianej grupy, i wyciągania na tej podstawie mylnych wniosków. Dlatego proponujemy rozważać

Wybrane współczynniki operacyjne aktywów banków zagranicznych
na tle współczynników banków „9” w 1994 r.

sytuację każdego banku z osobna¹¹², a w naszym opracowaniu poprzestajemy tylko na tych kilku generalnych uwagach.

W 1995 r. kilka banków zamówiło w renomowanych agencjach dokonanie ich oceny — było to m.in. Bank Depozytowo-Kredytowy, Powszechny Bank Gospodarczy i BRE.

3.10. Komerccjalizacja i prywatyzacja banków państwowych

W programie gospodarczym na lata dziewięćdziesiąte zakładano dokonanie przekształceń w polskim systemie finansowym, w tym w sektorze bankowym. W materiałach NBP z listopada 1989 r. znalazł się postulat zmian w strukturze własnościowej banków¹¹³. Także w liście intencyjnym Ministra Finansów i Prezesa NBP do Międzynarodowego Funduszu Walutowego z kwietnia 1991 r. zawarte było potwierdzenie tego zamiaru¹¹⁴.

¹¹² Informacje na temat pojedynczych banków można znaleźć w publikacjach NBP (M. Gołajewska, P. Wyczański, *Rynki finansowe: Zarys analizy wyników działalności banków depozytowo-kredytowych w latach 1990-1993*, NBP, *Materiały i Studia*, nr 41, Warszawa, luty 1994).

¹¹³ Zob. *Polityka pieniężna i rozwój bankowości*, NBP, Warszawa, listopad 1989. W części IV tego opracowania pt. *Rozwój sektora bankowego* znaleźć można następujące stwierdzenie: „Program rozwoju sektora bankowego zakładał będzie osiągnięcie następujących celów: ... dokonanie przekształceń w strukturze własnościowej banków, tak aby osiągnąć duży stopień różnorodności...”.

¹¹⁴ Zob. List intencyjny, Rzeczpospolita nr 95 (2830), z dnia 23 kwietnia 1991 r. (Zmiany systemowe, pkt. (e): przekształcenie niektórych banków państwowych w spółki akcyjne i zainicjowanie planów prywatyzacyjnych dla niektórych z nich).

Oczekiwano, że krokiem w kierunku poprawy efektywności funkcjonowania całego systemu bankowego będzie komercjalizacja banków państwowych¹¹⁵, a następnie ich prywatyzacja. Przede wszystkim spodziewano się korzyści długookresowych, wynikających z pojawienia się wyraźniej niż dotychczas zdefiniowanego właściciela. Jednakże komercjalizacja miała stanowić tylko etap przejściowy do prywatyzacji banków — w pierwszej kolejności banków „9”. Inicjatorem procesu chodziło o uniezależnienie banków od wpływów politycznych oraz stworzenie konieczności kierowania się przy podejmowaniu decyzji przede wszystkim motywami ekonomicznymi.

Prywatyzacja banków państwowych nie jest oczywiście warunkiem jedynym i wystarczającym dla zwiększenia efektywności sektora bankowego i świadczonych przez niego usług. Konieczna jest konkurencja w systemie bankowym między instytucjami o podobnej sile ekonomicznej.

Wśród oczekiwanych efektów prywatyzacji banków należy wymienić m.in.:

- zdjęcie odpowiedzialności za zarządzanie bankami z aparatu państwowego,
- usunięcie możliwości bezpośredniego ingerowania przez władze administracyjne w działalność banków,
- umożliwienie zarządom banków (wyznaczonym przez Rady Banków reprezentujące interesy właściciela) wzięcia pełnego ciężaru bieżącego zarządzania i kierowania polityką banków, jak również pełnej odpowiedzialności za skutki podejmowanych decyzji,
- podwyższenie efektywności banków dzięki kierowaniu się w działalności motywem efektywności mikroekonomicznej w warunkach konkurencji,
- obniżenie kosztów pośrednictwa finansowego dzięki zwiększeniu wydajności pracy banków, wprowadzeniu nowych technik zarządzania i rozwiązań organizacyjnych oraz podnoszeniu kwalifikacji zawodowych pracowników,
- wykazywanie większej dbałości o klientów, poprawę jakości pracy, sprawniejszą realizacją zleceń, rozszerzanie zakresu usług oraz oferowanie nowych produktów,
- przyspieszenie rozwoju rynku kapitałowego przez wzrost liczby notowanych spółek i ich większe zróżnicowanie, podniesienie wartości papierów wartościowych stanowiących przedmiot obrotu,
- osiągnięcie zasadniczych celów w przebudowie ustroju gospodarczego, gdzie banki mają ogromny wpływ na funkcjonowanie ogółu podmiotów gospodarczych. Oczekiwano, że prywatyzacja banków wymuszać będzie przystosowanie się podmiotów państwowych do nowych zasad funkcjonowania gospodarki. Nadzieje te wiązały się ze świadomością faktu, iż prywatyzacja znacznej liczby przedsiębiorstw państwowych zabierze dużo czasu i wysiłku.

Po kilku latach od rozpoczęcia procesu prywatyzacji można już dokonać pierwszej weryfikacji tych założeń i oceny efektów.

¹¹⁵ Komerccjalizacja oznacza tu przekształcenie banków państwowych w jednoosobowe spółki akcyjne Skarbu Państwa

3.10.1. Komercjalizacja banków „9”

Ustawodawca sądził, że metody przeprowadzania przekształceń własnościowych banków będą się różnić od metod przyjętych przy prywatyzacji przedsiębiorstw przemysłowych. Rozumowanie to wynikało z innej roli banków będących instytucjami zaufania publicznego, jak też odmiennego traktowania „produkcji” i wartości banku.

Pierwszym krokiem na drodze do prywatyzacji banków państwowych było ich przekształcenie w jednoosobowe spółki akcyjne Skarbu Państwa — czyli komercjalizacja. Podstawą prawną takiej decyzji była Uchwała Rady Ministrów z dnia 14 maja 1991 r.¹¹⁶.

Do przekształcenia 9 banków wyłonionych z NBP w spółki akcyjne Skarbu Państwa doszło w październiku i listopadzie 1991 r. Banki otrzymały Statuty nadane przez Walne Zgromadzenia Akcjonariuszy i Regulaminy Rad Banków, powołano Rady Banków (rady nadzorcze). Rejestracja sądowa banków, jako spółek akcyjnych, nastąpiła wkrótce potem.

Pierwszymi zadaniami Rad Banków było dokonanie oceny funkcjonowania banków, pracy ich zarządów, a następnie przygotowanie i nadzorowanie wdrożenia niezbędnych zmian¹¹⁷. Pomocne w tej pracy były wyniki badań diagnostycznych, które przeprowadziły w latach 1990 i 1991 trzy znane firmy audytorskie¹¹⁸.

W przekształceniu krajowych banków w nowoczesne instytucje bardzo ważne okazały się podpisane na początku 1992 r. tzw. porozumienia bliźniacze siedmiu polskich banków z bankami zachodnimi. Program pomocy finansowanej z pożyczki Banku Światowego obejmował 9 grup tematów, kluczowych dla unowocześnienia banków. Partnerzy bliźniaczy podjęli się pomocy nie tylko w postaci przekazania własnych doświadczeń, ale także przy opracowaniu odpowiednich regulaminów i procedur oraz wdrożeniu ich do praktyki bankowej. Realizacja tych programów stała się jednym z warunków modernizacji polskiego systemu bankowego. Unowocześnienie banków dzięki transferowi wiedzy jest też warunkiem ich przekształcenia w instytucje prywatne¹¹⁹.

¹¹⁶ Zob. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 14 maja 1991 r. w sprawie wyrażenia zgody na przekształcenie niektórych banków państwowych w spółki akcyjne. (Dz.U. z 1991 r., Nr 45, poz. 196).

¹¹⁷ Wśród wielu podjętych inicjatyw należy wymienić m.in.: przygotowanie i wdrożenie planów strategicznych, rozpoczęcie procesu informatyzacji banków, przebudowa struktur organizacyjnych i metod zarządzania, stworzenie systemów motywacyjnych i in.

¹¹⁸ Badania te, z inicjatywy Banku Światowego przeprowadziły firmy: Ernst & Young, Price Waterhouse i KPMG, przedstawiając ich rezultaty władzom NBP i Ministerstwu Finansów oraz zainteresowanym bankom.

¹¹⁹ Moduły tych programów obejmowały m.in. operacje i organizację, politykę kredytową, kontrolę wewnętrzną, marketing bankowy, zarządzanie aktywami i pasywnymi, system informacji dla celów zarządzania, rachunkowość bankową, politykę kadrową, dodatkowo partnerzy oferowali pomoc w zakresie informatyzacji banków

3.10.2. Prywatyzacja banków

Prywatyzacja systemu bankowego następuje w Polsce kilkoma sposobami. Pierwszym było umożliwienie powstania wielu nowych banków z udziałem kapitału prywatnego.

Drugą metodą stała się prywatyzacja banków z kapitałem mieszanym w drodze publicznej oferty sprzedaży pakietów akcji pozostających dotychczas w posiadaniu przedsiębiorstw państwowych oraz instytucji reprezentujących Skarb Państwa. W ten sposób sprywatyzowano w latach 1991-1992 dwa banki: Bank Inicjatyw Gospodarczych „BIG” SA i Bank Rozwoju Eksportu SA. Sprawa prywatyzacji tych banków była znacznie łatwiejsza niż dużych banków państwowych, tak ze względu na mniejsze problemy z wyceną, jak i mniejszą wartość, łatwiejszą do zaabsorbowania przez rynek kapitałowy.

Jako trzecią metodę można przyjąć dopuszczenie działalności prywatnych banków zagranicznych w Polsce.

Kolejnym sposobem jest proces prywatyzacji dużych banków państwowych, który rozpoczął się pod koniec 1991 r. Przyjęto wówczas strategię prywatyzacji banków, która polegała na:

- badaniu możliwości pozyskania zagranicznego partnera strategicznego, który zakupiłby na początku mniejszościowy (do 30%) pakiet akcji, ale wzięłyby na siebie ciężar uczestnictwa w zarządzaniu (np. w formie podpisania tzw. kontraktu menedżerskiego),
- zachowaniu portfela akcji (do 30%) przez Skarb Państwa, ale z prawem głosu ograniczonym do decyzji strategicznych, z opcją pozbycia się tego udziału w przyszłości,
- zaoferowaniu sprzedaży akcji krajowym i zagranicznym inwestorom instytucjonalnym,
- publicznej ofercie sprzedaży akcji dla inwestorów indywidualnych (do 30%) oraz sprzedaży akcji na warunkach uprzywilejowanych dla pracowników banku (zgodnie z ustawą o prywatyzacji przedsiębiorstw pula akcji pracowniczych zależy od zatrudnienia i wynagrodzeń; spełnienie wymogów stawianych przez ustawę powodowało, że w rzeczywistości pula akcji pracowniczych stanowiła mniej niż 5% kapitału akcyjnego).

W końcu 1991 r. wybrano do prywatyzacji dwa banki z „9” — Bank Śląski i Wielkopolski Bank Kredytowy. Kryteriami wyboru były ich dotychczasowe wyniki, innowacyjność i jakość kadry zarządzającej. Doradcami do przeprowadzenia prac przygotowawczych były dwa banki inwestycyjne: Paribas dla Banku Śląskiego i Schroders dla WBK¹²⁰.

¹²⁰ Taki wybór był zdeterminowany faktem, że Know-How Fund miał pokryć połowę kosztów doradcy (firmy angielskiej) i analogicznie postąpił rząd francuski (co spowodowało, że na doradcę powołano firmę francuską).

Doradcy powołali konsorcja, w składzie: lider — bank inwestycyjny, audytor banku, doradcy prawni i firmy ds. akcji promocyjnej. Proces przygotowawczy trwał długo, tak że względu na złożoność pracy, nie sprzyjające okoliczności (małą stabilność polityczną w Polsce w latach 1992-1993), małe zainteresowanie potencjalnych inwestorów zagranicznych, jak i pionierski charakter prowadzonych prac.

Banki zostały dogłębnie zbadane — przeprowadzono analizy prawne, ocenę portfela kredytowego, pozycji rynkowej i sieci, jak też ocenę kadry i produktów banku. Na podstawie tych analiz banki zostały wycenione i opracowano ich prospekty emisyjne¹²¹.

Sytuacja na rynku kapitałowym w kwietniu 1993 r., gdy prywatyzowano pierwszy bank z „9” WBK, nie wydawała się sprzyjająca. W związku z tym postanowiono przy sprzedaży zaoferować akcje z dyskontem. Inwestorem strategicznym został Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju, nabywając dwie serie akcji — z transzy dla inwestorów instytucjonalnych oraz z dodatkowo wyemitowanych przez bank. Celem tej dodatkowej emisji akcji było pozyskanie nowego kapitału, dla podwyższenia współczynnika wypłacalności i zwiększenia zaufania potencjalnych inwestorów indywidualnych.

W przypadku Banku Śląskiego pozyskano inwestora strategicznego, którym został bank ING, który objął przeszło 28% kapitału akcyjnego. Przy prywatyzacji tego banku sytuacja na rynku kapitałowym była już zupełnie inna niż w okresie oferty sprzedaży WBK. Ministerstwo Finansów powzięło zatem decyzję o określeniu ceny emisyjnej dwukrotnie wyższej od wartości nominalnej akcji. Mimo to, zainteresowanie inwestorów było jednak bardzo duże i liczba zgłoszeń zakupu wielokrotnie przekroczyła liczbę akcji przeznaczonych do sprzedaży. Konieczne było zastosowanie redukcji przydziału o 70%. Sprzedaż akcji Banku Śląskiego spowodowała wzrost liczby rachunków inwestycyjnych w domach maklerskich o 800 tysięcy. Ponadto Bank Śląski (a właściwie jego Dom Maklerski), który był bankiem rozliczeniowym Giełdy Papierów Wartościowych, nie mógł sobie poradzić z problemem szybkiego potwierdzenia inwestorom świadectw depozytowych, przez co po wprowadzeniu akcji do publicznego obrotu bardzo niewielu inwestorów mogło złożyć zlecenie i dokonywać transakcji¹²². Notowania cen na początkowych sesjach przekroczyły wielokrotnie cenę emisyjną¹²³. Spowodowało to duże niezadowolenie inwestorów, wszczęcie dochodów w sprawie wyceny wartości banku oraz metody jego sprzedaży, co wywołało w rezultacie krytykę sposobu wyceny i sprzedaży banku przez Ministerstwo Finansów.

Kolejny bank wybrany do prywatyzacji, Bank Przemysłowo-Handlowy SA w Krakowie, postanowiono sprzedać inaczej, tzn. ustalając cenę sprzedaży na specjalnej

¹²¹ Wyceny dokonano kilkoma metodami, ale ostatecznie przyjmowano przeważnie wycenę wg. wartości księgowej, gdyż inne metody okazywały się wątpliwe w polskich warunkach gospodarczych.

¹²² Okazało się, że wśród zleceń sprzedaży przeważały oferty ze strony pracowników banku, a w tym członków zarządu, co uznano za etycznie naganne i podważające zaufanie do spółki.

¹²³ Od momentu wyceny banku i ustalenia ceny emisyjnej — w październiku 1993 r. — do rozpoczęcia notowań banku na giełdzie — w lutym 1994 r. — indeks giełdowy wzrósł z ok. 8000 do ok. 20000.

sesji giełdowej, przyjmując wcześniej zapisy z ofertami cen. Wartość banku ustalono na 500 000 PLZ za 1 akcję, ale postanowiono sprzedać akcje z premią emisyjną po cenie minimalnej 700 000 zł. Ponieważ sytuacja na rynku kapitałowym ulegała zmianie, konieczne było znalezienie gwarantów emisji oraz zaoferowanie ulgi podatkowej dla inwestorów indywidualnych, analogicznie jak przy zakupie obligacji. Poważne pakiety akcji tego banku objęły inne banki, przede wszystkim gwarancji emisji oraz Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju.

3.11. Działalność banków zagranicznych w Polsce

W Polsce działa kilkanaście banków o mieszanym, tj. polsko-zagranicznym, kapitale. Dla uznania banku przez bank centralny za jednostkę zagraniczną konieczne jest, aby udział kapitału wniesionego przez partnera zagranicznego wynosił równowartość co najmniej 6 mln dolarów. Jest to kwota minimalna, która ma gwarantować, że partner zagraniczny jest wiarygodny i finansowo mocny. W przypadkach, gdy udział obcego kapitału jest nieduży, a partner zagraniczny nie posiada więcej niż 20% kapitału akcyjnego, banki traktowane są jako jednostki krajowe.

Przewidziane Prawem Bankowym dopuszczenie do działalności na rynku krajowym banków z kapitałem zagranicznym, czy wręcz banków zagranicznych, miało na celu pobudzenie konkurencji oraz przekazywanie doświadczeń bankowych. Nadzieje na masowy napływ kapitału zagranicznego do polskiego sektora bankowego na razie nie spełniły się. Na koniec 1994 r. zarejestrowanych było kilka banków zagranicznych i nieco więcej — banków z udziałem podmiotów zagranicznych.

Należy zastanowić się, co przeszkadzało w szerszym udziale na krajowym rynku zagranicznych instytucji bankowych. Wydaje się, że przyczyn było kilka. Pierwsza z nich to postrzeganie Polski jako kraju mało stabilnego, zarówno gospodarczo, jak i politycznie. Druga grupa czynników to infrastruktura — słaba sieć łączności, będącej podstawą dla rozwoju usług bankowych, brak odpowiednich lokali i ich wysoka cena. Przeszkodą były też przepisy ograniczające transfer zysków przez zagraniczne podmioty gospodarcze, działające na terenie Polski. Z drugiej strony banki zagraniczne działające w Polsce mogły liczyć na pewne przywileje podatkowe.

Do końca 1994 r. kilka banków zagranicznych utworzyło własne banki. Należały do nich: amerykański CITIBANK oraz austriacki Creditanstalt i Raiffeisen-Centrobank. Natomiast oddziały założył holenderski ING (dawniej NMB) i francuski Societe Generale. W 1995 r. licencje na działalność bankową otrzymało kilka dalszych podmiotów z kapitałem zagranicznym w tym Deutsche Bank i Hypo Bank.

Powstało także wiele banków z udziałem kapitału zagranicznego lub spółek typu joint-ventures, w tym Międzynarodowy Bank w Polsce (z udziałem ABN-Amro, Banca Commerciale Italiana, Credit Lyonnais, International Finance Corporation, Banku Rozwoju Eksportu i Wielkopolskiego Banku Kredytowego), Pierwszy Polsko-Amerykański Bank w Krakowie, Polsko-Amerykański Bank Hipoteczny, Solidarności Chase Bank — przejęty pod koniec 1995 r. przez General Electric Capital.

Bankowi ABN-Amro udało się uzyskać licencję na działalność w Polsce po zakupieniu małego banku znajdującego się w bardzo złej sytuacji — Interbanku. Inny bank — Westdeutsche Landesbank — objął (wraz z Polskim Bankiem Rozwoju) część kapitału w Banku Morskim. Natomiast BNP i Dresdner Bank powołały wspólny oddział.

W paru bankach inwestorzy zagraniczni posiadają udziały w kapitale, np. w Banku Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych udziałowcami są dwa banki francuskie: Credit Cooperatif i Credit Foncier de France. W Petrobanku, banku notowanym od 1995 r. na giełdzie poważny pakiet objęła koreańska spółka Lucky Goldstar. W Banku Rozwoju Eksportu 21-procentowym udziałowcem jest niemiecki Commerzbank.

Kilka banków otworzyło swoje przedstawicielstwa, które nie mają jednak prawa do prowadzenia działalności bankowej. Można przypuszczać, że przedstawicielstwa banków prowadzą obserwację rynku i w dogodnym momencie niektóre z nich zostaną przekształcone w oddziały banków¹²⁴. Jak dotąd jedynie przedstawicielstwo American Express uzyskało licencję na prowadzenie wybranych operacji bankowych.

Banki zagraniczne zainteresowane są przede wszystkim współpracą z dużymi klientami — przedsiębiorstwami. Obsługują głównie firmy zagraniczne prowadzące działalność w Polsce, a ostatnio także w coraz szerszym zakresie podejmują współpracę z dużymi i dobrze funkcjonującymi przedsiębiorstwami krajowymi. Przedmiotem działalności banków zagranicznych działających w Polsce jest głównie obsługa rozliczeń z zagranicą, a szczególnie rozpowszechnione jest udzielanie gwarancji i otwieranie akredytyw importowych oraz prowadzenie rachunków dużych klientów, a także udzielanie kredytów. Banki zagraniczne dysponują wyszkoloną kadrą fachową z umiejętnościami zarządzania.

Atutami banków zagranicznych są ponadto: wysoki poziom i szybkość wykonywania oferowanych usług, elastyczność i profesjonalizm, dostęp do szerokiej sieci banku macierzystego za granicą. Równie ważna jest międzynarodowa renoma ich właścicieli — banków, z pomocy i doświadczeń których mogą korzystać w nieograniczonym zakresie. Stanowią bardzo dużą konkurencję dla banków polskich, które muszą dopiero zdobywać zaufanie i markę za granicą. Banki zagraniczne proponują nowatorskie na naszym rynku usługi, które zapewniają im najlepszych klientów. Jako przykład takiej usługi można wymienić pomoc w emitowaniu papierów dłużnych klientów bezpośrednio na rynku pieniężnym.

Transfer wiedzy, oczekiwanej w wyniku obecności banków zagranicznych okazał się iluzoryczny. Banki zagraniczne nie stanowią ośrodków szkolenia dla polskich bankowców, gdyż nie dochodzi do przechodzenia wykwalifikowanych fachowców z banków zagranicznych do banków krajowych, banki zagraniczne nie są też ośrodkami szkoleń dla polskich bankowców. Występuje natomiast zjawisko odwrotne — przejmowanie fachowców z polskich banków przez banki zagraniczne. Banki zagraniczne stały się natomiast swoistymi punktami odniesienia dla banków krajowych, ich zachowanie jest obserwowane i w miarę możliwości, naśladowane, tym bardziej, że rozwiązania, które wprowadzają są często początkowo zbyt skomplikowane i nowatorskie dla bankowców polskich.¹²⁵

¹²⁴ Takim przykładem jest Deutsche Bank, który uzyskał licencję w 1995 r., ale już od 1991 r. miał swoje przedstawicielstwo w Warszawie.

¹²⁵ ING jest wiodącym bankiem w zakresie wprowadzania na rynek bonów komercyjnych, tzw. KWITów (komercyjnych weksli inwestycyjno-terminowych), emitowanych przez najlepsze firmy.

RESTRUKTURYZACJA PORTFELA KREDYTOWEGO BANKÓW

Ministerstwo Finansów, pełniące funkcję reprezentanta Skarbu Państwa, czyli właściciela banków stanowiących własność Skarbu Państwa, podjęło prace nad stworzeniem mechanizmu pozwalającego na oczyszczenie portfela banków z trudnych kredytów. Inicjatywa polegała na podjęciu kilku równoległych działań:

- w większości banków „9” przeprowadzono szczegółowe badania portfela kredytowego, firmy audytorskie działały na zlecenie Ministerstwa Finansów występującego w roli właściciela, a zarazem potencjalnego dysponenta dodatkowych funduszy, przeznaczonych na zasilenie banków w kapitał,
- banki będące spółkami Skarbu Państwa zorganizowały wewnętrzne jednostki organizacyjne, mające na celu gospodarowanie kredytami wątpliwymi i straconymi,
- banki zostały zobowiązane do przygotowania szczegółowego programu działania — postępowania z dłużnikami zaklasyfikowanymi jako kredytobiorcy do dwóch ostatnich grup.

Przedsiębiorstwa, należące do grupy kredytobiorców z wydzielonego portfela, miały zostać zakwalifikowane do dwóch odrębnych grup — (1) rokujących nadzieje na poprawę i (2) nie mających perspektyw takiej poprawy. Należało przeprowadzić diagnozę stanu wszystkich dłużników i określić czynniki, które wywołały niewypłacalność przedsiębiorstwa, a następnie szanse na odzyskanie możliwości rozwoju. Przy czym kluczowym problemem było ustalenie, czy przyczyną niedopasowania przedsiębiorstwa mają charakter przejściowy czy trwały.

Zależnie od oceny szans tych przedsiębiorstw działanie banku polegało na przyjęciu programu naprawczego dla przedsiębiorstwa, postawieniu wniosku o ogłoszenie upadłości, wystąpieniu o likwidację, albo staraniu się o zamianę wierzytelności na udziały lub akcje. Postępowanie banku uzależnione było od oceny szans rozwoju kredytobiorcy oraz realności programu naprawczego. Innym sposobem postępowania mogło być sprzedanie wierzytelności innym podmiotom gospodarczym (innym bankom, wyspecjalizowanym instytucjom, przedsiębiorstwom).

Ministerstwo Finansów przygotowało i przesłało do Sejmu projekt ustawy przewidującej przekazanie tym bankom dodatkowego kapitału w formie długoterminowych obligacji skarbowych, co miało pozwolić na podjęcie rozmów z dłużnikami. Banki uzgadniały inne rozłożenie spłat, redukcję części długu lub odsetek, ewentualne

umorzenie długu, przy zachowaniu własnej wypłacalności i płynności¹²⁶. Ustawa ta została przyjęta przez niższą izbę Sejmu 19 grudnia 1992 r. Zakładała ona przekazanie bankom „9” dodatkowych funduszy, które przewidziano w ustawie budżetowej na 1993 r. Innym źródłem zasilenia systemu bankowego miał być także Fundusz Stabilizacji Złotego oraz ewentualnie pożyczka z Banku Światowego.

4.1. Wprowadzenie ustawy o restrukturyzacji finansowej

Prace nad ustawą toczyły się od połowy 1992 r., ale ze względu na brak poważnej świadomości, jakie zagrożenia dla systemu finansowego niesie bardzo wysoki udział trudnych kredytów w portfelach najważniejszych banków, zaszła konieczność przekonania Sejmu co do zasadności zajęcia się ustawą o restrukturyzacji¹²⁷.

W projekcie ustawy przyjęto wiele nowych rozwiązań prawnych pozwalających na efektywne rozwiązywanie problemów. Przewidywano, że uda się uzyskać również pomoc zagraniczną — spodziewano się, że może będzie to kredyt Banku Światowego, ale bardziej realne okazało się wykorzystanie Funduszu Stabilizacji Złotego z 1990 r., a zwłaszcza części darowizn krajów rozwiniętych przekazanych wówczas na stabilizację złotego. Po długich negocjacjach powstał Fundusz Prywatyzacji Polskich Banków ze środków pochodzących z krajów donatorów, który służyć ma wykupowi obligacji i odsetek od nich z banków, które otrzymały obligacje restrukturyzacyjne w ramach realizacji ustawy o restrukturyzacji finansowej.

Ustawa ta została uchwalona ostatecznie przez Sejm w dniu 3 lutego 1993 r.¹²⁸. Przewidywała ona objęcie uprawnieniami do prowadzenia postępowań restrukturyzacyjnych banków z ponad 50% udziałem Skarbu Państwa i Agencji Rozwoju Przemysłu. Najważniejszym instrumentem prawnym, zastosowanym w tej ustawie, była procedura bankowego postępowania ugodowego, której celem miało być umożliwienie podjęcia spłaty należności niektórych podmiotów gospodarczych, po ich ewentualnej restrukturyzacji.

Wszczęcia postępowania ugodowego dokonywał bank na wniosek dłużnika. Z kolei, dłużnikiem uprawnionym do wystąpienia o wszczęcie postępowania ugodowego mogły być tylko przedsiębiorstwa państwowe, spółki Skarbu Państwa lub te spółki, w których przedsiębiorstwa państwowe albo Skarb Państwa posiadał ponad 50% akcji lub udziałów. Bank był uprawniony do podjęcia postępowania, gdy wierzytelności stanowiły co najmniej 10% sumy zobowiązań dłużnika, a wierzytelność banku przekraczała 1 mld zł.

¹²⁶ Szczegółowe omówienie treści ustawy i jej uwarunkowań przedstawił Groszek, M. i Rak, J. w artykule *Oddłużeniowy pejzaż*, *Życie Gospodarcze* nr 48, 29 listopada 1992 r.

¹²⁷ W celu przekonania Komisji Sejmowej co do wagi sprawy zorganizowano spotkania u największych dłużników kilku banków, w czasie których wyjaśniono konieczność wprowadzenia instrumentów prawnych dających szansę na zmniejszenie obciążeń tak kredytobiorców, jak i danie narzędzi bankom, zob. Ustawa z dnia 3 lutego 1993 r. o restrukturyzacji finansowej przedsiębiorstw i banków oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz.U. z 1993 r., Nr 18, poz. 82).

¹²⁸ Zob. Ustawa z dnia 3 lutego 1993 r. o restrukturyzacji finansowej przedsiębiorstw i banków oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz.U. z 1993 r., Nr 18, poz. 82).

Wniosek przedsiębiorstwa powinien być zawierać propozycje ugodowe, w skład których wchodziłyby założenia uzdrowienia gospodarki. Ponadto dłużnik, który wystąpił o rozpoczęcie postępowania zobowiązany był do dostarczenia szeregu informacji i sprawozdań:

- bilansu z rachunkiem wyników,
- wyciągu z rejestru,
- spisu wierzycieli wraz w wymienieniem wierzytelności i terminów płatności,
- wykazu udzielonych poręczeń,
- wykazu tytułów egzekucyjnych,
- propozycje potrąceń.

Jednym z decydujących warunków wszczęcia postępowania przez bank i innych wierzycieli było wystąpienie przedsiębiorstwa państwowego do Ministra Przekształceń Własnościowych o przekształcenie w spółkę akcyjną Skarbu Państwa. Celem tego przepisu było umożliwienie wierzycielom dokonania ewentualnej zamiany wierzytelności na akcje firmy, jak też pozyskanie zewnętrznego inwestora i ułatwienie późniejszej prywatyzacji oraz zdyscyplinowanie zarządu przedsiębiorstwa (zarząd podmiotu działającego w formie spółki akcyjnej musi dbać, aby nie zostać oskarżonym o działanie na szkodę spółki, a w przypadku powstania poważnych strat grożących niewypłacalnością zobowiązany jest złożyć wniosek o upadłość).

Ugody dotyczyły objęcia wszelkich wierzytelności poza określonymi wyjątkami, z tytułu:

- ubezpieczeń społecznych,
- stosunku pracy,
- zabezpieczonych zastawem,
- zabezpieczonych hipoteką,
- zaliczek na podatek dochodowy.

Ustawa nakazywała bankom dokonywanie publicznych ogłoszeń o rozpoczęciu postępowania ugodowego. W przeważającej części postępowań ugodowych bank był podmiotem kierującym całym przedsięwzięciem — określał tryb postępowania, terminy czynności oraz nadzorował wykonanie ugody.

Działania, które mogły być podjęte w ramach ugody bankowej, to przede wszystkim:

- odroczenie terminów płatności,
- obniżenie oprocentowania wierzytelności,
- zaniechanie naliczania oprocentowania (w całości lub części),
- zamiana wierzytelności na akcje lub udziały (w części lub całości),
- umorzenie wierzytelności, w tym również odsetek, (w części lub całości),
- udzielenie dłużnikowi nowych pożyczek, kredytów albo gwarancji kredytowych.

4.2. Zasilenie banków — spółek akcyjnych Skarbu Państwa, BGŻ i PKO BP w dodatkowy kapitał

Wraz z wprowadzaniem w życie ustawy o restrukturyzacji do końca 1993 r., Minister Finansów przekazał bankom państwowym oraz bankom, w których Skarb Państwa posiadał więcej niż 50% akcji lub udziałów, obligacje restrukturyzacyjne na zwiększenie kapitału rezerwowego i rezerw celowych na należności nieprawidłowe¹²⁹. Łączna kwota przekazanych obligacji skarbowych wyniosła w 1994 r. 21 bln złotych. Kolejne obligacje restrukturyzacyjne zostały przekazane bankom w 1994 r. Otrzymał je Bank Gospodarki Żywnościowej SA i Bank Polska Kasa Opieki SA¹³⁰.

Szczegółowe dane dla poszczególnych banków przedstawia poniższa tabela.

Tabela 31

Obligacje restrukturyzacyjne przekazane bankom (w mln PLN)

Nazwa banku	Wartość obligacji otrzymanych w 1993 r.	Wartość obligacji otrzymanych w 1994 r.
Bank Depozytowo-Kredytowy w Lublinie SA	1 790 210	
Bank Gdański SA	1 609 590	
Bank Przemysłowo-Handlowy SA w Krakowie	1 598 430	
Bank Zachodni we Wrocławiu SA	1 445 060	
Pomorski Bank Kredytowy SA w Szczecinie	1 363 670	
Powszechny Bank Gospodarczy SA w Łodzi	1 256 390	
Powszechny Bank Kredytowy SA w Warszawie	1 936 650	
Powszechna Kasa Oszczędności Bank Państwowy	5 734 200	
Bank Gospodarki Żywnościowej	4 265 800	15 300 000
Bank Polska Kasa Opieki SA		3 700 000
Razem	21 000 000	19 000 000
Ogółem w latach 1993 i 1994		40 000 000

Obligacje restrukturyzacyjne zostały przekazane na zasilenie funduszy własnych i rezerw banków, z których następnie dokonano przeniesienia odpowiednich kwot na rezerwy celowe. W ten sposób banki po otrzymaniu obligacji nie musiały tworzyć rezerw celowych na znaczną część należności, pochodzących z wcześniejszych okresów (wydzielonego z portfela kredytowego na koniec 1991 r.).

¹²⁹ Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 27 lipca 1993 r. w sprawie określenia banków, którym przekazane zostaną obligacje skarbowe, oraz podziału kwoty przeznaczonej w ustawie budżetowej na zwiększenie funduszy własnych i rezerw banków (Dz. U. 1993 Nr 69, poz. 332). Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 16 grudnia 1993 r. w sprawie określenia banków... (Dz. U. 1993 Nr 126, poz. 578), Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 29 grudnia 1993 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie określenia banków... (Dz. U. z 1993 r., Nr 133, poz. 643 oraz Dz. U. z 1994 r., Nr 122, poz. 595).

¹³⁰ Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 16 listopada 1994 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie określenia banków... (Dz. U. z 1994 r., Nr 122, poz. 595), zgodnie z tym rozporządzeniem obligacje restrukturyzacyjne, znajdujące się w posiadaniu BGŻ na kwotę 2 961 801 mln zł mają zostać przekazane bankom regionalnym.

Obligacje zostały wyemitowane na okres 15-letni, płatne są w 28 ratach półrocznych, odsetki ustalono na poziomie stopy redyskontowej NBP, ale płacone są w wysokości 5%, a reszta (różnica) jest kapitalizowana. Obsługa obligacji odbywa się ze środków budżetowych do momentu sprywatyzowania banków, które otrzymały te obligacje. Po tym fakcie obligacje obsługuje i wykupuje Fundusz Prywatyzacji Banków powstały ze środków Funduszu Stabilizacji Złotego. Warunkiem pełnego wykorzystania środków Funduszu Prywatyzacji Banków jest zakończenie prywatyzacji pozostałych banków z „9” do końca 1996 r.¹³¹.

4.3. Przebieg procesów restrukturyzacji

Jak już wcześniej wspomniano, program restrukturyzacji przedsiębiorstwa stanowił element porozumienia ugodowego i podstawowy warunek jego podpisania. Zakładał uzdrowienie finansowej sytuacji dłużnika, a następnie dokonanie zmian wewnętrznych w przedsiębiorstwie. Program taki był w większości przypadków opracowywany przez zewnętrzną firmę doradczą. Dla władz dłużnika stanowił on usystematyzowany materiał dający diagnozę sytuacji przedsiębiorstwa, wskazywał jego silne i słabe strony, pozycję na rynku itd. Przygotowanie takiego programu dawało wiele korzyści, m.in. możliwość współpracy z doświadczonymi analitykami i doradcami, okazję nauczania się dokonywania analiz i tworzenia programów oraz zweryfikowanie własnych ocen położenia przedsiębiorstwa przez instytucje niezależne od dłużnika. Programy naprawcze zawierały również elementy dotyczące przyszłości: prognozy sprzedaży, kosztów, projekt zmian strukturalnych (ograniczenie nadmiernego zatrudnienia, sprzedaż lub inne formy pozbycia się zbędnego majątku), utworzenie komórek handlowych i marketingowych, wdrożenie produkcji nowych produktów, wprowadzenie nowych technologii. Najważniejsze z punktu widzenia późniejszej oceny realizacji warunków ugody było przyjęcie harmonogramu działań restrukturyzacyjnych oraz określenie osób odpowiedzialnych za ich wprowadzanie w życie.

4.3.1. Ugody bankowe i ich uwarunkowania

Wprowadzenie nowej formy prawnej porozumienia wierzycieli z dłużnikami — tzw. bankowego porozumienia ugodowego, było pewnym przełomem w praktyce gospodarczej, gdyż nie występowało tu uprzywilejowanie Skarbu Państwa z tytułu podatków. Jednakże procedura wymagała zgody większości wierzycieli na warunki ugody (choć zwykle bank dominował jako wierzyciel w całym postępowaniu ugodowym). Zawarcie ugody następowało, jeśli wierzyciele posiadający ponad 50% wierzytelności wyrazili na to zgodę. Natomiast właściwy sąd sprawdzał umowę tylko pod względem formalnym — mając miesiąc na jej przyjęcie (o ile nie zgłoszono skarg wierzycieli uważających się za pokrzywdzonych, które sąd uznał za formalnie uzasadnione).

¹³¹ Ze względu na ograniczone możliwości wchłonięcia przez rynek kapitałowy akcji kolejnych banków Ministerstwo Finansów rozważało renegowanie terminu prywatyzacji.

Jednym z warunków ugód było powołanie Rad wierzycieli, w których skład wchodził z zasady przedstawiciel Ministerstwa Finansów (jeśli ugodą objęte były wierzytelności Skarbu Państwa), banku i innych ważniejszych wierzycieli, w tym często również przedstawiciel wojewody. Rady wierzycieli mają za zadanie nadzorowanie realizacji ugód, a przede wszystkim pilnowanie wprowadzania w życie programu naprawczego, przez zgłaszanie wniosków do władz dłużnika. Mogą także wnioskować o rozwiązanie ugody.

Obowiązkiem banku było również publiczne ogłoszenie o zawarciu ugody bankowej, co w wielu przypadkach oznaczało dla przedsiębiorstwa odzyskanie wiarygodności wśród partnerów handlowych, napływ nowych zamówień, czy czasami oferty ze strony inwestorów.

Niewykonywanie zapisanych w umowie zobowiązań przez dłużnika, a zwłaszcza nie regulowanie zrestrukturyzowanych zobowiązań stanowi wystarczający warunek rozwiązania ugody. Należy pamiętać, że postępowania i porozumienia ugodowe nie mogą być powtarzane, co oznacza, że zerwanie ugody prowadzi do jej unieważnienia i powrotu do sytuacji sprzed podjęcia postępowania ugodowego. Zmiana ważniejszych punktów ugody, takich jak treść programu naprawczego oraz wielkości i terminów spłat może oznaczać odejście od istotnych warunków ugody i być przyczyną jej zerwania. Nowe porozumienie, które wynegocjowaliby wierzyciele z dłużnikiem nie miałyby mocy ugody bankowej, ale tylko umowy cywilnoprawnej.

Ustawa przewiduje możliwość przejęcia zobowiązań dłużnika wobec niektórych wierzycieli przez bank, jeśli dzięki temu dojdzie do podpisania ugody. W wielu porozumieniach przewidywano uprzywilejowanie bardzo drobnych wierzycieli, przez całkowitą spłatę długów przedsiębiorstwa do pewnej kwoty. Inni wierzyciele musieli ponieść ciężary ugody podobnie jak bank i inni uczestnicy.

Przy rozwiązaniu umowy wierzyciele zachowują prawo do wierzytelności nie spłaconej przez dłużnika przed zawarciem ugody bankowej, nie można również podjąć nowego postępowania wobec tego samego dłużnika.

Jednym z przewidywanych przez ustawodawcę rozwiązań miała być publiczna sprzedaż wierzytelności bankowych po cenie rynkowej. Ministerstwo Finansów chciało, żeby stało się to główną formą usunięcia z portfela kredytowego banków dłużników bez szans na poprawę działalności, a ponadto miało to pomóc szybkiej prywatyzacji. Nie zdawano sobie sprawy, że może wystąpić mało oczekiwany efekt uboczny — wykupywanie długów przez dłużników (mimo zakazu) z pomocą podastających osób albo instytucji.

Takie rozwiązanie niosło ze sobą pewne istotne korzyści dla wierzyciela polegające m.in. na ostatecznym wyczyszczeniu portfela z danej wierzytelności. Ale z drugiej strony, miało też pewne poważne wady: po pierwsze, brakowało możliwości dochodzenia roszczeń przez bank i odzyskania choćby części należności, a po drugie, następowała demoralizacja niektórych dłużników, którzy czuli się zwolnieni z obowiązku spłat czy przekazania bankowi zabezpieczeń.

Możliwymi do zastosowania formami sprzedaży wierzytelności były przede wszystkim: otwarty przetarg, publiczna oferta, a także rokowania na podstawie publicznego zaproszenia. Przedstawiciele MF oczekiwali, że wprowadzenie takiego przepisu pobudzi powstanie wtórnego rynku wierzytelności.

Banki „9” były dość ostrożne w wystawianiu wierzytelności na sprzedaż. Początkowo zainteresowanie potencjalnych klientów było niewielkie, a uzyskiwane wpływy wynosiły od kilku procent do 20% nominalnej wartości sprzedanych kredytów.

4.3.2. Zamiana wierzytelności banków na akcje i udziały

Ta metoda wydawała się twórcom ustawy obiecująca, gdyż dawała szansę na aktywny wpływ banków, obejmujących kontrolę właścicielską, na restrukturyzowane przedsiębiorstwa. Jednakże okazało się, że wiele banków niechętnie podejmowało się zamiany wierzytelności na akcje z kilku zasadniczych powodów:

- nie występowały korzyści podatkowe, natomiast zachodziła konieczność utrzymywania rezerw celowych na całość zamienionej wierzytelności,
- banki ponosiłyby znaczną odpowiedzialność za przedsiębiorstwo, powstałaby konieczność znalezienia odpowiednich ludzi do nadzorowania i zarządzania przedsiębiorstwem,
- pojawiłaby się groźba konfliktów społecznych i politycznych z tytułu przejęcia własności przez bank (a stąd częsta i uzasadniona obawa przed roszczeniami pracowniczymi, adresowanymi bezpośrednio do banku).

Jak wynika z danych sprawozdawczych zamianą wierzytelności na akcje objęto do końca 1994 r. należności na kwotę 458 mld zł, w 9 bankach stanowiło to 2% wielkości należności przeznaczonych do restrukturyzacji.

4.3.3. Inne formy restrukturyzacji zadłużenia

W niektórych przypadkach, gdy dłużnikiem była firma prywatna, albo gdy z innych przyczyn nie można było podjąć postępowania ugodowego, banki zawierały z kredytobiorcami umowy cywilnoprawne dotyczące restrukturyzacji długów. Stronami tych umów byli często inni wierzyciele.

Ustawa przewidywała, że w sytuacji braku szans dalszego funkcjonowania dłużnika banki mogły stawiać, czy raczej zgłaszać organom założycielskim wnioski o likwidację albo upadłość dłużnika.

W niewielkiej liczbie przypadków wyodrębnionych kredytów doszło do spłaty zaległych zobowiązań przez przedsiębiorstwa, zmiany klasyfikacji kredytowej i uzyskania dostępu do nowych kredytów bankowych, bez żadnych obciążeń.

4.3.4. Efekty restrukturyzacji dla gospodarki i banków

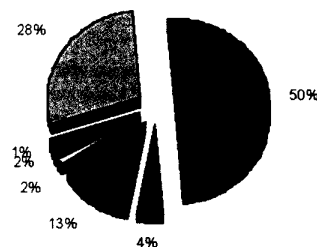
Dla określenia rozmiarów akcji restrukturyzacyjnej wykonywanej przez banki od 1993 r. należy podać kwoty należności, które jej podlegają. Dane na ten temat zawiera poniższa tabela.

Tabela 32

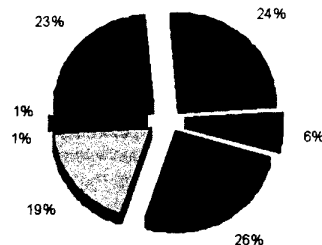
Kwoty należności poddanych restrukturyzacji na koniec lat 1994 i 1995

Formy restrukturyzacji	9 banków		Banki pozostałe		Ogółem banki		1995
	w mld zł	w %	w mld zł	w %	w mld zł	w %	
Ogółem do restrukturyzacji	12 252,4	100,0	39 408,6	100,0	51 662,0	100,0	4027,5
Uгода bankowa	6 185,7	50,5	9 880,9	25,3	16 166,6	31,3	1198,5
Układ sądowy	532,8	4,3	2 189,2	5,6	2 722,0	5,3	188,2
Upadłość i likwidacja	1 573,8	12,8	10 156,2	25,8	11 730,0	22,7	1113,2
Sprzedaż wierzytelności	197,2	1,6	7 577,1	19,2	7 774,3	15,0	487,2
Zamiana wierzytelności na akcje	246,6	2,0	211,6	0,5	458,2	0,9	157,8
Splata długu	100,5	0,8	267,2	0,7	367,7	0,7	310,2
Inne formy restrukturyzacji	3 516,3	28,7	9 225,7	23,4	12 742,0	24,7	902,5

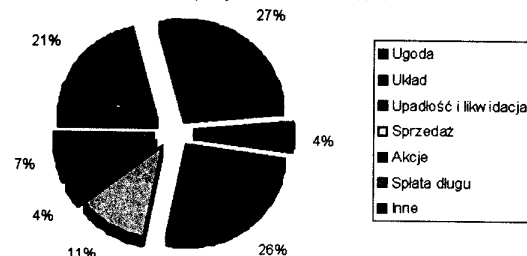
Formy restrukturyzacji
w bankach „9”

Formy restrukturyzacji
w bankach pozostałych

Metody restrukturyzacji należności w 1995 r.

Źródło: Sprawozdania z realizacji polityki pieniężnej za lata 1994 i 1995, NBP

W kwocie należności podlegających restrukturyzacji w końcu 1994 r. 86% stanowiły należności zakwalifikowane przez banki jako stracone, 8% wątpliwe i 6% poniżej standardu.

W różnych grupach banków realizowano nieco inne strategie postępowania. W bankach „9” znaczną część należności restrukturyzowano metodą prowadzenia postępowania ugodowych, dotyczyło to 50% całej sumy kredytów zakwalifikowanych do restrukturyzacji. W pozostałych bankach udział ugód bankowych jest znacznie niższy, wyniósł tylko 25%. Przyczynami takich rozbieżności mogły być następujące czynniki:

- bardzo duża pracochłonność postępowania ugodowych,
- konieczność negocjowania porozumień z dużą liczbą przedsiębiorstw-dłużników, przy udziale licznych wierzycieli,
- potrzeba posiadania dużej liczby fachowych pracowników w działach zajmujących się restrukturyzacją kredytów — banki „9” zaczęły tworzyć zespoły specjalistów już w I połowie 1992 r., natomiast pozostałe banki-spolki Skarbu Państwa zainteresowały się tym znacznie później,
- konieczność współpracy z zewnętrznymi doradcami i umiennego oceniania wyników ich prac (programów naprawczych).

Pozostałe banki o kapitale państwowym (Bank Pekao, Bank Handlowy, Powszechna Kasa Oszczędności i Bank Gospodarki Żywnościowej) preferowały rozwiązania dające szybsze — choć być może mniej efektywne w dłuższym okresie — formy restrukturyzacji, a mianowicie sprzedaż wierzytelności bankowych (objęto nią ok. 20% należności) oraz postawienie dłużników w stan upadłości albo likwidacji (prawie 26% należności)¹³².

¹³² W przypadku BGŻ największym problemem była i jest restrukturyzacja zadłużenia kilkuset Państwowych Gospodarstw Rolnych, które są obecnie pod kontrolą Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa.

Podsumowując proces restrukturyzacji prowadzony w latach 1993-1995 można zauważyć, że ma on i będzie miał duże efekty ogólnogospodarcze¹³³:

- dotyczył on co prawda ok. 50 bilionów zobowiązań wobec banków, ale uwzględniając także inne długi, stanowiące przedmiot postępowań ugodowych i pozostałych form restrukturyzacji, także z tytułu zaległych podatków, przedsiębiorstwa uzyskują obniżenie obciążeń o kilkakrotnie wyższą kwotę (przez umorzenie części długu, wydłużenie okresu spłat, obniżenie oprocentowania),
- banki mogły umorzyć część nieściągalnych należności i obniżyć udział trudnych kredytów w portfelu,
- wiele przedsiębiorstw odzyskało możliwości rozwoju i będą mogły stać się niedługo dobrymi kredytobiorcami banków. Podsumowując ten rozdział można stwierdzić, że przedsięwzięcia restrukturyzacyjne realizowane przez banki w latach 1993-1995 były ważnymi składnikami utrwalającymi pozytywne tendencje w gospodarce, ułatwiające kontynuowanie wzrostu gospodarczego, pomagały zarówno przedsiębiorstwom, jak i bankom,
- przedsiębiorstwa, które realizowały ugody bankowe, uzyskiwały niejednokrotnie, dzięki umorzeniu części zaległych zobowiązań, poważne korzyści finansowe — w postaci zysków nadzwyczajnych. Poprawa wyników była jednak jednorazowa i nie powinna stanowić dowodu na trwałe polepszenie sytuacji ekonomicznej tych podmiotów, gdyż w przyszłości takie źródło zysków nie pojawi się więcej.

¹³³ Najbardziej wyczerpujące omówienie i analizę restrukturyzacji finansowej zawiera Restrukturyzacja finansowa przedsiębiorstw i banków. Pierwszy raport z badań. Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową. Transformacja gospodarki. Nr 44. Gdańsk 1994

BANKI NA RYNKU KAPITAŁOWYM

Banki mogą pełnić różne role na rynku kapitałowym. W Polsce przyjęła się praktyka podobna do niemieckiej, gdzie w przeszłości banki były aktywnymi inwestorami na rynku kapitałowym. Jednakże krótki okres istnienia rynku kapitałowego w Polsce sprawia, że i działalność banków na tym polu jest dość ograniczona.

Jedną z ról, jaką banki spełniają w chwili obecnej, jest rola emitenta papierów wartościowych. Są to przede wszystkim emisje akcji banków, które zwiększają swój kapitał albo są sprzedawane przez Skarb Państwa w procesie prywatyzacji.

Papiery dłużne rynku pieniężnego emitowane lub sprzedawane przez banki dotychczas nie stały się popularne. W kilku pojedynczych przypadkach banki komercyjne wystąpiły jako instytucje organizujące oraz plasujące emisje obce, także na własne ryzyko, poprzez podpisanie „underwriting agreement”, czyli umowy rozprowadzenia papierów wartościowych. Ponadto wiele banków przejęło część emisji spółek notowanych na giełdzie, występując w roli specjalisty, ale nie spełniając podstawowej funkcji specjalisty w obrocie giełdowym, tzn. nie zapewniając wymaganej w takiej roli płynności obrotów.

5.1. Działalność bankowych biur maklerskich

Biura maklerskie w bankach pojawiły się w okresie, gdy powstało w szerszym zakresie zapotrzebowanie na ich usługi, czyli w momencie prywatyzacji pierwszych pięciu przedsiębiorstw państwowych i powstania w Warszawie Giełdy Papierów Wartościowych. Giełda warszawska podjęła działalność 12 kwietnia 1991 r., a pierwsze notowania miały miejsce 15 kwietnia 1991 r. W pierwszym roku działalności przeciętne obroty na sesji wynosiły ok. 8 mld zł¹³⁴.

Początkowo wartość rynkowa spółek giełdowych pozostawała niska, tak z powodu słabych cen akcji, jak małej liczby prywatyzowanych firm, które uzyskały możliwość publicznej sprzedaży akcji oraz niewielu spółek emitujących akcje dopuszczone do publicznego obrotu, jak też małego zainteresowania inwestorów instytucjonalnych i indywidualnych¹³⁵. Ale już w II kwartale 1993 r. sytuacja zaczęła ulegać zmianie, głównie dzięki zwiększeniu zainteresowania zakupami i transakcjami akcjami ze strony inwestorów indywidualnych (por. Tabela 30).

¹³⁴ Giełda Papierów Wartościowych w Warszawie SA. Sprawozdania Zarządu za lata 1991, 1992, 1993, 1994.

¹³⁵ Wiele akcji spółek, po wprowadzeniu do obrotu giełdowego uzyskiwało ceny niższe od emisyjnych. Jedną z przyczyn tego stanu rzeczy była sprzedaż akcji pracowniczych, nabywanych z 50% dyskontem i akcji kupionych za obligacje zamienne (z 20% dyskontem).

Tabela 33

	XII.91	VI.92	XII.92	VI.93	XII.93	VI.94	XII.94	VI.95	XII.95
Wartość rynkowa spółki	157,1	170,0	354,8	1238,9	4941,4	6480,0	7148,8	10 236,9	11258,7
Obroty miesięczne	100,3	81,2	387,7	3 941,1	17 219,7	10 885,8	10 523,8	9058,1	42 793,3
WAG	919,1	723,5	1 040,7	3 504,2	12 438	7 792,5	7 473,1	8129,8	7891

Źródło: Boss. Papiery wartościowe, za poszczególne miesiące lat 1991-1995

Szybki rozwój rynku kapitałowego oraz wzrost dziennych obrotów przyczyniły się do zwiększonego zapotrzebowania na usługi maklerskie. Powstało wiele nowych biur i domów maklerskich, ale to banki dysponowały największym potencjałem i bazą lokalową. W większości oddziałów banków, w których funkcjonowały biura maklerskie zorganizowano punkty obsługi klienta. Pod koniec 1994 r. czynnych było ok. 1 miliona rachunków inwestycyjnych.

Biura maklerskie banków w myśl prawa stanowią wyodrębnione organizacyjnie i finansowo jednostki. Dom maklerski ma obowiązek być uczestnikiem Krajowego Depozytu Papierów Wartościowych.

Biura maklerskie prowadzą rachunki papierów wartościowych, przyjmują zlecenia na zakup i sprzedaż papierów wartościowych i dokonują rozliczeń z tego tytułu¹³⁶. Maklerzy uczestniczą w sesjach Giełdy Papierów Wartościowych i dokonują na nich transakcji na zlecenie¹³⁷.

Zlecenia maklerskie mogą mieć kilka form:

- z limitem ceny,
- po kursie dnia,

¹³⁶ Ustawa Prawo o publicznym obrocie papierami wartościowymi i funduszach powierniczych z dnia 22 marca 1991 r. (Dz.U. Nr 35, poz.155, Nr 103, poz.447, Dz.U. 1994 nr 4, poz. 17) w artykule 21 w następujący sposób określiła zakres czynności maklerskich:

- oferowanie papierów wartościowych,
- nabywanie lub sprzedaż papierów wartościowych na ustalonych zasadach,
- rejestrowanie stanu posiadania papierów wartościowych i zmian tego posiadania
- zarządzanie cudzym pakietem papierów wartościowych na zlecenie,
- zawodowe doradztwo w zakresie obrotu papierami wartościowymi,
- przechowywanie papierów wartościowych na zlecenie uprawnionego.

Następny artykuł 22 precyzuje zakres praw i obowiązków maklera wynikających z prowadzenia działalności:

- podmiot prowadzący przedsiębiorstwo maklerskie zobowiązuje się wobec dającego zlecenie do sprzedaży lub zakupu oznaczonych papierów wartościowych w imieniu własnym, lecz na rachunek dającego zlecenie,
- podmiot prowadzący przedsiębiorstwo maklerskie odpowiada wobec dającego zlecenie za zapłatę ceny przysługującej papierów wartościowych.

¹³⁷ Zob. Regulamin Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie SA. Giełda Papierów Wartościowych. Warszawa 1992, Warszawa, maj 1995.

przy czym można dołączyć warunki dodatkowe: zlecenia warunkowe albo zlecenia typu „wszystko albo nic”.

W obrocie giełdowym obowiązują, jak dotąd, ograniczenia wahań kursów, kurs dnia może być wyższy lub niższy od kursu odniesienia najwyżej o 10%, przy czym kursem odniesienia jest kurs poprzedniej sesji. Sesje Giełdy Papierów Wartościowych odbywają się od końca 1992 r. 5 razy w tygodniu, od poniedziałku do piątku. W dalszym ciągu większość transakcji odbywa się w systemie pojedynczej sesji, ale od pewnego czasu organizowane są tzw. dogrywki, w czasie których realizowane są zamówienia bieżące na zakup i sprzedaż akcji pozostałych z głównej sesji.

Maklerzy są zrzeszeni w organizacji samorządowej, która ma uprawnienia kontrolne co do należytego wykonywania zawodu maklera oraz możliwość orzekania w sprawach z zakresu etyki zawodowej maklerów.

5.2. Inwestycje kapitałowe banków

Banki są także inwestorami na rynku kapitałowym. Jedyne ograniczenie, jakie na tę działalność nakłada aktualnie obowiązujące Prawo Bankowe, to przepis, by wartość akcji i obligacji w portfolio banku nie przekraczała 25% funduszy własnych banku i zgromadzonych przez niego depozytów długoterminowych. W takim przypadku banki podejmują się tzw. gwarantowania emisji, to znaczy zakupu znaczącego pakietu w celu jego późniejszej odprzedaży, ale pod warunkiem, że nie wpłynie to na ich notowania giełdowe.

Niektóre z banków brały też udział w pierwszych prywatyzacjach przedsiębiorstw państwowych, przeważnie jako „selling agents”, co oznacza, że przyjmowały papiery w komis, nie biorąc na siebie ryzyka.

Jak już wspomniano, banki działające w Polsce są przeważnie bankami uniwersalnymi, ich aktywność jako inwestorów na rynku kapitałowym ograniczać mogą tylko ich statuty oraz przepisy Prawa Bankowego. Natomiast ich obecność na tym rynku można tłumaczyć poszukiwaniem korzystnych lokat dla środków pieniężnych lub jako wynik znalezienia się banku w sytuacji przymusowej.

Przejmowanie przez banki akcji lub udziałów kapitałowych w przedsiębiorstwach było stosowane w niektórych postępowaniach ugodowych. Istotnym problemem przy takiej transakcji staje się określenie roli banku jako inwestora. Powstaje bowiem pytanie, czy bank ma pełnić rolę inwestora biernego, czy czynnego. Wydaje się, że biorąc pod uwagę kwestie kwalifikacji pracowników bankowych i dotychczasowe doświadczenia przeważnie nie powinno się angażować ich do zarządzania przedsiębiorstwami, ale lepiej posługiwać się specjalistami z zewnątrz, z którymi należy podpisywać umowy o zarządzanie (czyli tzw. kontrakty menedżerskie). Często najkorzystniejszym rozwiązaniem dla banku jest jednak wybór roli inwestora biernego, który kwestie bieżącego zarządzania pozostawia innym strategicznym inwestorom krajowym lub zagranicznym, sobie pozostawiając tylko nadzór i prawo do podejmowania decyzji w sprawach strategicznych oraz prawo sprzeciwu przy decyzjach władz przedsiębiorstwa stanowiących zagrożenie interesów inwestorów.

Przejęcie udziałów czy akcji w przedsiębiorstwie przez znaczący bank może stanowić natomiast czynnik ułatwiający funkcjonowanie spółki, która zyskuje solidne zaplecze finansowe i poprawia swoją wiarygodność, utraconą z powodu utraty płynności w przeszłości. Bank może wymusić na przedsiębiorstwie, w które się zaangażował, podjęcie programu restrukturyzacji i poprawy zarządzania.

Ustawa o publicznym obrocie papierami wartościowymi zakłada, że banki komercyjne mogą dokonywać obrotu papierami wartościowymi na własny rachunek, a propozycje zmian w Prawie Bankowym nie zawierają żadnych ograniczeń, co do tego w jakie papiery banki mogą inwestować, mogą więc lokować wolne środki także w akcje przedsiębiorstw. Istnieje jednak zagrożenie, że przyjęcie takich rozwiązań może spowodować wystąpienie w przyszłości szeregu negatywnych skutków. Po pierwsze, skumulowanie w ramach jednej instytucji działalności zarówno depozytowo-kredytowej jak i inwestycyjnej prowadzi nieuchronnie do wystąpienia konfliktu interesów pomiędzy nimi, czego rezultatem mogą być nieostrożne i niezgodne z zasadami przezroczności bankowej praktyki¹³⁸. Polegać one mogą na:

- udzielaniu przez bank ryzykownych kredytów z przeznaczeniem na zakup papierów wartościowych lokowanych przez ten bank,
- lokowaniu i promowaniu emisji papierów wartościowych firmy niewypłacalnej, w celu zapewnienia sobie spłaty kredytu zaciągniętego przez tę firmę w banku,
- udzielaniu ryzykownych kredytów lub preferencyjnym traktowaniu firm, których papiery wartościowe bank wprowadza na rynek albo posiada w portfelu,
- uzależnieniu przyznania przez bank kredytu od korzystania z jego usług inwestycyjnych.

Według poglądów wielu ekonomistów banki powinny koncentrować się na dokonywaniu obrotu papierami wartościowymi tylko na zlecenie i ryzyko klienta, a na rynku pierwotnym banki powinny zająć się lokowaniem papierów tylko na zasadzie „best effort”, czyli bez prowadzenia akcji subskrypcyjnej, ale z podjęciem najlepszych starań. Na rynku wtórnym zadaniem banków byłoby prowadzenie działalności brokerskiej.

Banki były w ostatnich latach bardzo aktywne w nabywaniu pakietów akcji spółek akcyjnych, niektóre z nich są wręcz pod kontrolą banków (jak np. spółka Budimex, której przeszło 40% akcji znajduje się w posiadaniu 4 banków), a z kolei mniejszościowe pakiety (Tonsilu SA, Banku Przemysłowo-Handlowego SA) są w posiadaniu banków, w tym także notowanych na GPW. Jak wynika z szacunków, banki w końcu marca 1995 r. kontrolowały ok. 8% całego kapitału akcyjnego spółek notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych.

¹³⁸ Powinno się w takich przypadkach stosować politykę tzw. muru chińskiego, gdzie w danej instytucji istnieje zakaz kontaktów i przekazywania informacji między komórkami zajmującymi się działalnością konkurencyjną, albo grożącą naruszeniem interesów handlowych obsługiwanych podmiotów.

Tabela 34

Zaangażowanie banków jako inwestorów w spółkach notowanych na giełdzie

Bank	Spółka	Pakiet akcji w posiadaniu banku
Bank Gdański	Espebepe	5,67%
	Krosno	6,28%
Bank Gospodarki Żywnościowej	BRE	3,18%
Bank Handlowy	Animex	10,04%
	Budimex	5,17%
	ZO Bytom	30,00%
	Jutrzenka	9,72%
Bank Inicjatyw Gospodarczych	Wólcanka	13,10%
	Bank Gdański	7,94%
	Polifarb Cieszyń	7,95%
	Polifarb Wrocław	9,97%
	Krosno	9,49%
Bank Przemysłowo-Handlowy	Vistula	7,05%
	Zywiec	4,72%
Bank Rozwoju Eksportu	Animex	8,24%
	Polski Bank Rozwoju	2,72%
	Bydgoska Fabryka Kabli (BFK)	5,56%
Bank Śląski	Animex	6,18%
	BPH	4,79%
	Polifarb Cieszyń	13,70%
	Tonsil	5,00%
Kredyt Bank	Budimex	19,56%
Bank Polska Kasa Opieki	Animex	6,43%
	Budimex	11,39%
	Efekt	2,77%
Polski Bank Rozwoju	Tonsil	17,80%
	Budimex	5,17%
Powszechna Kasa Oszczędności	Wólcanka	23,63%
Powszechny Bank Kredytowy	Kredyt Bank	8,20%
Wielkopolski Bank Kredytowy	BPH	2,48%

5.3. Rola i możliwości udziału banków w przekształceniach własnościowych

Banki mogą pełnić wiele funkcji w przekształceniach własnościowych polskiej gospodarki. Naturalnym postępowaniem może i powinno być kredytowanie zakupu akcji lub udziałów w prywatyzowanych przedsiębiorstwach.

Równie oczywista jest pomoc kredytowa banku w tworzeniu nowych firm prywatnych, choć jest to zajęcie dość ryzykowne. Takie ryzyko może ograniczyć

dbałość banku o opracowanie przez założyciela firmy wiarygodnego programu działania i posiadanie dostępu do rynku zbytu.

Innym sposobem może być wzięcie udziału przez bank w prywatyzacji przedsiębiorstwa, w roli biernego inwestora mniejszościowego (finansowego). Takie inicjatywy banku sprzyjają prywatyzacji przez obniżenie bariery dostępu dla inwestorów prywatnych, którzy mogą uczestniczyć w tym procesie przy mniejszym zaangażowaniu własnych funduszy.

5.4. Papiery wartościowe banków w obrocie publicznym, pozyskiwanie nowego kapitału przez banki

W końcu 1995 r. na Warszawskiej Giełdzie Papierów Wartościowych notowane były akcje wielu banków: Banku Śląskiego, Wielkopolskiego Banku Kredytowego, Banku Rozwoju Eksportu, Banku Inicjatyw Gospodarczych, Kredyt Banku, Amerbanku, Banku Gdańskiego, Banku Przemysłowo-Handlowego, Petrobanku, Banku Współpracy Regionalnej. Niektóre z banków uzyskały dostęp do rynku kapitałowego dopiero w 1995 r. Dotyczyło to sporej liczby banków, z tego dwóch sprywatyzowanych z „9”.

Banki notowane na Warszawskiej Giełdzie Papierów Wartościowych miały znaczny udział w tzw. kapitalizacji giełdowej spółek (wartości rynkowej kapitału

Tabela 35

Wartość rynkowa banków-spółek giełdowych,
ich udział w całej kapitalizacji giełdy
oraz udział w obrotach akcjami w końcu grudnia 1995 r.

Nazwa banku	Wartość rynkowa	Udział w kapitalizacji giełdy	Udział w obrotach
Bank Gdański	451,08	4,0%	0,2%
BIG SA	210,88	1,9%	1,8%
BPH	740,74	6,6%	2,2%
BRE SA	543,75	4,8%	1,7%
Bank Śląski SA	1328,81	11,8%	6,3%
BWR SA	40,01	0,4%	0,4%
Kredyt Bank SA	61,30	0,5%	0,5%
PBR SA	197,02	1,7%	0,1%
Petrobank SA	101,27	0,9%	0,3%
PPA Bank SA	55,50	0,5%	0,3%
WBK SA	350,96	3,1%	2,0%
Amerbank SA	41,31	0,4%	2,3%
Banki razem	4122,63	36,6%	18,1%
Razem spółki	11 258,68	100,0%	100,0%

Źródło: Bosa Papiery wartościowe, grudzień 1995 r.

akcyjnego), w sumie na banki przypadało 36,6%, z tego prawie 12% tylko na jeden bank — Bank Śląski. W obrotach akcjami udział akcji banków był niższy, bo wynosił tylko 18%. Tak wysokie udziały banków są niebezpieczne dla rynku kapitałowego. Udział banków jest nieproporcjonalnie duży i zniekształca notowania oraz obniża możliwości różnicowania portfela inwestycyjnego. Przewidywana prywatyzacja kolejnych banków spowoduje jeszcze silniejszą ich dominację i może przyczynić się do obniżenia ich wyceny przez inwestorów¹³⁹. Zmuszać to powinno do rozważań nad dalszym tokiem prac nad prywatyzacją kolejnych banków z „9” oraz innych spółek Skarbu Państwa. Należy rozważyć, jak uniknąć ryzyka przekroczenia granic zdolności do absorpcji nowych akcji przez krajowy rynek kapitałowy.

Kilka banków notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych dokonało emisji akcji, które pozwoliły im na zwiększenie kapitału i rozszerzenie działalności. Niektóre banki — jak BRE czy BIG — przygotowały na tyle szybko prospekty emisyjne, że udało się im sprzedać papiery wartościowe w okresie dużego zainteresowania inwestorów na rynku kapitałowym. Inne banki musiały uciekać się do pomocy gwarancji, albo opóźniać emisję (co był zmuszony zrobić np. Kredyt Bank)¹⁴⁰. Polski Bank Rozwoju z kolei obniżył znacznie cenę emisyjną swoich akcji, ale i tak większość emisji objęli gwaranci. Także przy sprzedaży Banku Przemysłowo-Handlowego prywatyzacja odniosła sukces dzięki objęciu poważnej części przez gwarantów. Natomiast przy sprzedaży akcji Banku Gdańskiego wykorzystano instrument GDR, pozwalający na notowanie na giełdzie zagranicznej certyfikatów. Bankiem powiernikiem został Bank of New York, zaś znaczny pakiet, jako inwestor strategiczny objął Bank Inicjatyw Gospodarczych, wraz ze spółkami podporządkowanymi.

¹³⁹ Na początku 1995 r. został sprywatyzowany BPH, spowodowało to, że łączna wartość rynkowa banków wyniosła 22402,9 mld zł i banki stanowiły w końcu marca aż 36,3 % kapitalizacji giełdy, która wyniosła 64372,5 mld zł

¹⁴⁰ Emisja akcji WBK dokonana na początku 1995 r. została objęta przez Allied Irish Investment, spółkę podporządkowaną dawnemu partnerowi bliźniaczemu WBK. W ten sposób, korzystając z dyskonta, AIB został współwłaścicielem WBK, po cenie niższej od emisyjnej.

PERSPEKTYWY I PROBLEMY POLSKIEGO SYSTEMU BANKOWEGO

6.1. Opodatkowanie a wyniki finansowe banków

Do końca 1993 r. banki tworzące rezerwy celowe na należności znajdowały się w niekorzystnym położeniu. Powszechnie nie uznawano tworzenia rezerw celowych za koszt uzyskania przychodu, oprócz sytuacji, gdy strata była już właściwie poniesiona. Staraniem nadzoru bankowego oraz Związku Banków Polskich udało się dokonać pewnych zmian w przepisach o opodatkowaniu podatkiem dochodowym osób prawnych, które zezwalają na tworzenie rezerw na należności stracone¹⁴¹.

6.2. Podnoszenie kwalifikacji specjalistów bankowych

W ciągu ostatnich dwóch lat, z inicjatywy Związku Banków Polskich toczą się prace nad opracowaniem standardów kwalifikacyjnych dla specjalistów bankowych. Ich wynikiem jest wspólne opracowanie przez środowisko bankowe minimalnych norm i wymagań co do kwalifikacji i poziomu umiejętności zawodowych pracowników na określonych stanowiskach w bankach, a podstawowym celem tej pracy było przede wszystkim ujednolicenie nazewnictwa oraz wymagań i umiejętności na określonych stanowiskach.

Z inicjatywy Związku Banków Polskich i kilkunastu banków, przy współpracy zagranicznych organizacji, m.in. Londyńskiego Chartered Institute of Bankers, rządów kilku krajów i banków zagranicznych założono również Warszawski Instytut Bankowości¹⁴².

Wiele uczelni organizuje studia bankowe dzienne, kursy podyplomowe, powstają także szkoły prywatne na różnym poziomie kształcące w dziedzinie bankowości. Kształceniem specjalistów na poziomie szkoły średniej zajęły się licea ekonomiczne podległe Ministerstwu Edukacji Narodowej.

W ostatnich dwóch latach wydano bardzo wiele podręczników i książek, przeważnie polskich autorów, przygotowanych i wydanych zostało także wiele pozycji tłumaczonych z języków obcych. Część wysoko specjalistycznych książek pozostaje

¹⁴¹ Szerzej o skutkach opodatkowania banków w rozdziale 4.

¹⁴² Od kilku lat funkcjonowały już inne szkoły bankowe, które posiadały zasięg ogólnokrajowy — Międzynarodowa Szkoła Bankowości i Finansów w Katowicach, założona przez banki wspólnie z NBP i Gdańska Akademia Bankowa, powołana jako składnik Instytutu Badań nad Gospodarką Rynkową.

w dalszym ciągu nie przetłumaczona, głównie ze względu na pracochłonność tego rodzaju przedsięwzięcia i wciąż zbyt małe zapotrzebowanie.

Formą szkolenia jest również współpraca w zakresie porozumień bliźniaczych, choć odbywa się to w inny sposób, gdyż partnerzy podejmują się wspólnie rozwiązywania konkretnych problemów, m.in. opracowywania procedur i regulaminów, metod klasyfikacji ryzyka i wdrażania określonych rozwiązań do praktyki.

6.3. Współpraca międzybankowa — dziedziny i formy

Banki z pewnymi trudnościami nawiązały między sobą współpracę, która jest niezbędna w bardzo wielu dziedzinach¹⁴³. Utworzony w 1991 r. Związek Banków Polskich stanowi organizację samorządową powołaną do reprezentowania interesów środowiska bankowego. Do Związku Banków należało w końcu 1994 r. 120 członków, z czego wszystkie duże banki, banki prywatne, sporo banków spółdzielczych i większość banków zagranicznych, działających w Polsce.

Wśród wielu zadań, które realizuje Związek Banków, do najważniejszych należą:

- zbieranie opinii banków na temat projektów nowego Prawa Bankowego i innych przepisów dotyczących banków, organizowanie licznych seminariów i konferencji poświęconych temu tematowi,
- wydawanie książek i podręczników z bankowości (aktywna jest w tej dziedzinie Fundacja Edukacji i Badań Bankowych), a także pozycji informacyjnych o systemie bankowym w Polsce, do których należy Almanach Banków Polskich wydawany corocznie od 1992 r.,
- wydawanie czasopism fachowych, biuletynów informacyjnych oraz przeglądów artykułów prasowych na temat funkcjonowania banków,
- udzielanie pomocy w powołaniu i funkcjonowaniu Warszawskiego Instytutu Bankowości,
- udzielanie pomocy w organizacji spółek: telekomunikacyjnej (Telbank) i rozliczeniowej (KIR),
- reprezentowanie środowiska bankowego w trakcie dyskusji sejmowych na temat nowych aktów prawnych dotyczących banków (ustaw podatkowych, ustawy o zastawach bankowych, o restrukturyzacji banków spółdzielczych, o ochronie obrotu gospodarczego, o kasach mieszkaniowych, o denominacji złotego),
- uczestniczenie w przygotowaniu ustawy o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym i w powołaniu władz funduszu i jego wewnętrznych aktach prawnych, a także uczestniczenie przedstawicieli Związku we władzach BFG,
- uczestniczenie w opracowaniu kodeksu etycznego pracownika bankowego (Kodeks dobrej praktyki bankowej),

¹⁴³ Niektóre banki przystąpiły do Związku po dłuższym okresie wahań i obserwacji wyników jego działań, np. Bank Śląski zrobił to dopiero w połowie 1994 r.

- opracowanie zasad wymiany informacji między bankami oraz zasad działania baz danych zawierających dane o dokumentach zastrzeżonych, rejestr zastawów,
- współpraca z Radą Wydawców Kart Bankowych, w celu przyspieszenia rozwoju obrotu bezgotówkowego i upowszechnienia stosowania kart oraz przyjęcia standardów w tym względzie,
- a także powołanie Klubu Bankowca.

Z inicjatywy Związku Banków prowadzi się centralny rejestr niesolidnych dłużników banków. Jest on co miesiąc aktualizowany i dostępny dla wszystkich zainteresowanych. W wielu bankach, dzięki dostępowi do informacji udało się uniknąć zaangażowania w kredytowanie klientów, którzy w innych bankach wykazali się nieterminowością w spłacie lub dostarczali fałszywych informacji. Działa to też dyscyplinująco na dłużników, którzy orientują się, że banki potrafią się bronić przed nadużyciami klientów.

6.3.1. Rozliczenia międzybankowe

W okresie, gdy liczba banków była niewielka, a ilość przysyłanych dokumentów dotyczyła głównie rozliczeń niedużej liczby uspołecznionych przedsiębiorstw, wystarczało dostarczanie dokumentów pocztą i przeprowadzanie ich rozliczeń przez poszczególne oddziały banków. Jednakże już w 1990 r. zaczął być widoczny brak powszechnego systemu rozliczeniowego, który utrudniał funkcjonowanie systemu. Podjęto więc prace przygotowawcze nad usprawnieniem rozliczeń międzybankowych. Zabrały one dużo czasu i dopiero w kwietniu 1993 r. rozpoczęła działalność nowa instytucja — Krajowa Izba Rozliczeniowa. Jej zadaniem jest realizacja wymiany zleceń płatniczych klientów banków oraz rejestracja należności z tych zleceń i przedstawianie sald wzajemnych wierzytelności banków, w postaci jednej kwoty na każdy z banków. Codziennie odbywają się dwie sesje — poranna gdzie dokonuje się zestawień dokumentów uznaniowych i popołudniowa, dotycząca dokumentów obciążeniowych. Ostateczny rozrachunek przeprowadza wyspecjalizowany departament Narodowego Banku Polskiego.

Warunkiem dokonania rozliczeń jest przekazanie środków przez bank dłużnika. Rozrachunki, czyli uznanie rachunku banku wierzyciela i obciążenie rachunku banku dłużnika, odbywa się jednocześnie. Od 1993 r. NBP zaprzestał kredytować rozliczenia międzybankowe. Pokrycie rozrachunków w przypadku wystąpienia niedoboru środków w banku może nastąpić tylko przez zaciągnięcie kredytu: krótkoterminowego od innych banków, albo lombardowego w NBP. Od 1994 r. banki mogą wykorzystywać także środki utrzymywane w NBP jako rezerwa obowiązkowa nieoprocentowana.

Wprowadzenie systemu rozliczeń międzybankowych i funkcjonowanie Krajowej Izby Rozliczeniowej przyniosło wiele korzyści bankom i ich klientom. Przede wszystkim ujednolicił i skrócił się czas rozliczeń (do ok. 2-3 dni roboczych), a banki zachowując cały czas w dyspozycji środki zmniejszyły wcześniej wysokie salda środków „w drodze” między bankami. Przyczyniło się to do zmniejszenia wymaganych sald na rachunkach banków w NBP.

Pod koniec 1994 r. KIR obsługiwała bezpośrednio 69 banków i 1780 oddziałów banków. Przeciętnie dziennie przepływało przez KIR ok. 20 bln PLZ.

W celu wspomagania rozliczeń opartych na nośnikach papierowych KIR wprowadziła system Sybir, który służy do ewidencjonowania i kontroli dokumentów papierowych, agreguje i kompensuje wzajemne należności i zobowiązania banków oraz przygotowuje informacje stanowiące podstawę do księgowania operacji na rachunkach banków w NBP. Dzięki funkcjonowaniu tego systemu z ok. 500 000 zleceń płatniczych codziennie rozliczanych w ramach rozrachunków międzybankowych, do ostatecznego rozrachunku w NBP trafia niewiele ponad 100 zleceń¹⁴⁴.

Od pewnego czasu, do realizacji transakcji hurtowych (np. papierami wartościowymi) banki posługują się elektronicznym systemem rozliczeń międzybankowych Elixir z rozrachunkiem netto, działającym w systemie on-line z bieżącym podglądem przez uczestników. Umożliwia on bardzo znaczne skrócenie operacji międzybankowych — przeprowadzenie ich nawet w czasie jednego dnia. System Elixir obejmuje stopniowo coraz większą liczbę oddziałów banków — w końcu lutego 1995 r. było to 250 oddziałów z 17 banków. Spodziewać się można, że niedługo system obejmie 600-800 placówek, czyli ok. 50% całego systemu bankowego.

6.3.2. Telekomunikacja międzybankowa

Państwowe Przedsiębiorstwo Telekomunikacyjne TELBANK SA zostało utworzone w 1992 r. z inicjatywy 17 banków i ZBP. Jest to spółka telekomunikacyjna powołana do obsługi rozliczeń międzybankowych i przekazywania informacji różnymi rodzajami sieci. TELBANK udostępnia kanały transmisji danych za pomocą sieci kablowej, telefonicznej, radiowej i satelitarnej. Sieci komunikacyjne TELBANKU zapewniają dostęp do systemu rozliczeń międzybankowych KIR i SWIFT, poczty elektronicznej, serwisów informacyjnych (PAP, REUTERS) oraz wielu baz danych. Ponadto, w przyszłości może być wykorzystany do stworzenia jednolitej obsługi systemu płatności kartami płatniczymi.

6.3.3. Wymiana informacji między bankami

Mimo rosnącej konkurencji między bankami muszą one współpracować ze sobą w wielu dziedzinach. Najważniejszą z nich jest wymiana informacji o kredytobiorcach. Mimo funkcjonowania systemu informacji o nierzetelnych kredytobiorcach banki powinny przekazywać sobie informacje o zwykłych kredytobiorcach, jak też o innych, zwłaszcza nieuczciwych klientach. Współpraca między bankami w tym zakresie zależy przede wszystkim od kontaktów oddziałów różnych banków, działających na tym samym terenie, a w małym zakresie od uzgodnień na najwyższych szczeblach.

¹⁴⁴ Zob. A. Strużyński, *Isba Rozliczeniowa jako narzędzie modernizacji polskiego systemu płatności*, Prawo Bankowe Nr 2 94.

6.4. Współpraca z bankami zagranicznymi

Do ważnych dziedzin działalności banków krajowych należy współpraca z bankami zagranicznymi. Najważniejsze banki, w tym „dziewiątką” wydzieloną z NBP, a także Pekao SA, PKO BP, BRE SA, BGŻ, PBI czy Bank Handlowy SA, dysponują pełnymi uprawnieniami dewizowymi. Oznacza to, że mają prawo do posiadania aktywów zagranicznych, a przede wszystkim do otwierania rachunków nostro w bankach za granicą. Nawiązanie kontaktów korespondenckich jest jednak dopiero pierwszym krokiem do nawiązania bliższej współpracy. Do następnych należy wzajemne honorowanie gwarancji oraz uznawanie czeków.

Wiele banków włączyło się w międzynarodowy system rozliczeń SWIFT. Wymagało to spełnienia pewnych warunków, a zwłaszcza odpowiedniego przeszkolenia pracowników.

Banki, które realizowały porozumienia bliźniacze korzystają często z możliwości bliższej współpracy z partnerem — w postaci szkoleń, przekazywania informacji, pośrednictwie w rozliczeniach.

6.5. Międzybankowy rynek pieniężny i dewizowy

Międzybankowy rynek pieniężny zaczął się rozwijać w momencie rozpoczęcia emisji przez NBP własnych papierów krótkoterminowych. Banki rozpoczęły w 1990 r. lokowanie krótkoterminowych depozytów międzybankowych, a stopa procentowa od tych depozytów, tzw. WIBOR stała się przedmiotem publikacji i podstawą analiz sytuacji na rynku międzybankowym i w zakresie płynności banków.

Podstawowym instrumentem operacji międzybankowych pozostają wciąż lokaty międzybankowe, składane na termin od jednego dnia do kilku, a nawet kilkunastu miesięcy. Od dawna dyskutuje się nad stworzeniem nowych instrumentów tego rynku i rozszerzeniem zakresu jego działalności. Jednakże rozwój rynku międzybankowego napotyka na wiele ograniczeń i przeszkód, do których można zaliczyć:

- konkurencję rządowych papierów wartościowych, w dużym stopniu absorbujących płynność banków,
- dostępność, choć ograniczoną, kredytu lombardowego NBP,
- segmentację rynku — podziału na rynek dużych oraz małych i średnich banków — spowodowaną niskim zaufaniem do banków małych po kilku upadłościach tych instytucji,
- niedopasowanie przepisów prawnych — zwłaszcza Prawa Bankowego i Prawa Wexlowego.

Z drugiej strony należy stwierdzić, że duży udział rządowych papierów wartościowych w portfelach banków ułatwiał w pewnym stopniu operacje międzybankowe, przyczyniając się do zwiększenia płynności i skali obrotów na rynku (zwłaszcza w operacjach, przy których papiery wykorzystywane były jako zabezpieczenie).

Mieędzybankowy rynek dewizowy jest jak dotąd mało rozwinięty, tak ze względu na dotychczasowy brak poważniejszego zapotrzebowania na produkty takie jak transakcje terminowe czy futures, jak i — poza nielicznymi wyjątkami — na brak przygotowania banków do oferowania tego typu instrumentów. Można oczekiwać, że w najbliższej przyszłości sytuacja ulegnie zmianie, po wprowadzeniu kursu płynnego sterowanego walut.

6.6. Propozycje zmian prawa bankowego i ustawy o banku centralnym

Prawo Bankowe i Ustawa o Narodowym Banku Polskim ulegały wielokrotnie modyfikacjom od ich uchwalenia w 1989 r. Jednakże od dłuższego czasu narasta świadomość, że konieczne jest wprowadzenie całkiem nowych przepisów w tym zakresie, które rozwiążą i uporządkują wiele dziedzin działalności banków.

W latach 1993-1994 trwały prace nad nowym, całościowym uregulowaniem działalności bankowej. Projekt Prawa Bankowego został przekazany do dyskusji pod koniec 1994 r. Zawiera on wiele nowych rozwiązań i propozycji, które dotyczą m.in.:

- określenia szerszego zakresu czynności bankowych oraz czynności, które mogą wykonywać banki,
- podwyższenia limitów inwestycji kapitałowych banków do wysokości 60% funduszy własnych,
- określenia granic zaangażowania wobec jednego klienta wraz z podmiotami powiązanymi do 25% funduszy własnych (przy uwzględnieniu poza kredytami również innych pozycji — pożyczek pieniężnych, gwarancji, poręczeń, otwartych akredytyw i innego rodzaju rodzajów zaangażowania banku na rzecz klienta),
- wyłączenia spod limitów zaangażowania inwestycji w kapitał innych banków,
- określenia ogólnego limitu na zaangażowanie wobec dużych klientów (łącznie) na 800% funduszy własnych,
- ograniczenia dostępności kredytów dla pracowników banków,
- rozszerzenia uprawnień do emitowania bankowych papierów wartościowych,
- dokładniejszego określenia zakresu tajemnicy bankowej oraz wyłączeń spod jej obowiązywania,
- możliwości tworzenia przez banki grup kapitałowych, jako struktur holdingowych, których spółką matką byłby bank dominujący,
- zwiększenia uprawnień nadzorczych Prezesa NBP, m.in. co do ingerowania w podział zysku banku, ustanowienia kuratora, zwołania nadzwyczajnego walnego zgromadzenia akcjonariuszy dla rozpatrzenia sytuacji banku,
- dokładniejszego określenia zasad i trybu likwidacji banku oraz przejęcia przez inny bank,
- ściślejszego określenia warunków występowania z wnioskiem o ogłoszenie upadłości banku.

Wiele z tych propozycji stało się przedmiotem dyskusji. Banki i inne zainteresowane instytucje krytykowały zwłaszcza rozszerzone uprawnienia Prezesa NBP, możliwość wydawania zbyt licznych, zdaniem krytyków, przepisów wykonawczych, prawo do nakładania kar przy braku jasno sprecyzowanych możliwości odwoławczych, uprawnienie do odwoływania członków zarządu i wyrażania zgody nie tylko na osobę prezesa zarządu, ale i innych członków. Przedmiotem dyskusji jest też lista czynności bankowych, nie uwzględniająca czynności wykonywanych przez banki specjalistyczne — hipoteczne i inwestycyjne, emitowania kart bankowych, obrotu i zarządzania papierami wartościowymi. Zbyt wąsko określono rodzaje rachunków bankowych. Ponadto projekt nie zawiera rozwiązań dotyczących rozliczeń bezgotówkowych z wykorzystaniem nośników elektronicznych i ich dokumentowania.

Szczególnie silnie odczuwane są w bankach potrzeby uregulowania spraw zabezpieczeń prawnych kredytów.

Postuluje się, aby jednocześnie z dyskusją nad Prawem Bankowym kontynuować prace nad nową Ustawą o Narodowym Banku Polskim. Projekt przygotowany przez NBP został przekazany do innych zainteresowanych resortów i do prasy w końcu kwietnia 1995 r. W porównaniu do obowiązującego prawa zawiera on wiele propozycji zmian i uzupełnień, a m.in. przewiduje:

- ściślejsze określenie kompetencji NBP w zakresie polityki pieniężnej,
- dokładniejsze określenie zasad współdziałania między NBP a rządem i Sejmem,
- dokładniejsze określenie zasad i metod oddziaływania banku centralnego na banki depozytowo-kredytowe,
- powołanie Rady Polityki Pieniężnej (w skład jej wchodziłby Prezes NBP i dwaj wiceprezesi, po dwóch członków delegowanych przez Sejm, Radę Ministrów i Prezydenta), która podejmowałaby wiążące decyzje w zakresie założeń i kierunków polityki pieniężnej oraz sposobów jej realizacji, w tym ustalałaby wysokość podstawowych stóp procentowych,
- zmiany w zakresie kompetencji Zarządu NBP.

Projekt ten stanowi źródło konfliktu z przedstawicielami rządu, którzy próbują objąć większą kontrolą politykę pieniężną banku centralnego, a zwłaszcza politykę stóp procentowych, w celu złagodzenia kosztów finansowania deficytu budżetowego.

6.6.1. Problem ubezpieczenia wkładów w bankach

Bankowy Fundusz Gwarancyjny powstał dopiero w końcu 1994 r., mimo, że o potrzebie powołania systemu ochrony wkładów dyskutowano już od 1991 r. BFG powołano w drodze ustawowej z następująco określonymi zadaniami¹⁴⁵:

- udzielanie zwrotnej pomocy finansowej bankom,
- sprawowanie kontroli nad wykorzystaniem tej pomocy,

¹⁴⁵ Ustawa z dnia 14 grudnia 1994 r. o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym (Dz.U. 1995 Nr 4, poz. 18)

- sprawowanie kontroli nad realizacją programu uzdrowienia gospodarki banku.

Cele działania BFG określono jako gwarantowanie deponentowi wypłaty środków do ustalonej wysokości. W przypadku depozytu do równowartości 1000 ECU BFG gwarantuje wypłatę w wysokości 100%, a od 1000 do 3000 ECU — w wysokości 90%.

Dla realizacji celów statutowych Zarząd BFG ma prawo do określania wysokości rocznych wpłat przez banki będące członkami funduszu. Składki gwarancyjne tworzą składki obowiązkowe — ustalone na **0,4% sumy aktywów ważonych ryzykiem** — które banki mają wносить raz w roku. Składki te są zwolnione od opodatkowania, tzn. stanowią dla banku koszt uzyskania przychodu. Dla kilku wymienionych w ustawie banków opłata roczna została obniżona do 0,2% aktywów, z terminem wygaśnięcia tego uprawnienia po dniu 31 grudnia 1999 r. Dotyczy to trzech następujących banków:

1. Powszechna Kasa Oszczędności,
2. Bank Gospodarki Żywnościowej,
3. Bank Polska Kasa Opieki.

Drugą formą gromadzenia środków jest powszechny obowiązek tworzenia rezerw gwarancyjnych przez banki w wysokości **0,4% sumy wkładów stanowiących podstawę obliczenia rezerwy obowiązkowej**. Banki muszą dwa razy w roku dostosować je do rzeczywistej wielkości wkładów (według stanu na 20 czerwca i 20 grudnia). Środki te mają być obowiązkowo lokowane w papierach skarbowych i na żądanie Funduszu deponowane na specjalnym rachunku w NBP — stają się wówczas własnością Funduszu.

Jako dodatkowe źródła finansowania BFG ustawa wymienia następujące pozycje:

- obowiązkowe opłaty roczne,
- wpłaty dokonywane zgodnie z uchwałami Zarządu Funduszu,
- dochody z oprocentowania środków pożyczonych przez fundusz, z lokat środków funduszu,
- środki z pomocy bezzwrotnej,
- środki z dotacji budżetowej,
- środki z kredytu z NBP.

BFG ma prawo lokować środki tylko w papiery skarbowe i papiery NBP. Środki z pożyczek, gwarancji i poręczeń BFG mogą być przeznaczone na przywrócenie wypłacalności lub zakup akcji banku przejmowanego.

Jako dzień spełnienia gwarancji przez Bankowy Fundusz Gwarancyjny przyjęto:

- dzień wydania postanowienia o ogłoszeniu upadłości banku,
- dzień uprawomocnienia się postanowienia o oddaleniu wniosku o ogłoszenie upadłości ze względu na fakt, że majątek banku nie wystarcza nawet na pokrycie kosztów postępowania upadłościowego.

Warunki udzielenia pomocy przez Fundusz są następujące:

1. przedstawienie wyników badania audytorskiego,
2. uzyskanie pozytywnej opinii Prezesa NBP co do celów i planu wykorzystania pomocy lub połączenia z innym bankiem,
3. wykazanie, że pomoc BFG byłaby niższa od wypłat gwarantowanych deponentom,
4. pokrycie strat przez akcjonariuszy z kapitału banku.

BFG ma prawo do uzyskiwania informacji z NBP, MF i NIK o sytuacji banków objętych systemem gwarancyjnym (gdy podmioty występują o pomoc finansową albo gdy w podmiocie występuje strata albo zagrożenie jej powstania, albo zagrożenie niewypłacalnością) oraz rocznych bilansów i kwartalnych analiz funkcjonowania sektora bankowego.

System ten nie wyczerpuje wszystkich możliwości ubezpieczenia wkładów, gdyż banki mają uprawnienie do rozszerzenia gwarancji na pozostałe wkłady, po wniesieniu dodatkowych wpłat.

System gwarantowania wkładów powstał z dużym opóźnieniem. Przez kilka lat banki powstałe po 1989 r. nie korzystały z żadnej ochrony. W systemie bankowym nastąpiło wiele upadłości, a duża liczba banków małych i średnich przeżywała poważne trudności w ostatnich latach. Aby przeciwdziałać utracie zaufania do systemu bankowego jako całości Prezes NBP, w drodze zarządzenia, wprowadziła przejściowo system ochrony wkładów, do wysokości analogicznej jak przyjęto następnie w ustawie o BFG. Do momentu rozpoczęcia działalności przez BFG klienci banków mieli możliwość korzystania z tego systemu¹⁴⁶.

Wydaje się, że system oparty o Fundusz Gwarancyjny jest systemem przejściowym — kwoty objęte gwarancjami są bardzo niskie i nie mogą objąć wkładów, które stanowią największe źródła funduszy pożyczkowych w bankach¹⁴⁷. Należy uznać również, że uprawnienia samego BFG w stosunku do banków są zbyt słabe. Dotyczy to w pierwszym rzędzie nadzorowania procesów naprawczych, czy dostępu do informacji o bankach zagrożonych. Ponadto wyłączenie kilku banków — i danie im pełnych gwarancji dla wkładów — tworzy zagrożenie dla konkurencji w systemie bankowym i rodzi może zagrożenie hazardem moralnym w postępowaniu tych banków, zwłaszcza, że otrzymały one dodatkowe zasilenie kapitałowe. Obawa ta wynikać może z pojawienia się w tych bankach skłonności do podejmowania nadmiernego ryzyka albo braku dbałości o pozytywne wyniki finansowe.

¹⁴⁶ Zob. Daniluk Dariusz, *Regulacje Unii Europejskiej dotyczące gwarantowania depozytów*. Prawo Bankowe 2 95

¹⁴⁷ Zgodnie z dyrektywą 19 94 Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej z dnia 30 maja 1994 r. w sprawie systemów gwarantowania wkładów minimalna kwota gwarancji powinna obejmować depozyty do 20 000 ECU, a tylko przejściowo 15 000 ECU.

Ekspersi Ministerstwa Sprawiedliwości przygotowali projekt Ustawy o zastawach bankowych. Przewiduje on powstanie centralnego rejestru zastawów oraz zlikwidowanie pierwszeństwa Skarbu Państwa przy upadłości dłużnika, nawet w sytuacji, gdy bank dysponowałby zabezpieczeniem hipotecznym. Upadłość dłużnika nie powodowałaby automatycznie objęcia hipoteką przymusową zobowiązań wobec Skarbu Państwa.

Inną propozycją Ministerstwa Sprawiedliwości, tym razem mniej korzystną dla banków, jest projekt likwidacji prawa banków do egzekucji zabezpieczeń prawnych na podstawie wypisu z ksiąg, bez postanowienia sądu. Dla banków takie propozycje oznaczają utratę możliwości egzekwowania niespłaconych wierzytelności od dłużników i konieczność poddania się długiej i nieefektywnej procedurze sądowej.

6.7. Rozwój rynku usług bankowych — nowe produkty i usługi

Rozwój rynku usług bankowych odbywa się w Polsce raczej przez naśladowanie wzorów zagranicznych niż przez pojawiające się zapotrzebowanie ze strony klientów. Choć jednak sytuacja w tym zakresie ulega zmianie, a coraz więcej punktów sprzedaży (sklepów, hoteli i restauracji) akceptuje płatności przy użyciu karty bankowej. Banki starają się powielać rozwiązania zagraniczne dotyczące kart magnetycznych. Można szacować, że w końcu 1994 r. wydano ok. 120 000 kart, a banki dysponowały 120 bankomatami (ATM). Według danych Związku Banków Polskich 3 wydanych kart służyło do pobierania gotówki z bankomatów. Banki, które emitują karty służące do pobierania gotówki w bankomatach, to przede wszystkim dysponująca największą siecią i liczbą klientów Powszechna Kasa Oszczędności (PKO Ekspres) i Powszechny Bank Kredytowy.

W Polsce działają dwa ośrodki emisji i obsługi kart bankowych. Spółka Polcard operuje działając w systemie VISA, a drugi emitent, Elbank, w systemie Eurocard.

Niektóre większe polskie banki przystąpiły do międzynarodowej sieci kart systemu VISA. Rozpoczęły najpierw od wydawania kart typu business, a następnie kart przeznaczonych dla klientów indywidualnych. Początkowo banki żądały wysokich opłat, posiadania rachunku z wysokim wkładem oraz wniesienia wkładu gwarancyjnego (blokowanego na okres postępowania się kartą). Pojawiająca się w tym zakresie konkurencja spowodowała dość dogodne warunki otrzymania karty — niskie opłaty za wykorzystywanie, niewielkie kwoty depozytu gwarancyjnego. Obecnie koszt karty VISA przestał być taką barierą. Karty w systemie VISA cieszą się największą popularnością, zwłaszcza wśród osób często wyjeżdżających za granicę. Problemem jest czasami słaba znajomość polskich banków za granicą i przypadki braku akceptacji karty w punktach sprzedaży za granicą¹⁴⁸.

Kilka banków proponuje karty krajowe w systemie Mastercard (Pekao SA).

¹⁴⁸ Od 1992 r. przy Związku Banków Polskich działa Stowarzyszenie Emitentów Kart Bankowych, które stara się opracować wspólne standardy kart dla całego systemu.

Niewielki postęp zanotowano w rozwoju klasycznych rozliczeń bezgotówkowych. Firmy handlowe rzadko przyjmują zapłatę czekami, a jeśli, to przeważnie akceptują чеки gotówkowe Powszechnej Kasy Oszczędności.

W końcu grudnia 1995 r. 37 banków posiadało pełne uprawnienia dewizowe, włącznie ze wszystkim bankami „9”, w związku z tym rynek obsługi operacji zagranicznych stał się bardzo konkurencyjny. Wszystkie z banków posiadających uprawnienia dewizowe posiadają po co najmniej kilkanaście banków-korespondentów, choć oczywiście najwięcej mają banki, które były już wcześniej wyspecjalizowane w operacjach zagranicznych — Bank Handlowy, Pekao SA i BRE oraz banki zagraniczne, działające w Polsce. Umożliwia to klientom korzystanie z obsługi dewizowej na całym obszarze kraju.

Odpowiednie uregulowania prawne i uzgodnienia między bankami to warunek niezbędny dla rozwoju nowych usług i produktów bankowych.

6.8. Pozostałe sfery działalności banków

W ramach oferowania nowych usług bankowych w oparciu o wzory zagraniczne, wprowadzono eksperymentalnie działalność leasingową, prowadzoną przez wydzielone organizacyjnie i kapitałowo spółki. Dotyczy ona głównie środków transportu i wyposażenia produkcyjnego, przy czym skala tej działalności jest na razie niewielka. Przyczynami tego stanu rzeczy było m.in. powolne tworzenie nowych przepisów prawnych oraz spory dotyczące opodatkowania tego rodzaju działalności. Samym bankom kłopot mogły sprawiać problemy klasyfikacji tego typu operacji w bankowym planie kont.

Banki podejmują aktywność w dziedzinie obrotów długami, czy odkupywania nieprzeterminowanych należności. Od pewnego czasu reklamuje się działalność faktoringową, rozwijaną szczególnie w zakresie obsługi rozliczeń z zagranicą.

6.9. Przyszłość polskiego systemu bankowego i model bankowości w Polsce

Dyskusja nad przyszłością systemu bankowego toczy się od końca lat osiemdziesiątych, ale dopiero od niedawna zaczęto sobie zdawać sprawę, że zagrożeniem nie jest otwarcie dostępu do rynku finansowego w Polsce w ramach układu europejskiego, ale samo funkcjonowanie tego rynku, duża liczba instytucji słabych, podważających zaufanie publiczne do krajowych banków. Innym rodzajem zagrożenia jest konkurencja banków o kapitał zagranicznym, działających w Polsce.

6.9.1. Dostosowanie polskiego systemu bankowego do przepisów międzynarodowych

Oczekiwane wejście do struktur Unii Europejskiej wymaga wielu przygotowań — przede wszystkim w zakresie przepisów prawnych. Od dłuższego czasu ustawodawcy przygotowujący poprawki, czy nowy projekt Prawa Bankowego, starali się uwzględnić obowiązujące Dyrektywy Unii Europejskiej. Najważniejsza dla funkcjonowania konkurencji instytucji zagranicznych to dyrektywa *O zniesieniu przeszkód w licencjonowaniu instytucji finansowych*. Z kolei dyrektywy *O funduszach własnych*, *W sprawie udzielania kredytów konsumpcyjnych*, *O dużych kredytach*, *O praniu pieniędzy* i *O współczynniku wypłacalności* określają ramy prawne dla nowego projektu ustawy Prawo Bankowe i zarządzeń wykonawczych Prezesa NBP.

Również uchwalona przez Sejm w 1994 r. Ustawa o rachunkowości stanowi podstawę do dostosowania polskiej praktyki rachunkowej do obowiązujących w Unii Europejskiej zasad, a przede wszystkim do dyrektywy *O sporządzaniu, publikowaniu i badaniu rocznych sprawozdań spółek* i *O zasadach sporządzania, publikowania i badania skonsolidowanych sprawozdań finansowych* oraz *O ukrytych rezerwach i poprawianiu rocznych sprawozdań finansowych*. Dyskusje i prace przygotowawcze do ewentualnej konsolidacji polskiego systemu bankowego to również element tworzenia podstaw do uczestnictwa Polski w Unii.

6.9.2. Konsolidacja polskiego systemu bankowego

Jak wynika z opinii wielu specjalistów, w niedługiej przyszłości polski system bankowy czeka konieczność konsolidacji, tzn. powstanie niewielkiej liczby banków ogólnokrajowych i pozostawienie znacznej liczby niewielkich banków lokalnych. Należy brać to pod uwagę przy tworzeniu nowego Prawa Bankowego, aby nie utrudnić tych naturalnych procesów, stanowiących niezbędny składnik przygotowań do włączenia się do Unii Europejskiej.

Argumentem przemawiającym za łączeniem banków jest słabość bazy kapitałowej dotychczas działających banków. Największy z nich ma kapitał, którego równowartość wynosi ok. 607 mln dol., co umożliwia samodzielne udzielanie kredytów dla pojedynczych klientów do wartości ok. 90 mln dolarów. Jest to zbyt mało, aby móc realizować poważne przedsięwzięcia gospodarcze, związane z restrukturyzacją i modernizacją dużych przedsiębiorstw, a zwłaszcza z finansowaniem tworzenia infrastruktury. Konieczne staje się tworzenie konsorcjów bankowych, co jest procedurą zabierającą sporo czasu i wymagającą wielu uzgodnień. Dogodniejsze wydaje się stworzenie większych banków o solidniejszej bazie kapitałowej, a co za tym idzie zdolnych ponosić większe ryzyko z tytułu kredytowania pojedynczego klienta.

W poprzedniej wersji tej książki wspomniano już o konieczności umocnienia systemu bankowego w Polsce, przez zorganizowanie kilku ogólnokrajowych grup bankowych. Do problemów i trudności, które napotkać mogą zwolennicy konsolidacji tą drogą, należą m.in.:

- przeszkody prawne: Kodeks Handlowy przewiduje, że przenoszenie akcji powoduje ich czasową niezbywalność; potrzebna jest też wycena akcji wniesionych do innej spółki (a ich wartość nie może być niższa od nominalnej). Zmian wymaga również Prawo Bankowe, które nie przewiduje norm przezorności dla grup bankowych, czyli możliwości kalkulacji ryzyka w stosunku do kapitału całej grupy bankowej,
- przeszkody podatkowe to przede wszystkim niekorzystne opodatkowanie holdingów — każdy składnik grupy, w tym także spółka matka, traktowane są osobno z punktu widzenia opodatkowania podatkiem dochodowym, co powoduje, że zakładanie holdingów staje się po prostu nieopłacalne,
- przeszkody w postaci oporu środowisk lokalnych, brak chęci pozbycia się lokalnego banku,
- uzyskanie przez banki regionalne marki i przyzwyczajenie do niej klientów,
- opór zarządów i pracowników,
- zagrożenie niesprawnością organizacyjną w dużych organizacjach, prawdopodobne wystąpienie konfliktów z powodów personalnych i różnic interesów oraz odmiennie ukształtowanych kultur bankowych, wytworzonych w ciągu ostatnich lat.

Mimo upływu czasu i wielu wydarzeń sprawa nie posunęła się zbyt daleko. Ogólne próby nakłonienia banków do bliższej współpracy nie udają się, banki bronią swojej tożsamości i samodzielności organizacyjnej, starają się pozyskać poparcie lokalnych władz i grup interesów dla utrzymania status quo.

6.9.2.1. Przejmowanie banków słabych i upadających przez banki silniejsze

Jedną z metod konsolidacji w systemie bankowym jest przejmowanie banków mniejszych i słabszych przez banki silniejsze i bardziej efektywne. Taka praktyka jest stosowana, ale z wielu przyczyn nie może się upowszechnić. Zbyt wiele banków, które powinno się przejąć, to instytucje za duże, w których doszło do tak poważnych strat, że nie dałoby się ich zrekomensować¹⁴⁹. Z drugiej strony, nawet stosunkowo duże krajowe banki nie są dostatecznie duże, aby mogły bez trudu wchłonąć inne banki o kilkunastu czy kilkudziesięciu oddziałach. Mimo zachęt i oferowania różnego rodzaju pomocy i ulg, przejęcie banku średniej wielkości może doprowadzić większego partnera do długotrwałych kłopotów. Należy sobie zdać sprawę ze słabości kadrowej banków, konieczności czasowego wydelegowania specjalistów, zorganizowania szkoleń, przeniesienia regulaminów i zwyczajów z banku dominującego do przejmowanego. Często okazuje się, że kadra w banku przejętym musi zostać wymieniona w całości, a jego profil działalności musi ulec całkowitej zmianie, gdyż w przeciwnym razie funkcjonowanie banku będzie prowadzić do dalszego tworzenia strat.

¹⁴⁹ Dotyczy to np. Agrobanku, którego straty, po badaniu audytorskim okazały się tak duże, że żaden bank nie zgodził się nie tylko przejąć go, ale nawet zostać syndykiem masy upadłościowej.

Największe korzyści, które mogą przynieść tego typu transakcje dla banku przejmującego polegają m.in. na rozwinięciu sieci placówek oraz pozyskaniu nowych klientów — deponentów, a stąd zwiększeniu zaufania publicznego.

6.9.2.2. Koncentracja w systemie bankowym

W wielu rozwiniętych systemach bankowych zachodzi zjawisko koncentracji, tzn. powstawania dużych organizacji skupiających banki depozytowo-kredytowe, banki inwestycyjne, a czasami również firmy ubezpieczeniowe. W Polsce niektóre banki były współzałożycielami spółek ubezpieczeniowych, ale nadzór bankowy jest przeciwny łączeniu działalności bankowej z ubezpieczeniową ze względu na różne rodzaje ryzyka ciążące nad nimi i niebezpieczeństwo kumulacji, nie zaś rozproszenia ryzyka.

W wielu bankach przygotowuje się porozumienia z innymi bankami o wspólnym działaniu na rynkach trzecich, optymalizacji sieci, produktów, wspólnym finansowaniu projektów inwestycyjnych, tworzeniu wspólnych przedsiębiorstw dla obsługi partnerów w dziedzinie usług transportowych, informatycznych, szkoleniowych, czy wspólnie prowadzonych badaniach rynkowych. Działania takie mogą prowadzić do zbliżenia się banków i zapoczątkowania tworzenia związków trwalszych, tj. kapitałowych.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

W trakcie ostatnich kilku lat w polskim systemie bankowym zaszły duże zmiany. Powstało wiele nowych instytucji bankowych, a dotychczas działające przekształcały się w celu przystosowania do nowych warunków i tworzącej się gospodarki rynkowej. Wymagało to bardzo wiele wysiłku, zwłaszcza w dziedzinie organizacji i uzyskania nowych kwalifikacji przez pracowników. Banki starają się opracować nowe procedury postępowania, wdrożyć nowe produkty, pozyskać nowych klientów — deponentów i kredytobiorców.

Dużym zmianom podlegało funkcjonowanie banku centralnego — Narodowego Banku Polskiego. Posługuje się on głównie narzędziami pośredniego oddziaływania na system bankowy. Trwała i korzystna tendencja jest także ograniczanie przez NBP zakresu refinansowania banków. Operacje otwartego rynku stały się w ostatnich latach podstawową formą wpływania na płynność systemu bankowego, przy czym przeważały transakcje absorbujące płynność. Te operacje, wraz z przetargami bonów skarbowych, emitowanych przez Ministerstwo Finansów, mają bardzo duży wpływ na funkcjonowanie rynku międzybankowego, poziom stóp procentowych i określają względną dochodowość różnych instrumentów finansowych.

Banki zajmują się obsługą procesów restrukturyzacji i prywatyzacji, pomocą w zakładaniu i finansowaniu nowych przedsięwzięć, a dzięki posiadaniu doświadczonej kadry mogą także świadczyć usługi doradcze czy księgowe dla firm prywatnych. Banki są bardzo aktywne w rozwoju rozliczeń międzynarodowych, w związku z bardzo dużym zapotrzebowaniem na tego rodzaju usługi.

W zakresie działań, którymi powinien zajmować się bank centralny należałoby unikać tworzenia podstaw prawnych do poszerzania zakresu administracyjnej ingerencji NBP w działalność banków komercyjnych, gdyż przyczyniałoby się to do ubezwłasnowolnienia zarządów banków przez powstanie hazardu moralnego i narażało bank centralny na ponoszenie odpowiedzialności za te ingerencje. Propozycje nowego prawa bankowego dają zbyt daleko idące kompetencje w tym zakresie Prezesowi NBP (decydowanie o składzie zarządów banków i uprawnienia do ich odwoływania), co przenosi również odpowiedzialność za funkcjonowanie zarządów na NBP.

Należy liczyć się z tym, że system bankowy, po umocnieniu się, będzie wymagał raczej odchodzenia od regulacji niż tworzenia dalszych przepisów i zaostrzania norm przezorności. Każde przeregulowanie powoduje spadek efektywności działania systemu, utrudnia konkurencję, obniża dochodowość banków, a wreszcie utrudni włączenie się polskich banków do współpracy międzynarodowej. Należy pamiętać, że nadmierne regulacje działalności banków przyczyniają się do przenoszenia odpowiedzialności z zarządów poszczególnych banków na instytucje regulacyjne.

Ponadto systemowi bankowemu potrzebne jest podjęcie pewnych działań na szczeblu rządowym lub przez władze ustawodawcze, do których można zaliczyć:

- stworzenie warunków zachęcających banki do oferowania nowych produktów, np. leasingu, faktoringu i wprowadzania nowych form działalności. Chodzi nie tylko o nowe przepisy, które uwzględnią te formy działania banków, ale także o stworzenie zachęt do rozwoju tych usług w formie ulg podatkowych, na okres początkowy, dopóki banki nie nabędą doświadczenia. Koszt tych usług i ryzyko będą początkowo wysokie, przy małej skali działalności. W miarę wzrostu doświadczenia i pozyskiwania nowych klientów efektywność nowych produktów i usług będzie rosła, przyczyniając się do poprawy dochodowości banków,
- dla stabilizacji systemu finansowego konieczne jest popieranie tworzenia nowych instytucji uzupełniających działania banków. Do takich instytucji należą firmy dostarczające kapitał/ryzyka czyli venture capital. Zajęły się one popieraniem drobnej przedsiębiorczości, wyręczając w tym banki, które narażone są na nadmierne ryzyko, zajmując się tego rodzaju działalnością. Innym rodzajem działalności chroniącej z jednej strony banki, a z drugiej polepszających warunki ich działalności są fundusze gwarancyjne. Fundusze takie mogą wspierać działalność drobnych przedsiębiorstw w skali lokalnej czy branżowej przez udzielanie gwarancji na kredyty bankowe zaciągnięte przez określone podmioty gospodarcze,
- wprowadzenie systemu prywatnych ubezpieczeń emerytalnych, dających pewne przywileje podatkowe (możliwość odpisania składek od podstawy opodatkowania) stworzyłaby wielu bankom źródło stabilnych, długookresowych funduszy, które mogłyby służyć do finansowania długofalowych przedsięwzięć gospodarczych, jak też inwestycjom w długoterminowe instrumenty dłużne.

Należałoby się zastanowić nad ogólnym kształtem i przyszłością polskiego systemu finansowego i miejsca banków w tym systemie. Warto byłoby rozpocząć dyskusję, czy w Polsce powinny powstawać konglomeraty finansowe? Czy jest do utrzymania na przyszłość tak duża liczba słabych banków? Biorąc pod uwagę duże zróżnicowanie sytuacji finansowej banków oraz osłabienie pozycji wielu banków małych i średnich, czy nie byłoby warto uruchomić instrumenty ułatwiające fuzje banków słabych z większymi i silniejszymi finansowo instytucjami (np. zwolnień od podatku dochodowego z tytułu tworzonej rezerwy celowych, specjalnych kredytów refinansowych na zachowanie płynności itd.)?

Czy NBP jako bank centralny, regulujący finansowanie systemu oraz Ministerstwo Finansów, jako reprezentant Skarbu Państwa nie powinny przyspieszyć przygotowań ram prawnych dla różnych form konsolidacji banków, mających na celu nie tylko łączenie banków małych z dużymi, ale popierających tworzenie bardzo dużych banków ogólnokrajowych, powstałych z połączenia banków regionalnych, lokalnych i specjalistycznych. Kwestia staje się ważna już teraz, przed prywatyzacją systemu bankowego. Idee takie powstawały początkowo głównie wśród specjalistów zagra-

nicznych obserwujących polski rynek bankowy, gdzie liczbowo dominuje wiele banków średnich, o niewielkim kapitale i małym zasięgu oddziaływania. Jest to tym pilniejsze, że w Polsce już działa oraz stara się podjąć działalność wiele banków zagranicznych, o uznanej reputacji na rynkach światowych, które już stanowią silną konkurencję w najbardziej dochodowych segmentach rynku.

Kolejne zagadnienie to, jak się wydaje zbyt mały stopień wykorzystania informacji gospodarczej — zwłaszcza o klientach obecnych i potencjalnych. Wynika to być może ze słabości, albo małej popularności firm zajmujących się dostarczaniem takich informacji, opóźnieniem i ich małą wiarygodnością. Innym źródłem informacji powinny stać się wojewódzkie urzędy statystyczne, oddziały okręgowe NBP, instytucje badawcze. Szybka i dokładna informacja powinna stać się poszukiwanym i dobrze płatnym towarem.

Należy zachęcać do zakładania firm zajmujących się oceną wiarygodności kredytowej przedsiębiorstw i banków. Rozwijający się rynek kapitałowy wymaga nie tylko krótkoterminowych analiz technicznych, ale też regularnych analiz i ocen kredytowych na zasadach powszechnie stosowanych w krajach rozwiniętych.

LITERATURA I NIEKTÓRE ŹRÓDŁA

Czasopisma i wydawnictwa regularne

TYTUŁ	Rodzaj	Okres	Wydawca, miejsce i rok wydania
Analizy	miesięcznik	za lata 1993-1995	Fundacja Edukacji i Badań Bankowych, Warszawa, 1993-1995
Bank i Kredyt	miesięcznik	numery z lat 1990-1995	NBP, Warszawa
Bank (Przegląd finansowo-bankowy),	miesięcznik	lata 1992-1995	Mediabank, Warszawa
Bank Spółdzielczy	miesięcznik	za lata 1991-1995	
Banking System in Poland	Ministerstwo Finansów, Polski Bank Rozwoju SA.,		Warszawa 1992
Biuletyn Informacyjny Związku Banków Polskich	miesięcznik	lata 1992-1995	Warszawa,
Biuletyn Statystyczny Powszechna Kasa Oszczędności Bank Państwowy	miesięcznik	za lata 1990-1995	Warszawa
Gazeta Bankowa	tygodnik	numery z lat 1989-1995	Warszawa
Biuletyn Informacyjny Narodowego Banku Polskiego	miesięcznik	za lata 1990-1995	Warszawa 1990-1995
Financial System in Poland 1993-1994, 1994-1995	rocznik		Warszawa 1994, 1995
Raport o stanie pieniądza.	rocznik		NBP Warszawa 1992, 1993, 1994, 1995
Raport o systemie bankowym w I połowie 1992 r. na tle sytuacji w latach 1990-1991.			NBP Warszawa 1992
Sprawozdania z działalności Narodowego Banku Polskiego	za lata 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994		NBP Warszawa 1990, 1991, 1992, 1993, 1994, 1995
Sprawozdania z realizacji polityki pieniężnej	kwartalne, półroczne, roczne		NBP, Warszawa, 1990-1995
Wyniki finansowe banków i instytucji ubezpieczeniowych w latach 1992-1993 i w I kwartale 1994			GUS, Warszawa 1994

Niektóre pozycje książkowe

Autor/Autorzy	Tytuł	Wydawnictwo	Miejsce i rok wydania
Daniluk, Dariusz	Nadzór bankowy w Polsce,	Praktyka Bankowa, Biblioteka menedżera i bankowca. Zarządzanie i Bankowość	Warszawa 1992
Dusza, Mirosław	Banki na rynku kapitałowym	Praktyka Bankowa, Biblioteka menedżera i bankowca. Zarządzanie i Bankowość	Warszawa 1992
Groszek Mieczysław, Jaszczyński Dariusz, Klimkiewicz Ewa, Krawczyk Marek, Urbaniak Jacek	Restrukturyzacja finansowa przedsiębiorstw i banków		Warszawa 1993
Heropolitańska, Izabela, Borowska, Elżbieta	Kredyty i gwarancje bankowe,	Praktyka Bankowa, Biblioteka menedżera i bankowca. Zarządzanie i Bankowość	Warszawa 1992
Jaworski, Władysław, L., Krzyżkiewicz, Zbigniew, Kosiński, Bohdan	Banki. Operacje. Polityka		Warszawa 1992
Kalicki, Krzysztof	Polityka pieniężna w okresie gospodarczej transformacji	Fundacja im. F.Eberta w Polsce	Warszawa, 1991
Kostro, Edward	Prawo bankowe, cz.1 - ustawy i komentarze (wg. stanu na 10 kwietnia 1992 r.),	Praktyka Bankowa, Biblioteka menedżera i bankowca. Zarządzanie i Bankowość	Warszawa 1992
Kostro, Edward	Prawo bankowe, cz.2 - przepisy wykonawcze. Nowelizacje	Praktyka Bankowa, Biblioteka menedżera i bankowca. Zarządzanie i Bankowość	Warszawa 1993
Prawo Bankowe	kwartalnik	Biblioteka Menedżera i Bankowca, Wydawnictwo - Finanse i Zarządzania	Warszawa 1994-1995
Przeglądy ekonomiczne OECD Polska			Paryż 1992, 1994

Autor	Tytuł	Nr zeszytu	Rok wydania
Auda, Leszek	Strategiczna analiza sektora bankowego w Polsce w kontekście jego konsolidacji	Zeszyt 49	Warszawa 1994
Dusza Mirosław	Rynki finansowe: Banki komercyjne a polski rynek kapitałowy	Zeszyt 43	Warszawa 1994
Gołajewska Marta; Wyczański Paweł	Zarys analizy wyników działalności banków depozytowo-kredytowych w latach 1990-1993	Zeszyt 41	Warszawa 1994
Pietrewicz Jerzy	Rynki finansowe: Rynek pieniężny w Polsce	Zeszyt 46	Warszawa 1994
Solarz, Jan Krzysztof	W poszukiwaniu modelu systemu bankowego dla Polski	Zeszyt 48	Warszawa 1994
Stawiński Andrzej	Rynki finansowe: Międzybankowy rynek pieniężny	Zeszyt 42	Warszawa 1994
Świderski Jerzy	Walory informacyjno - decyzyjne sprawozdawczości bankowej	Zeszyt 47	Warszawa 1994
Wyczański Paweł	Sytuacja finansowa banków w 1995 r.	Zeszyt 57	Warszawa 1996

Tabela 1a

Najważniejsze pozycje aktywów banków depozytowo-kredytowych
na koniec grudnia w latach 1990-1995, w mld PLN
oraz dynamika poszczególnych pozycji

AKTYWA							
Pozycja	1990	1991	1992	1993	1994	1995	Dynamika
Należności zagraniczne	60135	56143	104861	126473	186894	176568	293,6%
Należności od sektora finansowego:	74618	63347	84601	118891	144447	218227	292,5%
z tego: gotówka	8743	12106	17261	22008	25062	28804	328,5%
rachunki w NBP	30429	35527	41227	46811	58835	96981	318,7%
banków, kantorów i poczty	15714	15714	26028	49074	60550	92442	
Należności od budżetu państwa	13214	14382	26609	19404	8851	15779	115,4%
Należności od sektora niefinansowego:	118159	193419	243273	331589	415386	562104	475,7%
podmioty gospodarki narodowej	112621	186281	231408	309305	382144	506868	448,4%
gospodarstwa domowe	5537	7139	11865	22365	33242	56915	1011,7%
Papier wartościowy:	59133	68822	101657	182072	208695	433451	733,0%
bony skarbowe	13192	13192	55752	85382	127658	196211	
obligacje skarbowe	59133	46678	43097	87995	137508	180966	316,2%
obligacje NBP		6765	7571	7321	5016	1693	
Aktywa pozostałe	11894	53705	90050	138802	153455	195761	1645,9%
AKTYWA OGÓŁEM	337153	451817	651052	916331	1209529	1601880	475,1%

Tabela 1b

Najważniejsze pozycje pasywów banków depozytowo-kredytowych
na koniec grudnia w latach 1990-1995 w mld PLN
oraz dynamika poszczególnych pozycji

PASYWA							
Pozycja	1990	1991	1992	1993	1994	1995	Dynamika
Zobowiązania zagraniczne	18268	17322	30166	31370	37612	51080	279,7%
Zobowiązania wobec sektora finansowego:	111580	90273	79700	113273	136555	179938	161,3%
z tego: wobec NBP	76134	72549	47884	62657	70277	77739	102,1%
banków, kantorów i poczty		17723	31544	50616	68278	102198	
Depozyty sektora budżetowego:	14719	16701	39140	27059	36882	55953	374,0%
Depozyty sektora państwa	7384	5742	27024	11640	14691	22332	302,4%
Depozyty sektora niefinansowego:							
w złotych:	90811	139636	230606	298413	429687	654301	700,0%
z tego: a vista	54114	51140	70995	96550	151770	178191	329,3%
terminowe	30676	82419	150112	190376	263459	436690	1406,5%
Depozyty sektora niefinansowego w walucie obcej:	53483	57386	90799	160806	220511	212998	396,2%
z tego: a vista		19250	25943	46895	75236	78201	
terminowe	53483	38136	64856	113911	145275	134797	252,0%
Fundusze własne	15030	24159	31409	50612	53075	49581	329,9%
Pasywa pozostałe	33462	113167	148014	265410	284727	407357	1217,4%
PASYWA OGÓŁEM	337153	451817	651052	916331	1209529	1601880	475,1%

Dane: Biuletyn Informacyjny NBP za lata 1990-1995

Tabela 2

Wysokość i dynamika kursu dolara w złotych w poszczególnych
miesiącach w latach 1990-1995 oraz dynamika cen konsumpcyjnych (CPI)
i produkcji przemysłowej (PPI), grudzień 1989=100

Miesiąc/rok	Przeciętny kurs	Indeks	CPI	PPI
Grudzień 89	5425	100,0%	100,0%	100,0%
Styczeń 90	9600	175,1%	179,6%	209,8%
Luty	9600	175,1%	222,3%	229,7%
Marzec	9600	175,1%	231,9%	229,3%
Kwiecień	9600	175,1%	249,3%	234,1%
Maj	9600	175,1%	260,8%	235,5%
Czerwiec	9600	175,1%	269,6%	239,0%
Lipiec	9600	175,1%	279,3%	246,9%
Sierpień	9600	175,1%	284,4%	254,1%
Wrzesień	9600	175,1%	297,4%	260,9%
Październik	9600	175,1%	314,4%	273,7%
Listopad	9600	175,1%	329,8%	282,7%
Grudzień	9600	175,1%	349,2%	292,1%
Styczeń 91	9600	175,1%	393,6%	320,7%
Luty	9600	175,1%	420,0%	339,0%
Marzec	9600	175,1%	438,9%	342,7%
Kwiecień	9600	175,1%	450,7%	346,2%
Maj	10290	189,7%	462,9%	352,7%
Czerwiec	11392	210,0%	485,6%	363,6%
Lipiec	11457	211,2%	486,1%	371,2%
Sierpień	11286	208,0%	489,0%	377,1%
Wrzesień	11154	205,6%	510,0%	383,2%
Październik	11151	205,5%	526,4%	391,3%
Listopad	11111	204,8%	543,2%	397,6%
Grudzień	11072	204,1%	560,0%	398,8%
Styczeń 92	11247	207,3%	602,0%	411,5%
Luty	11817	217,8%	612,9%	419,4%
Marzec	13343	246,0%	625,1%	433,2%
Kwiecień	13621	251,1%	648,3%	446,6%
Maj	13703	252,6%	674,2%	456,9%
Czerwiec	13701	252,6%	685,0%	469,2%
Lipiec	13525	249,3%	694,6%	476,7%
Sierpień	13591	250,5%	713,3%	490,1%
Wrzesień	13639	255,1%	751,1%	499,9%
Październik	14355	264,6%	773,7%	513,9%
Listopad	15227	280,7%	791,5%	523,0%
Grudzień	15449	284,8%	808,9%	531,5%

Miesiąc/rok	Przeciętny kurs	Indeks	CPI	PPI
Styczeń 93	15879	292,7%	842,0%	551,7%
Luty	16351	301,4%	870,7%	566,6%
Marzec	16625	306,5%	888,9%	571,1%
Kwiecień	16558	305,2%	909,4%	583,1%
Maj	16801	309,7%	925,8%	594,8%
Czerwiec	17352	319,9%	938,7%	604,9%
Lipiec	17996	331,7%	949,0%	643,0%
Sierpień	18358	338,4%	970,9%	658,4%
Wrzesień	19664	362,5%	995,1%	672,9%
Październik	20056	369,7%	1014,0%	685,7%
Listopad	20748	382,5%	1069,7%	700,8%
Grudzień	21079	388,6%	1112,7%	719,0%
Styczeń 94	21587	397,9%	1132,7%	729,1%
Luty	21926	404,2%	1145,2%	745,9%
Marzec	22003	405,6%	1168,1%	761,5%
Kwiecień	22379	412,5%	1201,9%	770,7%
Maj	22488	414,5%	1222,4%	776,1%
Czerwiec	22626	417,1%	1250,5%	792,4%
Lipiec	22550	415,7%	1269,2%	809,0%
Sierpień	22881	421,8%	1290,8%	828,4%
Wrzesień	23115	426,1%	1348,0%	855,7%
Październik	23175	427,2%	1388,0%	887,4%
Listopad	23630	435,6%	1413,0%	904,3%
Grudzień	24312	448,1%	1439,8%	919,6%
Styczeń 95	24342	448,7%	1498,9%	958,3%
Luty	24438	450,5%	1530,4%	969,8%
Marzec	23934	441,2%	1566,4%	982,4%
Kwiecień	23942	441,3%	1593,6%	994,2%
Maj	23826	441,0%	1622,3%	1011,1%
Czerwiec	23446	432,2%	1638,5%	1019,2%
Lipiec	23652	436,0%	1623,8%	1031,4%
Sierpień	24399	449,8%	1630,3%	1044,8%
Wrzesień	24646	454,3%	1679,2%	1067,8%
Październik	24429	450,3%	1710,0%	1077,5%
Listopad	24178	445,7%	1732,5%	1091,7%
Grudzień	25098	462,6%	1758,9%	1109,5%

Dane: Biuletyn Informacyjny NBP za lata 1990-1995

Rysunek 1

Dynamika kursu dolara w złotych i cen produkcji przemysłowej i konsumpcyjnych w latach 1990-1995

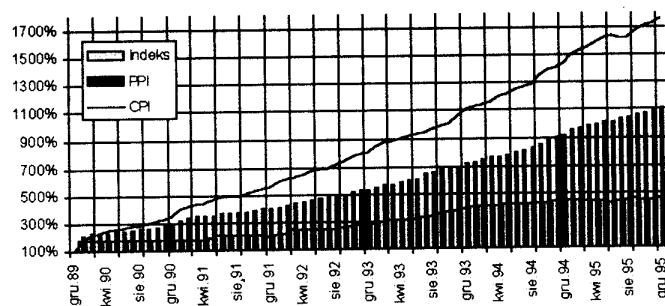

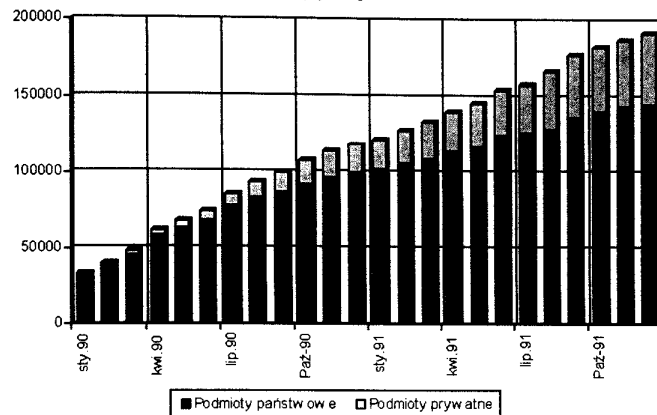
Tabela 3a

Kredyty udzielone przez banki w latach 1990-1991 podmiotom uospełcznionym i nieuspełcznionym (w mld zł) oraz kredyty konsumpcyjne dla gospodarstw domowych.

Miesiąc	Kredyty ogółem	Podmioty uspełcznione		Podmioty nieuspełcznione		Gospodarstwa domowe
		wartość	udział	wartość	udział	
Styczeń 1990	33096	31791	96.1%	1215	3.7%	842
Luty	40774	39541	97.0%	1324	3.2%	503
Marzec	48076	46088	95.9%	1989	4.1%	502
Kwiecień	61689	58787	95.3%	2802	4.5%	716
Maj	67839	63634	94.1%	4005	5.9%	957
Czerwiec	74543	69170	92.8%	5373	7.2%	1379
Lipiec	85672	78384	91.5%	7288	8.5%	2043
Sierpień	93876	84414	89.9%	9422	10.0%	2992
Wrzesień	99876	87601	87.7%	12275	12.3%	4077
Pazdziernik	106236	92969	85.6%	15566	14.4%	5215
Listopad	114628	97863	85.2%	16966	14.8%	6080
Grudzień	118238	101045	85.5%	17193	14.5%	5945
Styczeń 1991	123108	102791	83.5%	18778	15.3%	5555
Luty	127882	107488	84.1%	20394	15.9%	5580
Marzec	132850	109827	82.7%	23023	17.3%	5456
Kwiecień	140304	115186	82.1%	25118	17.9%	5562
Maj	145578	118174	81.2%	27404	18.8%	5676
Czerwiec	153867	124423	80.9%	29445	19.1%	6177
Lipiec	157766	126243	80.0%	31524	20.0%	6805
Sierpień	166549	129176	77.6%	37373	22.4%	6995
Wrzesień	177199	137390	77.5%	39809	22.5%	7361
Pazdziernik	182857	141073	77.1%	41784	22.9%	7948
Listopad	187091	144054	77.0%	43037	23.0%	8602
Grudzień	191753	145574	75.9%	46179	24.1%	8873

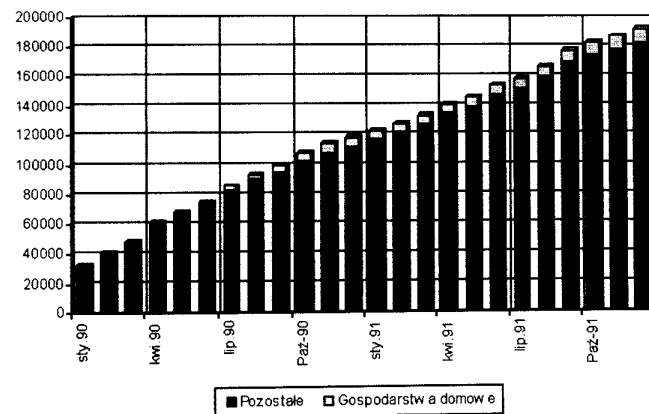
Kredyty dla podmiotów państwowych i prywatnych w latach 1990-1991

Rysunek 2

Rysunek 3

Kredyty dla podmiotów gospodarczych i gospodarstw domowych w latach 1990-1991

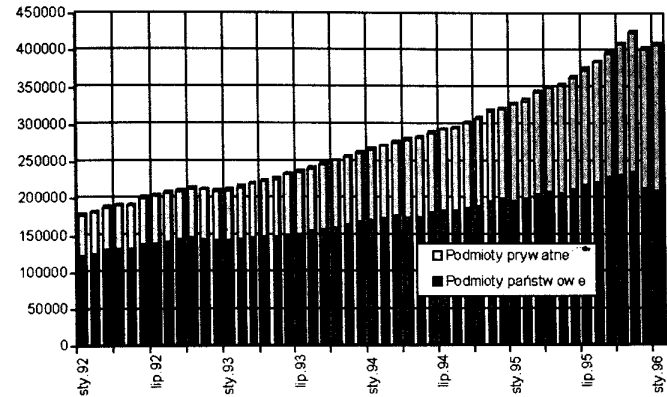
Źródło: Narodowy Bank Polski, Miesięczne Biuletyny Informacyjne za lata 1990-1991

Tabela 3b

Kredyty ogółem udzielone przez banki w latach 1992-1995, w tym
gospodarstwom domowym (mld zł)

Miesiąc	Kredyty ogółem	Państwowe podmioty gospodarcze	Prywatne podmioty gospodarcze	Udział w kredytach ogółem	Gospo- darstwa domowe	Udział w kredytach ogółem
Styczeń 1992						
Styczeń 1992	196519	123689	53946	27,5%	7312	3,7%
Luty	200338	125825	56006	28,0%	7388	3,7%
Marzec	208328	131802	56681	27,2%	7051	3,7%
Kwiecień	210470	133286	57787	27,5%	7919	3,8%
Maj	210398	132455	59004	28,0%	8164	3,9%
Czerwiec	220241	138967	61790	28,1%	8547	3,9%
Lipiec	223834	140888	62985	28,1%	8880	4,0%
Sierpień	228583	142320	65639	28,8%	9308	4,1%
Wrzesień	230655	144954	69043	28,2%	9970	4,3%
Październik	235354	148916	67157	28,5%	10545	4,5%
Listopad	236132	145057	67687	28,7%	11103	4,7%
Grudzień	248942	149419	67165	27,0%	11865	4,8%
Styczeń 1993						
Styczeń 1993	251338	143795	68778	27,4%	12295	4,9%
Luty	256123	145097	70864	27,7%	12533	4,9%
Marzec	265778	148176	72049	27,1%	13381	5,0%
Kwiecień	271857	148687	75395	27,7%	14190	5,2%
Maj	275800	150167	76377	27,7%	15147	5,5%
Czerwiec	286130	152086	81549	28,5%	16709	5,8%
Lipiec	291917	153069	83300	28,5%	17421	6,0%
Sierpień	298787	156673	84479	28,2%	17999	6,1%
Wrzesień	307548	158048	88932	28,9%	18833	6,3%
Październik	315851	159529	92179	29,2%	19758	6,5%
Listopad	322536	165070	91748	28,4%	20841	6,7%
Grudzień	331689	168126	93026	28,0%	22385	6,8%
Styczeń 1994						
Styczeń 1994	339865	171444	98108	28,3%	23118	6,8%
Luty	345634	173968	97386	28,2%	23496	6,8%
Marzec	352903	176986	99772	28,3%	24085	6,8%
Kwiecień	357514	175589	103951	29,1%	24263	6,8%
Maj	360505	175973	106479	29,5%	24776	6,9%
Czerwiec	369512	181782	107704	29,1%	25697	7,0%
Lipiec	375228	184928	108797	29,0%	26725	7,1%
Sierpień	378205	184674	110915	29,3%	27748	7,3%
Wrzesień	385980	187854	114876	29,8%	29000	7,5%
Październik	398072	190428	118998	30,0%	30335	7,7%
Listopad	408909	196818	121349	29,7%	31458	7,7%
Grudzień	415387	200188	121382	29,2%	33242	8,0%
Styczeń 1995						
Styczeń 1995	424629	197415	131286	30,9%	33368	7,8%
Luty	430449	199989	133206	30,9%	33543	7,8%
Marzec	447282	206429	138870	31,0%	35294	7,9%
Kwiecień	456426	209169	141707	31,0%	36575	8,0%
Maj	463270	208488	145248	31,4%	38398	8,3%
Czerwiec	478990	214286	150446	31,4%	40819	8,5%
Lipiec	491786	219713	155577	31,6%	42850	8,7%
Sierpień	503532	223504	162102	32,2%	44527	8,8%
Wrzesień	518918	230217	167471	32,3%	46970	9,1%
Październik	534998	232401	176997	33,1%	49372	9,2%
Listopad	546238	236204	185512	33,7%	51941	9,4%
Grudzień	562104	216327	189863	33,3%	56015	10,1%
Styczeń 96						
Styczeń 96	569469	211775	196270	34,5%	57645	10,1%

Kredyty dla podmiotów państwowych i prywatnych w latach 1992-1995

Uwagi: Z powodu zmian w sprawozdawczości bankowej od 1992 r. dane od tego roku nie są w pełni porównywalne z danymi za lata 1990-1991, szczególnie dla podziału podmiotowego kredytów — dla podmiotów państwowych i prywatnych.

Rysunek 5

Kredyty dla gospodarstw domowych i podmiotów gospodarczych w latach 1992-1995

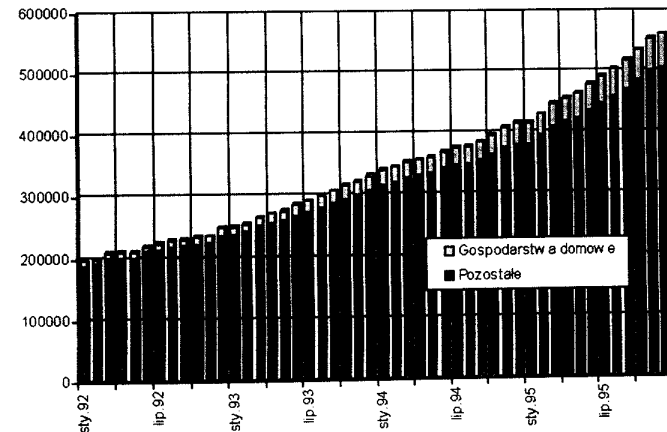

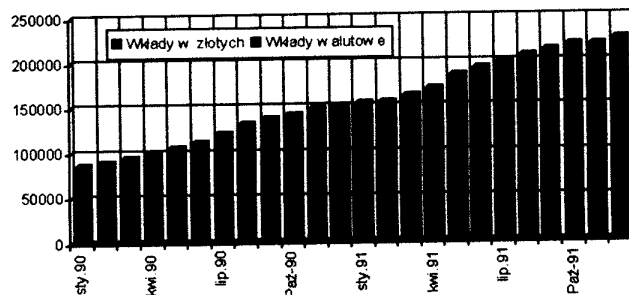
Tabela 4a

Depozyty w bankach w latach 1990 — 1991, wkłady przedsiębiorstw
i wkłady gospodarstw domowych: ogółem, a vista i terminowe
oraz w walutach obcych (w mld PLN).

Miesiąc	Wkłady ogółem	Wkłady podmiotów gospodarczych	Gospodarstw domowych ogółem	a vista	terminowe	Wkłady walutowe
Styczeń 90	26174	15199	10975	1756	9219	60012
Luty	30595	17012	13583	2101	11482	57706
Marzec	38234	19720	16514	2808	13707	57081
Kwiecień	41006	22890	18316	3373	14942	56600
Maj	47903	27609	20294	4178	16112	56615
Czerwiec	54098	31420	22678	5008	17670	56133
Lipiec	63101	37865	25236	6044	19192	57198
Sierpień	71902	44324	27578	7028	20550	58267
Wrzesień	77153	47282	29871	7716	22155	58776
Pozdźmiernik	82377	49717	32660	8724	23936	59253
Listopad	88019	52307	35712	9868	25844	59834
Grudzień	91437	50900	40537	10956	29577	59580
Styczeń 91	94486	49141	45345	11753	33582	59251
Luty	99736	47293	52443	11901	40542	55733
Marzec	107638	49584	61684	12874	48810	53096
Kwiecień	118423	48178	70245	13732	56503	49848
Maj	125713	50151	75562	15197	60365	58238
Czerwiec	131695	50541	81154	15666	65487	60803
Lipiec	138986	53715	85271	16747	68524	60696
Sierpień	143798	54939	88859	17611	71248	61432
Wrzesień	150090	57238	92852	18097	74755	62152
Pozdźmiernik	152454	60400	92054	18078	73976	65159
Listopad	151561	57641	93920	18367	75523	66765
Grudzień	158137	58708	100429	20928	79501	65391

R ysunek 6

Wkłady w złotych i w walutach obcych w latach 1990-1991

Uwaga: Wkłady liczone wraz z narzeczonymi odsetkami.

Tabela 4b

Wkłady w systemie bankowym: ogółem, podmiotów gospodarczych
i wkłady oszczędnościowe gospodarstw domowych
(a vista i terminowe) w 1992 r., w mld PLN

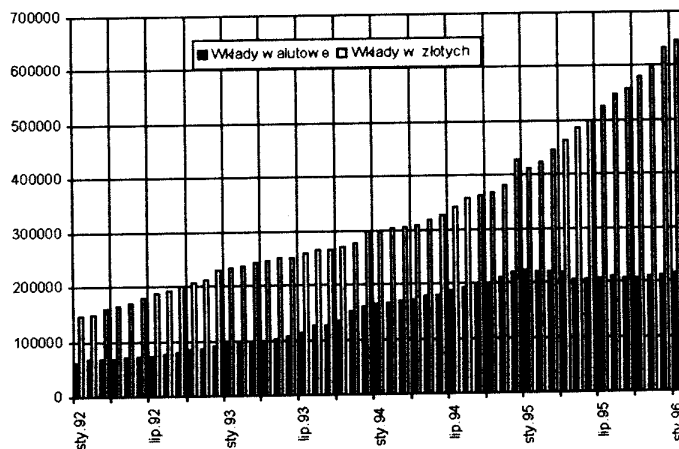
Miesiąc	Wkłady w złotych ogółem	Wkłady podmiotów gospodarczych	Wkłady gospodarstw domowych	z tego a vista	terminowe	Wkłady walutowe
Styczeń 92	147795	74005	73789	10663	63126	59752
Luty	150180	71177	78963	11012	67971	67853
Marzec	159640	76115	83525	11475	72050	69348
Kwiecień	164842	78425	86417	11881	74536	69649
Maj	169142	79929	89213	12304	76909	71807
Czerwiec	178853	85674	93179	12717	80462	71944
Lipiec	187720	90324	97396	13660	83736	74291
Sierpień	193456	92482	100974	14117	86857	75561
Wrzesień	200182	94739	105423	14375	91047	79012
Pozdźmiernik	207412	97670	109742	14507	95235	83424
Listopad	213030	99942	113088	15599	98500	87340
Grudzień	230606	108957	121749	16678	105071	90873
Styczeń 93	234232	104571	129662	16937	112725	92627
Luty	237014	100112	136903	17248	119555	95437
Marzec	243960	101608	142252	18639	123613	98186
Kwiecień	246352	102037	144495	19185	125130	99775
Maj	250717	105691	145026	19515	125511	102594
Czerwiec	252004	106226	145779	19360	126419	107416
Lipiec	259620	110465	149155	20302	128853	112963
Sierpień	265238	113983	151337	21037	130300	125936
Wrzesień	268084	113132	155121	20996	132155	127951
Pozdźmiernik	271346	116549	154869	21765	133104	133344
Listopad	279698	121519	158179	21836	133343	152223
Grudzień	296413	135758	162656	22550	137106	160806
Styczeń 94	296756	130514	166242	27571	138671	163765
Luty	303924	136227	167697	26978	140719	167788
Marzec	306185	134584	171601	29076	142525	169941
Kwiecień	309614	133540	176075	29975	146100	172864
Maj	318809	138460	180349	30208	150141	176577
Czerwiec	328283	142652	185631	30838	154783	180431
Lipiec	342321	149754	192567	33484	159083	186902
Sierpień	357121	161063	196058	32887	163171	192544
Wrzesień	363488	163867	199623	32680	166943	196574
Pozdźmiernik	367005	163739	203267	32573	170694	200738
Listopad	380016	171438	208577	33889	174689	209905
Grudzień	420687	208691	220996	37354	183641	220587

Tabela 4b cd.

Miesiąc	Wkłady w złotych ogółem	Wkłady podmiotów gospodarczych	Wkłady gospodarstw domowych	z tego a vista	terminowe	Wkłady walutowe
Styczeń 95	412117	176854	235264	38171	197082	222836
Luty	424487	174387	249911	40661	208251	221643
Marzec	447556	179761	267795	43082	224713	220965
Kwiecień	464171	179667	284504	46674	237830	217935
Maj	487155	190853	296302	48261	248041	206177
Czerwiec	500084	193381	306702	48959	257743	208646
Lipiec	524759	202724	322035	51377	270658	208422
Sierpień	549083	212464	336619	53438	283181	210335
Wrzesień	557863	210146	347717	53914	293803	207745
Październik	580914	219610	361304	55862	305441	208437
Listopad	585809	219394	376444	58861	317582	209399
Grudzień	634301	237574	396726	65126	331600	212998
Styczeń 96	646626	223307	423319	69945	353374	214514

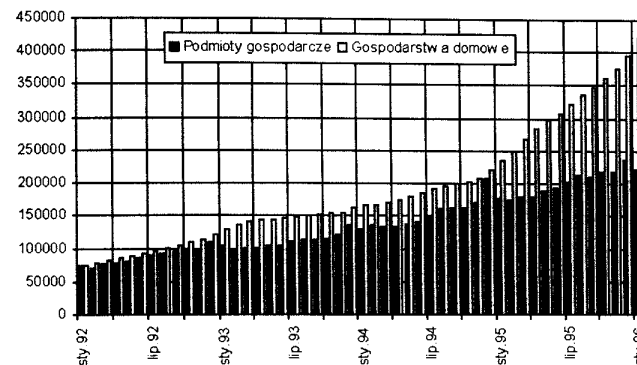
Rysunek 7

Wkłady w złotych i walutach obcych w latach 1992-1995

Rysunek 8

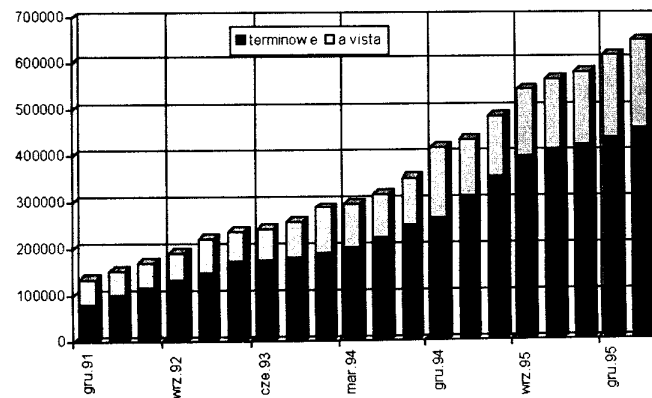
Wkłady podmiotów gospodarczych i gospodarstw domowych w latach 1992-1995

Dane: Biuletyn Informacyjny NBP, za poszczególne miesiące lat 1992-1995

Rysunek 9

Wkłady na żądanie i terminowe w latach 1991-1995, na koniec kolejnych kwartałów

Rysunek 10

Struktura wkładów w końcu grudnia 1991 i 1995

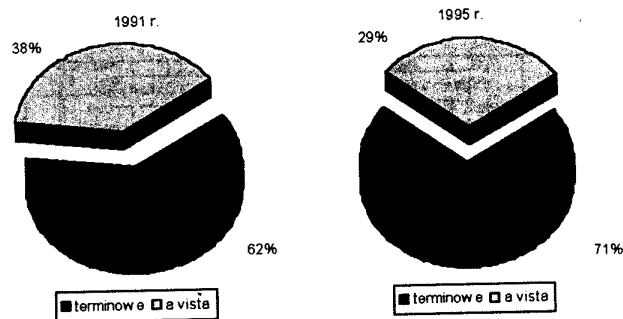

Tabela 5a

Stopy procentowe w latach 1990-1992: kredytu refinansowego,
stopa redyskonta weksli, kredytu bankowego;
stopa inflacji (indeks cen konsumpcyjnych)

Miesiąc	Kredyt refinansowy	Kredyt redyskontowy	Kredyt bankowy		Stopa inflacji r. pop.=100
			zakres	średnia	
Styczeń 90	3900	393	4670-19130	5300,4	1094,5
Luty	792	136	967-1355	980,0	1276,9
Marzec	214	81	244-333	250,3	1223,6
Kwiecień	152	63	171-197	171,4	1198,2
Maj	90	41	106-125	106,3	1166,7
Czerwiec	60	31	71-80	71,2	1134,5
Lipiec	34	28	35	35,0	1088,0
Sierpień	34	28	35	35,0	752,3
Wrzesień	34	28	35	35,4	563,3
Pozdźmiernik	43	36	42-47	43,0	352,9
Listopad	55	48	53-59	55,5	288,2
Grudzień	55	48	54-68	56,7	249,3
Styczeń 91	55	60	54-68	56,7	119,2
Luty	72	60	72-90	75,1	88,9
Marzec	72	60	72-90	75,3	89,3
Kwiecień	72	60	72-90	75,2	80,8
Maj	59	51	59-72	65,0	77,5
Czerwiec	59	51	59-72	65,0	80,1
Lipiec	50	44	57-68	56,5	74,0
Sierpień	44	39	48-62	50,7	72,0
Wrzesień	40	36	40-62	46,5	71,5
Pozdźmiernik	40	36	40-58	45,7	67,4
Listopad	40	36	40-58	45,7	64,7
Grudzień	40	36	40-58	45,7	60,3

Miesiąc	Kredyt refinansowy	Kredyt redyskontowy	Kredyt bankowy		Stopa inflacji r. pop.=100
			zakres	średnia	
Styczeń 92	40	36	46-58	45,8	52,9
Luty	40	36	46-58	45,6	45,9
Marzec	40	36	46-58	45,6	42,4
Kwiecień	40	36	46-58	46,0	43,8
Maj	40	36	46-58	45,7	45,6
Czerwiec	40	36	46-58	45,4	41,1
Lipiec	38	32	45-60	44,2	42,9
Sierpień	38	32	45-60	44,1	45,9
Wrzesień	38	32	45-60	43,9	47,3
Pozdźmiernik	38	32	45-48	43,9	47,0
Listopad	38	32	45-48	43,9	45,7
Grudzień	38	32	45-48	43,9	44,4
Styczeń 93	38	32	38-48	43,5	39,9
Luty	35	29	38-48	43,5	42,1
Marzec	35	29	35-47	40,1	42,2
Kwiecień	35	29	35-46	38,9	40,1
Maj	35	29	35-46	38,9	37,3
Czerwiec	35	29	35-46	38,8	37,0
Lipiec	35	29	35-46	38,7	36,6
Sierpień	35	29	35-46	38,7	36,1
Wrzesień	35	29	35-46	38,7	32,5
Pozdźmiernik	35	29	35-43	38,4	31,1
Listopad	35	29	35-43	38,2	33,9
Grudzień	35	29	35-43	38,2	37,6
Styczeń 94	35	29	35-43	37,9	34,5
Luty	35	29	35-43	37,9	31,1
Marzec	35	29	35-43	37,9	31,4
Kwiecień	35	29	34-43	37,5	32,5
Maj	33	28	32-42	36,7	32,0
Czerwiec	33	28	32-42	35,0	33,2
Lipiec	33	28	32-42	34,8	33,7
Sierpień	33	28	30-42	34,6	33,0
Wrzesień	33	28	30-42	34,6	35,5
Pozdźmiernik	33	28	30-42	34,6	36,9
Listopad	33	28	30-42	34,6	33,3
Grudzień	33	28	30-42	34,6	29,5
Styczeń 95	33	28	28-42	34,5	32,3
Luty	35	31	28-38	34,0	33,6
Marzec	35	31	28-38	33,9	33,2
Kwiecień	35	31	28-38	33,3	32,4
Maj	31	27	26-38	33,0	32,3
Czerwiec	31	27	26-32,4	29,8	30,3
Lipiec	31	27	26-32,4	29,5	27,6
Sierpień	31	27	26-32,4	29,5	25,7
Wrzesień	29	25	24-32,4	27,8	24,2
Pozdźmiernik	29	25	24-30	27,3	22,4
Listopad	29	25	24-30	27,3	22,0
Grudzień	29	25	24-30	26,4	21,6
Styczeń 96	27	23	23,25-29,7	25,6	21,0
Luty	27	23	22,75-29,7	25,2	20,4

Uwagi: Stopa procentowa kredytów dla najlepszych kredytobiorców w największych bankach
— średnia ważona, gdzie wagami są udziały w rynku kredytowym banków w grudniu
poprzedniego roku, stopa inflacji za okres 12 minionych miesięcy.

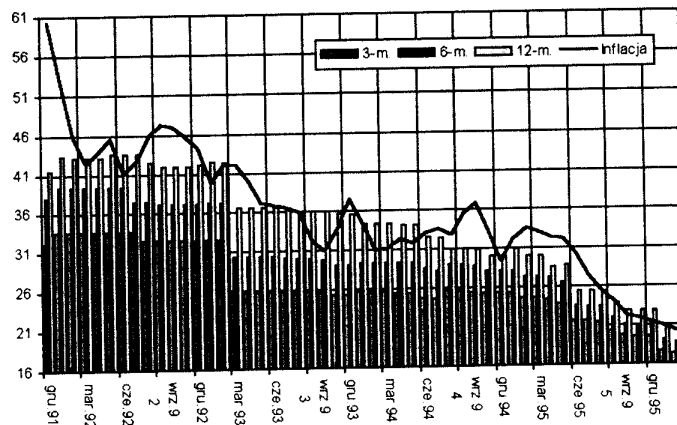
Tabela 5b

Odsetki od wkładów bankowych 3, 6 i 12 miesięcznych
w latach 1990-1994

Miesiąc	Stopy procentowe od wkładów						Inflacja
	3-miesięcznych		6-miesięcznych		12-miesięcznych		
	Zakres	Średnia	Zakres	Średnia	Zakres	Średnia	
Grudzień 89					1200-3100		1094,5
Styczeń 90					342-775		1276,9
Luty					114-257		1223,6
Marzec					114-213		1198,2
Kwiecień					66-136		1166,7
Maj					49-89		1134,5
Czerwiec							1068,0
Lipiec	34-36	35,1	34-36	35,1	28-49	35,1	1068,0
Sierpień		24,9	20-32	28,1	37-49	34,2	752,3
Wrzesień		27,5	20-34,08	30,5	25-49	34,4	563,3
Październik	27-39	30,2	30-43,2	33,5	34-64	37,4	352,9
Listopad	34-53	38,1	38-58	42,5	44-92	47,9	288,2
Grudzień 90	45-55	50,7	53-62	55,8	56-65	61,3	249,3
Styczeń 91	45-59	50,8	53-62	55,9	56-66	61,4	119,2
Luty	60-72	66,2	70-78	73,1	73-85	80,3	88,9
Marzec	60-72	66,2	70-78	73,1	73-85	80,3	89,3
Kwiecień	65-72	66,2	70-78	73,1	73-85	80,3	80,8
Maj	45-61	48,5	54-66	56,6	60-72	62,4	77,5
Czerwiec	45-61	48,5	54-66	56,6	60-72	62,4	80,1
Lipiec	36-54	39,6	44-57	46,9	49-63	52,5	74,0
Sierpień	30-45	33,3	38-48	40,6	42-56	52,5	72,0
Wrzesień	30-42	32,2	38-48	39,6	42-54	44,3	71,5
Październik	27-41	30,2	34-48	36,6	38-54	41,4	67,4
Listopad	30-41	32,2	36-48	38,0	36-54	41,4	64,7
Grudzień 91	30-41	32,2	36-46	38,0	38-52	41,4	60,3
Styczeń 92	30-41	33,7	36-46	39,4	38-52	43,3	52,9
Luty	30-41	33,6	36-46	39,4	38-52	43,2	45,9
Marzec	30-41	33,6	36-46	39,4	38-52	43,2	42,4
Kwiecień	30-41	33,6	36-44	39,4	38-52	43,2	43,8
Maj	30-41	33,6	36-44	39,4	38-50	43,6	45,6
Czerwiec	30-41	33,6	36-44	39,4	38-50	43,6	41,1
Lipiec	30-38	32,9	32-42	37,5	38-49	43,6	42,9
Sierpień	30-38	32,6	32-44	37,5	38-49	42,4	45,9
Wrzesień	30-38	32,6	32-42	37,2	38-48	42,0	47,3
Październik	30-37	32,6	32-42	37,2	38-48	42,0	47,0
Listopad	30-37	32,6	32-42	37,2	38-48	42,0	45,7
Grudzień	30-37	32,5	32-42	37,2	38-52	42,2	44,4
Styczeń 93	30-37	32,7	32-42	37,3	38-52	42,4	39,9
Luty	30-37	32,7	32-42	37,3	34-52	42,3	42,1
Marzec	20-32	25,9	25-35	30,3	34-43	36,6	42,2
Kwiecień	20-32	25,9	25-35	30,3	34-43	36,6	40,1
Maj	20-32	25,9	25-35	30,3	34-43	36,6	37,3
Czerwiec	20-32	25,9	25-35	30,2	34-40	36,6	37,0
Lipiec	20-32	25,8	25-35	30,2	34-40	36,3	36,6
Sierpień	20-32	25,8	25-35	30,0	34-40	36,1	36,1
Wrzesień	20-32	25,8	25-35	30,0	34-40	36,1	32,5
Październik	20-31	25,7	25-35	29,9	34-40	36,0	31,1
Listopad	20-31	25,3	25-34	29,2	32-38	35,7	33,9
Grudzień	20-31	25,3	25-34	29,2	32-38	35,6	37,6

Miesiąc	Stopy procentowe od wkładów							
	3-miesięcznych		6-miesięcznych		12-miesięcznych			Inflacja
	Zakres	Średnia	Zakres	Średnia	Zakres	Średnia		
Styczeń 94	20-31	25,7	25-34	29,4	32-38	34,4	34,5	
Luty	20-31	25,7	25-34	29,4	32-38	34,4	31,1	
Marzec	20-31	25,7	25-34	29,4	32-38	34,4	31,4	
Kwiecień	20-30,5	25,6	25-34	29,4	32-38	34,2	32,5	
Maj	20-30,5	25,4	25-34	29,2	32-38	34,2	32,0	
Czerwiec	20-30	24,9	25-34	28,6	29,5-37	32,7	33,2	
Lipiec	20-30	24,7	25-33	28,3	29-36	32,4	33,7	
Sierpień	22-30	25,8	26-33	29,0	29-36	31,1	33,0	
Wrzesień	22-30	25,7	26-33	28,9	29-36	31,1	35,5	
Październik	22-30	25,6	26-33	28,8	28,4-36	30,9	36,9	
Listopad	22-30	25,3	26-33	28,2	27,7-36	30,0	33,3	
Grudzień	22-30	25,3	26-33	28,2	27,7-36	30,0	29,5	
Styczeń 95	22-30	25,3	24-33	28,1	27,4-36	30,9	32,3	
Luty	22-28,6	24,6	24-32,88	27,4	27-35	30,1	33,6	
Marzec	22-28,6	24,6	24-32,88	27,4	27-35	30,0	33,2	
Kwiecień	22-27	24,4	25-31	27,3	27-34	28,6	32,4	
Maj	22-27	24,0	25-30	26,6	25-32,04	28,8	32,3	
Czerwiec	20-24	21,7	22-26	23,6	22,5-28	25,6	30,3	
Lipiec	20-24	21,7	22-26	23,5	22,5-28	25,6	27,6	
Sierpień	20-24	21,6	22-26	23,4	22,5-28	25,4	25,7	
Wrzesień	19-24	20,4	19,5-25	22,0	22-29	23,9	24,2	
Październik	19-22	19,8	19,5-24	21,2	22-25	23,0	22,4	
Listopad	19-22	19,7	19,5-23	21,1	22-25	22,9	22,0	
Grudzień	19-22,12	19,7	19,5-23	21,1	22-24	22,9	21,6	
Styczeń 96	16,5-21,25	17,7	17,5-22,5	19,2	19-24	20,9	21,0	
Luty	16,5-19,5	17,3	17,5-21	18,8	19-22,5	20,4	20,4	

Stopy procentowe i stopa inflacji w latach 1991-1995

Rysunek 12

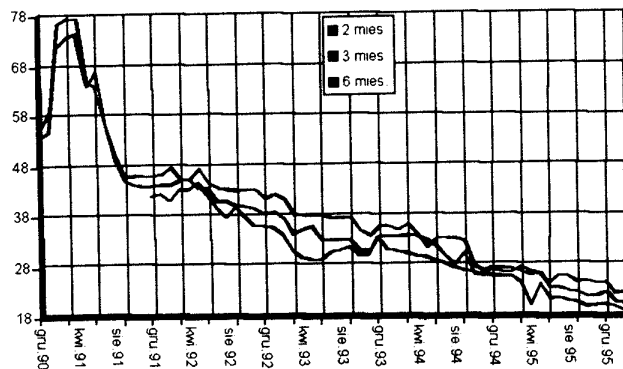
Stopy procentowe na rynku międzybankowym w latach 1990-1995,
na koniec miesiąca

Tabela 6a

Sprzedaż bonów pieniężnych NBP i bonów skarbowych (w mld zł)
i stopa dochodu w skali rocznej (w %)
od bonów 1-2 miesięcznych w latach 1990, 1991

Miesiąc	Sprzedaż bonów		Stopa dochodu	
	4 tygodniowe	8 tygodniowe	4 tygodniowe	8 tygodniowe
Termin wykupu				
Lipiec 90	500		29,8	
Sierpień	2145		30,9	
Wrzesień	4319		29,7	
Październik	5107		34,9	
Listopad	2967		52,0	
Grudzień	635		49,7	
Styczeń 91	2870		49,6	
Luty	3100		45,8	
Marzec	1696		50,8	
Kwiecień	2600		50,1	
Maj (1)	1516	538	41,3	39,9
Czerwiec	1976	732	40,8	40,8
Lipiec	2350	2272	33,7	56,2 36,3 60,5
Sierpień	1608	1840	25,2	42,0 29,8 49,7
Wrzesień	2100	3600	22,6	37,7 27,0 45,0
Październik	1195	4200	20,1	33,5 24,3 40,5
Listopad	900	3200	15,9	26,5 22,8 38,0
Grudzień	365	3233	14,5	24,2 23,7 39,5

(1) Od lipca 1990 r. do kwietnia 1991 r., przedmiotem sprzedaży aukcyjnej przez NBP były bony NBP, a od maja 1991 r. bony skarbowe, zmianom ulegały także terminy wykupu (z 30 na 28 dni).

(2) Od lipca 1991 r. do końca 1991 r. dochód z bonów zwolniony z podatku dochodowego (efektywne stopy dochodu, po uwzględnieniu zwolnienia od podatku podane w dodatkowych kolumnach, obok nominalnych stop dochodu).

Tabela 6b

**Sprzedaż bonów skarbowych 8, 26 i 52 tygodniowych
oraz stopy dochodu z bonów w skali rocznej
w poszczególnych miesiącach lat 1992-1995**

Miesiąc	Sprzedaż bonów skarbowych			Stopy dochodu z bonów		
	8 tygodniowe	26 tygodniowe	52 tygodniowe	8 tygodniowe	26 tygodniowe	52 tygodniowe
Styczeń 92	7010			42,9		
Luty	4356	194		43,5	49,0	
Marzec	6979	2039	1	44,1	49,0	54,4
Kwiecień	4517	2389	61	43,7	48,9	52,5
Maj	5378	1968	258	43,5	48,8	52,5
Czerwiec	5910	6999	1133	43,1	48,6	52,0
Lipiec	5915	2227	877	40,7	44,8	48,1
Sierpień	8330	1710	540	40,4	44,3	47,4
Wrzesień	7412	903	152	40,3	44,3	47,1
Październik	5315	2331	760	39,0	44,1	46,8
Listopad	4827	6795	3857	35,5	43,0	46,0
Grudzień	2712	3996	4897	37,2	42,9	45,9
Styczeń 93	7610	4400	2900	36,0	41,3	43,8
Luty	4098	7331	4535	31,0	35,3	38,6
Marzec	4515	5846	2646	25,9	27,3	36,3
Kwiecień	2364	2595	3060	28,9	31,6	37,7
Maj	4061	6194	3993	31,2	34,2	38,0
Czerwiec	3807	3356	1510	31,5	34,5	38,1
Lipiec	2667	1082	3751	31,6	34,6	38,1
Sierpień	7178	2166	10640	31,7	34,6	38,1
Wrzesień	2685	1352	5009	31,8	34,7	38,2
Październik	3206	3708	3410	31,1	34,7	38,2
Listopad	3611	5699	8193	31,0	34,8	38,2
Grudzień	2429	2964	6503	31,2	35,0	38,3
Styczeń 94	4639	4375	6254	30,9	35,0	38,1
Luty	687	3135	12124	27,7	33,6	38,1
Marzec	1405	4784	10516	27,5	33,0	38,0
Kwiecień	783	2949	7109	28,1	32,9	37,2
Maj	2347	4755	6888	27,7	32,0	34,3
Czerwiec	1479	2000	6000	27,1	29,5	31,1
Lipiec	431	3160	4200	27,1	28,4	29,7
Sierpień	5665	2438	6901	27,0	27,5	29,2
Wrzesień	1680	2722	4311	26,8	27,6	29,3
Październik		3150	4582		27,6	29,2
Listopad	4419	2586	4700	26,9	27,6	28,0
Grudzień	997	3757	5529	26,9	27,4	26,3

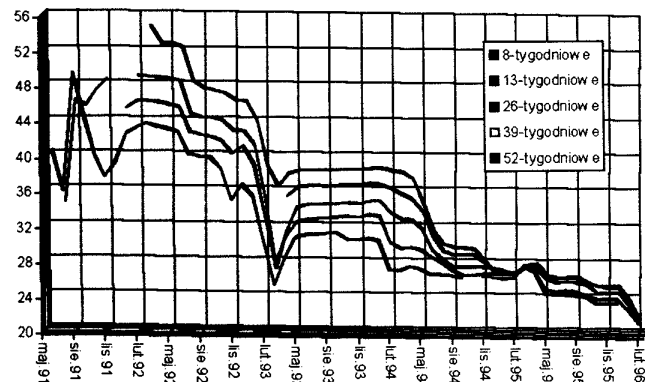
Miesiąc	Sprzedaż bonów skarbowych			Stopy dochodu z bonów		
	8 tygodniowe	26 tygodniowe	52 tygodniowe	8 tygodniowe	26 tygodniowe	52 tygodniowe
Styczeń	2681	4764	5695	26,7	27,2	26,3
Luty	3012	4270	2057	26,9	26,8	26,3
Marzec	11508	2975	6490	28,2	27,5	27,4
Kwiecień	2000	10072	13390	27,5	27,6	27,6
Maj	4911	7178	12000	25,0	26,4	26,2
Czerwiec	3202	3673	7775	24,9	25,9	25,9
Lipiec	2313	2733	7506	25,0	26,0	26,1
Sierpień	4538	5063	12732	24,9	25,9	26,1
Wrzesień	3955	4500	10787	24,7	25,6	25,3
Październik	2304	4451	18922	24,0	24,7	25,0
Listopad	4639	1865	20002	24,0	24,7	25,1
Grudzień	2183	3475	16622	24,0	24,7	25,0
Styczeń 96		6608	21211		23,6	23,5
Luty	4000	5000	14677	21,2	21,3	20,8

(1) Od lipca 1990 r. do kwietnia 1991 r. przedmiotem sprzedaży aukcyjnej przez NBP były bony NBP, a od maja 1991 r. bony skarbowe, zmianom ulegały także terminy wykupu (z 30 na 28 dni).

(2) Od lipca 1991 r. do końca 1991 r. dochód z bonów zwolniony z podatku dochodowego (efektywne stopy dochodu, po uwzględnieniu zwolnienia od podatku podane w dodatkowych kolumnach, obok nominalnych stop dochodu).

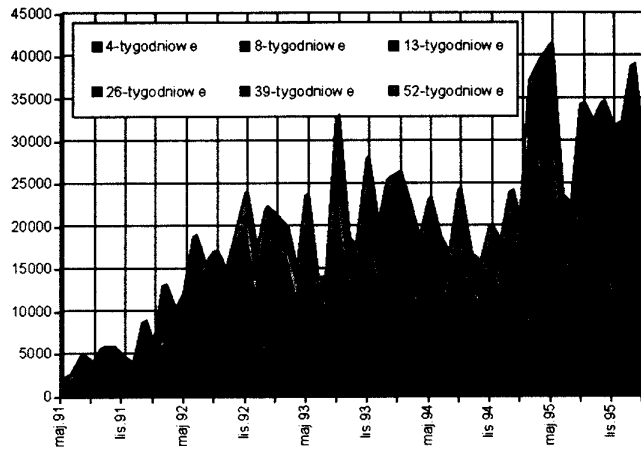
Rysunek 13

**Stopy dochodu z bonów skarbowych o różnych terminach
w poszczególnych miesiącach lat 1992-1995**

Rysunek 14

**Sprzedaż bonów skarbowych w poszczególnych miesiącach
lat 1992-1995, w mld zł**

Rysunek 15

Operacje otwartego rynku w latach 1993-1995

